

Jëmm jiy roytéef wu amul moroom

Muhammad yónéntab Yalla bi

Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc

USMAAN NUURI TOBBAS

DÂR AL- ARQAM

Dakar - 2010

İstanbul 2010
ISBN: 978-9944-83-289-2

Cover Penman : Ali Hüsrevoğlu
Composition : M. Akif Günay
Design : altınolukgrafik/Halil Ermis
Printing : Erkam Printhouse (0 212) 671 07 07
http : www.erkamalisveris.com
mail : kitap@erkamyayinlari.com

-
- ▶ Address : Organize Sanayi Bölgesi Turgut Özal Cad. No: 117/4 İkitelli / İSTANBUL
Tel : (+90 212) 671 07 00 (Pbx) Faks: (+90 212) 671 07 17
 - ▶ Address : Ankara Caddesi Nakipoğlu İşhanı No: 60/5 Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel : (+90 212) 513 35 80

Jëmm jiy roytéef wu amul moroom

Muhammad yónéntab Yàlla bi

Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Usmaan Nuuri Tobbas
moo ko taalif ci làkku waa Turki

Cheikhouna MBACKE Abdoul Wadoud
moo ko jélé ci araab tekki ko ci wolof

DÂR AL-ARQAM

Yàlla dafa xamle yónéntam bi dàldi wax
ne:

**«Yónniwuma la ludul ngir nga nekk
yërmëndé ñeel bindéef yi»**

(laayay 107^{el} ci saaru *Al-anbiyâ*)

«Yaw yónént bi, dama laa yónni kat nga
nekk seere, di béglé, di xuppé, di woote
jémé ci Yàlla ci ndigëlam, ta doon ab
lamp buy leeral»

(laayay 45^{el} ak 46^{el} ci saaru *Al-ahzâb*)

«Amengeen ci yónéntab Yàlla bi roytéef
wu rafet ngir kuy yaakaara dajeek
Yàlla tay séentu àllaaxira tay tudd
Yàlla di ko fattliku lu bari»

(laayay 21^{el} ci saaru *Al-ahzâb*)

**«Amnga moos ag pay gu dul dog, tayit
jikkó ju kawe nga am»**

(laayay 3^{eel} ak 4^{eel} ci saaru Al- qalam)

**«Yéen ñi gëm, toppleen Yàlla, ta topp
yónént bi, ta buleen yàq seeni jëf»**

(laayay 33^{eel} ci saaru Muhammad)

**«Ku topp Yàlla ak Yónént bi, ñooña
ñangay nekkak ña Yàlla xéewélal ñudi ay
yónént ak ñu dëggú ci seenug ngëm ak ñu
daanu ci toolu xare ak ñu baax. Ndaw
àndandoo yu baax!»**

(laayay 69^{eel} ci saaru An- nisâ)

**«Yàlla kat aki malaakaam dañuy ñaanal
Yónént bi; yéen ñi gëm deeleen ko
ñaanal xéewél ak mucc»**

(laayay 56^{eel} ci saaru Al- ahzâb)

Yàlla mu màgg mi moo ko wax

UBBITÉG TÉERÉ BI

Noongi sant Yàlla, di ko tagg ak cant akug tagg gu sax; ngir li mu nu xéewélal ak li mu nu teral defnu aw xeetam yónni ci nun ki féeté kaw yónenté yépp di ab soppeem *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc.

Xéewél akug mucc yàlla na nekk, ci lu sax, ci sunu sang *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc miy jantub jant yi di leer akug njub giy leeral ba fàww yoonu texeg bindéef yépp.

Yàlla mu kawe mi da koo yónni ci nit ñi ci waxtu wi jamono gënée tar gënë jafe. Yàlla xéewèle ko nit ñi ci waxtu wóowu àddina bépp labee ci géeji tooñ aki lëndëm.

Yàlla da nu koo terale mu mel ne bidiw bu kawe bu feq, mu def ko ag leer guy leeral suuf yi ak bidiw yi ak jant yi, fekk booba àddinaa ngi lëndëm kériis nit ñi mel ne ay baayima ci càggante ak moy. Yàlla da koo xéewélé bindéef yépp tuy yërmëndé ju sax ju dul dog, yërmëndé

ñeel liy dund ak li dundul, doj yi ak garab yi, dex ak géej, asamaan ak suuf, rawatina nag nit ñi. Lóolu tax mu nekk sababu bärke ak njub ak yërmëndé ak mucc.

Yërmëndé la, ngir bindéef yépp deef leena bind ngir terale ko ko. Bindéef yi yit luňu gënë bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc di gënë am wàccuwaay fa Yàlla.

Yërmëndé la, ngir yërmëndéem dafa émb nit ñépp ak bindéef yépp.

Yërmëndé la, ngir Yàlla da koo def muy ndox miy dundël xol yi ak xel yi di sababu texeg biir ak bärke bu sax.

Yërmëndé la, ngir Yàlla dafa wàcce ci moom Alquraan miy tegtale njub gi.

Yërmëndé la, ndax mooy yónént bi Yàlla gënë bëgg, di mbindéef mi Yàlla gënë fonk, ta mooy yónént bi Yalla terale miiraaj (yéegé gi ko Yàlla yéegé ca asamaan ya).

Yërmëndé la, ndax bu dulwoon moom àddina jépp ab gott lay doon ak suuf su dara dul sax.

Yërmëndé la, ndax cig leeram leef bindé bindéef yépp.

Yërmëndé la, ndax taar bune takkndeeram la, ta sax moo tax ñu bind taar.

Bépp tóortóor buň xaň leeram du ubbiku. Bu dulwoon moom deesu bind lenn.

Yërmëndé la, ngir Yàllaa ko yëkkëtil boppam, julli ci moom ñaanal ko ci lu sax.

Nii la yónéntab yërmëndé bi tiimé bindéef yépp baňu am dalug xel. Nit ñi nanguutóon nag des ci lëndëmug réer àggoon nañ ci sukuraat waaye leegi ñingi tàmblee dundaat biňu jaaree ci bunti xamxam yi yónént bi ubbi, Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc

Xol yi daňoo wwooon mel ne ay doj yu dëgér, mujj nooy ba mel ne ban ca yoxoom yu bärkeel ya. Xol yi daňoo tilimóon, xumaag, mujj nuur ca ndoxam mu sell ma, leer wuutu fa lëndëm ga.

Amoon na ci nit ñi ñoñ ba ñuy laata dugg ci Lislaam daňoo soxaroon dëgér bopp mana tooñ, waaye ba ñu jébélée seen bopp Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc mu yar leen daňoo mujj doon saaba yu nooyi xol bay jooy lu bari.

Ruuyi nit ñi daňdoon bëggë dee ngir jikkó yu ñaaw,faf dàldi dundaat dund gu sax ginaaw biňu naanee ci ndoxum njub gi; ñoom ñépp ñu dàldi am teddnga akug kawe, seeni tur yit lëkkélóo ak turu sunu sang *Muhammad* Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc.

Lóolú lépp day leeral ne sunu yónént bu tedd bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc mooy xarbaax bi génë mag bu Yalla baaxena nu ko. Moom nag xarbaax lawoon ci wàll yépp, yi feeñ ak yi nébbu; kon moom mooy ki mat taňu matal ko, ki tedd taňu teral ko, ki dib soppe buň sopp.

Ginaaw nag moom yérméndé lawoon akug njub gu Yàlla baaxe bindéef yépp, ñu baax ñépp ak ñu sell ñépp ak woroom xel yépp ak ñi masa jiité àddina ñépp, ñii ñépp ay takkndeeram lañu rek, walla sax nga ne xaaj lañ ci moom, melne rek weer wi leerug jant bi di tåppe ci moom agsi ci nun.

Lii moo tax jege Yàlla ak am ngérémam mingi jaare ci bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak toppu yoonam. Yàlla Mu tedd mi ta màgg mingi leeral lóolu ci téeréem bu tedd bi naan:

“Neel: bu fekkee dangeena bëgg Yàlla, toppleen ma kon Yàlla dana leen bëgg ta dana leen faral seeni bakkhaar. Yàlla kat ku mana fari bakkhaar la, ku mana yérémé la” (laayay 31^{eel} ci saaru [Âl 'Imrân]).

Mingi wax feneen yit ne:

«Ku topp Yónént bi toppna Yàlla, ku dëddu nag nanga xam ne yónniwuma la ngir nga leen di sàmm»
(laayay 80^{eel} ci saaru An-nisâ).

Ni ko laaya yi yiy feedlee rek, benn nattuwaay bi ñuy natte bëgg Yàlla mooy ngay topp Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, wékku ci moom, taqook moom. Lu dul lóolu nag séqulak ngém dara; ndax benn nattuwaay bi ñuy natte bëgg Yàlla mooy topp Yónéntam bi. Lóolu mooy dëgg gi kenn ku gém Yàlla manula sàggane. Kon nag sunu sang di Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daa war di teew ci sunug dund ci waxtu wu nekk, day war

yit nu def jëmmëm jay roytéef wu amul moroom tuy sunu nattuwaay. Ngir sottal lóolu nag, sunu aajo ji gënë jump mooy xam Yónént bi xam gu jege, xamug dundëm xam gu gënë jege, ba xam sax noo ya mudaan noyyi. Sunuy xol yit dafa wara tëftëfée na xolam daan tëftëfée, nu wara melne saabaam yu tedd ya àndoona ak moom yàlla na leen Yàlla gérém, ñoom ña soppoen Yónént bi bëggóon ko ba fa mbëggéel yam.

Xamnanu ne sax nun ñu lott ñii manunóo àgg ci matal la mu yayoo; waaye nag bu nu sóobóo aw yoonam, jaar ci ag njubëm rek mu doy. Ndaw texe gu mag! Ndax kat yëg ko lu mu gàtt gàtt mooy buntub àgg gu sax ga.

Bëggë sottal lii nag moo tax nu bind téeré bii, li tuy matadi matadi, di mébét mu xamal leen jëmmi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ju màgg ji. Li aju ci jëmmi Yónént bi ju màgg ji nag ñingi ko ténké ci sunu téeré yi nu njékkóona taalif. Ginaaw nag lunu guddël guddël sunu wax dumatal àqam, danuy sant Yàlla rek ci xéewëlëm gi gënë màgg gi mu nu baaxe tuy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ci di ko waxtaane walla di topp aw yoonam akug njubëm.

Li am sax moodi ne sunu ligéey bi gënë mag, ci li tollook sunu kàttan, mooy nuy àggale yërmëndéem ji ëmb bindéef yépp ci sunu jamono jii ay jafe jafe yu bees di xoj, nuy xamal nit ñépp yit, ca anam ga mu gënë rafete, xarbaax bii àgg fa ag mat yam. Sunu teraanga ji gënë

卷之三

Muhammad yónéntab Yàlla bi

màgg mooy nu xamle Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak
mucc ci anam gi mu gënë rafete.

Kon nag, yaw Yàlla, maangi lay ñaan nga may nu
ab cér ci jëmmi xarbaax biy roytéef wu amul moroom,
ta nga dundël sunuy xol ci bëgg ko ak sopp ko, ta nga
defal nu ag jàppndal ba nu déggël ko wékku ci moom,
ta nga def nu nuyayoo sa ngërém ak sa mbëggéel.
Aamiin!¹

1. Coono bi sunu dongo yu tedd yi daj ci jàpple nu ci defar téeré bii, maangi ñaan Yàlla Mu tedd mi ta màgg mu defal leen ci yoolum sarax bu sax.

Xaaj bu njëkk bi

❖ Jëmm jiy roytéef ta amul moroom

❖ Roytéef wi gënë rafet

JËMM JIY ROYTÉEF TA AMUL MOROOM MOOY JËMMI SUNU SANG MUHAMMAD

Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc

Yalla dafa baaxe nit ñi yónéntam *Muhammad* Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ngir wàccuwaay ak daraja ju kawe ja mu am fa Yalla Mu tedd mi ta màgg, dafa jàppe topp soppeem bi tuy topp ko moom, jàppe jaayante ak moom tuy jaayanteek moom, wékk mbëggéelém ak àgg ci moom ci topp ab yónéntam Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc. Laaya yu tedd yii ñingi junj maanaa mii:

“Yónniwuma la ludul ngir ngay yërmëndé ñeel bindéef yi» (laayay 107^{eel} ci saaru *Al-anbiyâ*).

Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc daana wax saabaam ya lu mel nii:

«Ée yéen nit ñi, man kat yërmëndé ju ñu leen baaxe rekk laa» (*Ad-Dârimî*, ubbitég téeré ba).

«Ku topp Yónént bi toppna Yalla» (laayay 80^{eel} ci saaru *An-nisâ*).

«Ñiy jaayante ak yaw Yalla la ñuy jaayanteel» (laayay 10^{eel} ci saaru *Al-fath*)

«Neel: bu fekkee daneena bëgg Yalla, toppleen ma kon Yalla dana leen bëgg ta dana leen faral seeni

bàkkaar. Yàlla kat ku mana fari bàkkaar la, ku mana yérémé la» (laayay 31^{el} ci saaru Âl 'Imrân).

Ta yàlla dafa tere, ci anam gu dog, ñu koy jiitu walla ñuy jiitu soppeem bi di ab yónéntam Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Mingi naa:

«Ée yéen ñi gëm, buleen jiitu Yàlla ak yónéntam bi. Ta nangeen ragal Yàlla. Yàlla kat kuy dégg lépp la, kuy xam lépp la» (laaya ji njëkk ci saaru Al- hujurât).

Laaya ju tedd jii day diglé ténku ci Alquraan ak sunnë ta bañ leena génn, baña ëppël, baña yéesël. Lóolóo tax nu wara baña génn digëli Yàlla yi ak yu Yónént bi ci Alquraan ak sunnë. Ci lóolu la Yónént bi yarewoon ay saabaam ba bu leen masaa laaj dara dañunaan «**Yàlla akub yónéntam ñoo ko xam**», doonte sax day luñ xam. Lóolóo tax ñu àggoon fa gënë kawe ci yar ak teggiin ak yiw.

Yàlla dafa sàkku ci jullit ñi ñu amug yëg ta am teggiin yu mat sëkk ci seen wax ak seen jëf ba sax baña yékkëti seen baat bu ñuy waxak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak bu ñu koy woo. Wonena yit ne xëtt ndigël lóolu, lu mu néew néew, day yàq seeni jëf. Laaya yi yiy tegtale lii nag barinañ, waaye yii di ñëw bokknañ ci:

«Ée yéen ñi gëm, bu seen kàddu di féeté kaw kàddug Yónént bi, buleen koy joor yit ni ngeen di joorantee; ngir

seeni jëf baña yàqu ta dungeen ko yëg» (ñaaareelu laaya ci saaru Al- hujurât).

Naka nónonu, Yàlla Mu tedd mi ta màgg dafa def màggal Yónént bi ak fonk ko di lu muy natte tolluwaayu ragal Yàlla ci xoli jaam ñi. Yàlla dàldi def màggal Yónént bi ak weg ko moy daraja ji ab jaam di sàkku ci Yàlla, limaale yit ñàkka sàmmoontéek teggiini waxak Yónént bi ci jeexiiti réer yi gënë mag:

«Tigi, ñiy suufeel seen kàddu buñ teewee fi Yónént bi, ñooña Yàlla dafa nattu seeni xol ngir ragal Yàlla. Danañ am njéggël ak pay gu màgg. Ñi lay joor [yaw Yónént bi] ñi èpp ci ñoom amuñ xel» (laayay 3^{eel} ak 4^{eel} ci saaru Al- hujurât).

Ci bunt bii man nanoo tegtaloo yit laaya ju tedd jii:

“Buleen di wooye Yónént bi ni ngeen di wootantee»
(laayay 63^{eel} ci saaru An- nûr).

Ibn 'abbâs nii la firée laaya ji: “**Dañudaan wax: ée Muhammad! ée baayi qâsim!**” Yàlla tere leen ko ngir màggal Yónént bi, mu dàldi ne [moom Yàlla] **deeleen wax: “yaw yónéntab Yólla bi”** (*Ibn kathîr*, ci tafsiiru laayay 63^{eel} ci saaru An- nûr).

Yàlla sax buy waxak Yónént bi du jaar ciw turëm ni muy jaare ci turi bokki yónéntam yi. Li mu koy wooye kay mooy ay meloom aki jikkoom, lu melne “**yaw mi Yàllay xamal, yaw mi Yàlla yónni**”. Ci lóolu la Yàlla jàngale jaam

ñi bind bu màgg ci yar ak teggiin seen diggënté ak sunu soppe di sunu yónént *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Yàlla moytuloona ñi réeré wàccuwaayu Yónént bi ak darajaam ju kawe ja. Ba tax Yàlla waat ci dundug soppeem binga xam ne mooy leeral Alquraan, mu wax ne:

“Maangi waat ci sag dund ne ñoom ñingi ci seen mandité mi, di gélém rek” (laayay 72^{eel} ci saaru *Al- hijr*).

Ta gisuñ ci Alquraan ngiiñ lu melne lii Yàlla def ci dundug sunu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Bokkna ci liy tegtale màggaay ak kaweg darajay Yónént bi fa sunu Boroom li Mu julli ci moom mooki malaakaam, digël jullit ñi yit ñu julli ci moom ñaanal ko xéewël ak mucc ta bañ koo fàtte ci seeni xol ak seeni làmmiñ. Ci lóolu lanaan:

“Yàlla kat aki malaakaam dañuy ñaanal Yonént bi; yéen ñi gém deeleen ko ñaanal xéewël ak mucc” (laayay 56^{eel} ci saaru *Al- ahzáb*).

Teral gi Yàlla teral Yónént bi yamut ci may yu rëy yii, waaye may yii day wéy ba bis pénc. Liy tegtale lóolu mooy:

“Giiñnaa ne yit sa Boroom dana la may ba nga gérém” (laayay 5^{eel} ci saaru *Ad- duhâ*).

Bu lóolou lépp jàllee yit Yàlla da koo def mu gënë tedd ci yónént yi, féeté leen kaw lu bari, am wàccuwaay

bu ràññiku ci seen biir. Liy tegtale lóolu mooy lim wax moom Yàlla Mu tedd mi ta màgg ne:

“Yónént yooyee damaa féetélé kenn ca ñoom ca kaw ñeneen ña. Amna ci ñoom ñu Yàlla waxal, yékkétina ñenn ca ñoom yit ay daraja» (laayay 253^{ee}l ci saaru Al- baqara).

Kenn ki ñu tudd ci laaya ji nag mooy sunub yónént Muhammad Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Ibn 'Abbâs yàlla na ko Yàlla gérém neena: "amna ci saaba yi ñu masa toog di xaar Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Mu génn, ba mu leen jegee déggléen ñuy waxtaan mu déglu leen. Am ca ku ne: cëy Yàlla miy tànn ciy bindéefam ab xarit, ba def ibraayima tuy xaritam! Keneen ne: waaw lan moo génë yéemé wax gim waxak Musaa? Am ku ne: Isaa mim bindé ci kàddoom ak ngelaw lu joggé ci moom nag! Am kune: Aadama moom Yàlla da koo tànn! Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dàldi génn fa ñoom, nuyu leen, dàldine:

“Déggnaa seen waxtaan ak li ngeen yéemu ci ne Ibraayima mooy xaritub Yàlla, ta tuy dëgg, ak ne Musaa moo doon waxak moom, ta tuy dëgg, ak ne Isaa ag kàddoom la ak ngelaw lu joggé ci moom, ta tuy dëgg, ak ne Aadama Yàlla da koo tànn, ta tuy dëgg. Waaye damane: man maay soppeb Yàlla, ta jubluwuma ci ndamu; ta maay yor raayab ngérém la bu àllaaxiraa, Aadama nekk ci ronam ak ñi dikk ginaawam ñépp, ta jubluwuma ci ndamu; ta maay njékké tinu ta man lañuy njékké tin bu àllaaxirra, ta jubluwuma ci ndamu;

ta maay njëkkë yëglu fa buntu àjjana, ta jubluwuma ci ndamu, bu ko defee ñu ubbil ma dàldi ma cay dugël maak ñi ñàkk ci jullit ñi, ta jubluwuma ci ndamu; ta maa gënë tedd fa Yàlla ñu jëkk ña ak ñu mujj ñi, ta jubluwuma ci ndamu» (At- *Tirmidî*, buntub *Al- manâqib*; ak *Ad- Dârimî*, ubbitég tééré ba).

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc neena yit:

“Man maay sangub nit ñi bu àlaaxiraa, ta jubluwuma ci ndamu; ci sama loxo la raayab ngërém ba di nekk, ta jubluwuma ci ndamu; bu boobaa amul benn yónént bu dul nekk ci ron sama raaya, li tàmblee ci Aadama ba ci ñi ko mujj, ta jubluwuma ci ndamu; ta maay njëkkë dekki, ta jubluwuma ci ndamu” (At- *Tirmidî*, buntub *At- tafsîr*).

Jikkó yii yépp nag ak jagle yu kawe yii Yónént bi am Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc moo tax Yàlla sàkku ci ñi gëm ñu jeex tàkk ci bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, sàkku ci ñoom yit fuñu toll mu melne Yónént bi mingi jàkkaarloo ak seeni jëf. Liy gënë tegtale lóolu moodi ne Yàlla Mu tedd mi ta màgg dafa digël ñi gëm ñuy julli ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc di ko ñaanal bu ñuy taaya ci julli gu nekk, ta wax ci keneen nit day yàq julli.

Al- imâm Al- Ghazâlî mingi leeral lii di wax ne:

“Taaya nag, boo toogee di ko def nanga àndaki teggiin ta wax ci lu leer ne julli yi ngay julli ak jikkó yu rafet yi ak nguur gi ak moomeel gi, lóolu lépp Yàllaa ko moom, ta nga

teewal Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ci sa xol wax ne "Yalla na jämm ak mucc ak yermendey Yalla ak bärkeem nekk ci yaw, yaw Yónént bii", ta nga am yaakaar ju dëggu ci ne dana ko jot ta dana la delloo lu gënë mat" (Al- Ghazâlî, Ihyâ 'ulûm ad- dîn, xaaj bu njëkk bi, xëtu 224^{eel}).

Sériñ bii di ***Khâlid al-Baghdâdî*** yalla na Yalla sellal mbótëm dafa èndi ci téeréem bi tudd Al- maktûbât tuxale ko ci téeréb sériñ Ash- shihâb ibn Hajar al- Makkî bi tudd sharh al- 'ubâb fî bayâni ma'ânî kalimât at- tashahhud: "kiy julli day waxak Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc mu mel ne Yalla da ciy junj ne deef koo muril kiiraay ba mu melne ku teew fi ñoom ngir di leen seereel li gën ci seeni jëf ngir yit fàttliku ab teewaayam doon sabab ci yokk ragal Yalla" (xëtu 118^{eel}).

Li am daal moodi ne *Muhammad* Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc mooy ki Yalla gënë sopp ci jaamam yi di ki gënë tedd ci bindéef yi; ngir mooy ndamul àddina ak àllaaxira, di kiy gindi nit ñi di leen xettli ci àddina, di leen rammu bu àllaaxiraa. Aadama miy baayi nit ñi ba ko Yalla génnée àjjana ba muy tuub ci darajay Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc la ko ñaane njéggël. Tayit ba ko Yalla yónnée rek la dàldi doon yoon wi nit ñépp di gindikoo. Liy tegtale lóolu mooy li ñëw ci àddiis ne:

"Ba Aadama defee njuumte la dafa ne: yaw sama boroom, maangi lay ñaan ci darajay Muhammad nga jéggël ma. Yalla ne ko: Aadama, nan nga xame Muhammad ta bindaguma ko? Mune ko: Yaw sama

boroom, li tax mooy banga ma bindée, def ci man ruu, damaa téen gis ci tànki aras ñu bind ci «Kenn yayoowul jaamu ku dul Yàlla, *Muhammad* Yónéntab Yàllaa la», maxam ne doo toftal ci sa tur ku dul ki nga gënë sopp ci sa bindéef yi. Yàlla ne ko: Waxnga dëgg de Aadama; moom laa gënë sopp ci bindéef yi. Ñaan ma ci darajaam; jéggelnaa la. Bu dutoon *Muhammad* kat duma la bind².

Nii la Aadama ñaane ci bärkeb Yónént bi mu jéggél ko. Li mu waroona jaar ci Ibraayima yit moo tax bañu ko sànnée ca sawara sa Yàlla seral ko def ca jàmm. Limu waroona jaar ci Ismaayila yit tax bañu koy waaja rendi Yàlla joutu ko yónnée am kuuy.

Nii nu ko gise kon, yónént yépp amnañ taxawug Yàlla ci sababu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak muc, ba sunu sang yónént Yàlla Musaa sax àggna ci bëggë boikk ci xeetu *Muhammad* ngir am ci bärke ak ngénéel li Yalla jagleel xeetu *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak muc. Jélénañ ci Qatâda ibn Nu'mân yàlla na ko Yàlla gérém mu ne sunu sang Musaa dane:

«Yaw sama boroom, man kat damaa gis ci téeré bi nga wàcce ci man xeet wow moo gën ci xeet yépp, xeet wuy diglé aw yiw di tere lu bon; ma lay ñaan nga def ko samaw xeet. Yàlla ne ko: «woowa kat xeetu *Ahmad* la». Mu ne ko:

2. Al- Hâkim, ci al- mustadrak, Bayrût, 1990, àddiisu 4228^{ee}.

**Yaw sama boroom, man kat damaa gis ci téeré bi
nga wàcce ci man xeet wow mooy mujjë dikk waaye
mooy jiitu àjjana; ma lay ñaan nga def ko samaw xeet.
Yàlla ne ko: «woowa kat xeetu Ahmad la». Mu ne ko:**

**Yaw sama boroom, man kat damaa gis ci téeré
bi nga wàcce ci man xeet wow seenub téeré ci seeni
dënn la nekk dañu koy tari, ta ña leen jiituwóon bu
ñudaan jàng seen téeré dañu ko daan xool ba buñ ko
xoolul duñ ko mokkal duñ ko xam, ta Yàlla joxna leen
cig mokkal lum masuta jox wenn xeet; ma lay ñaan
nga def ko samaw xeet. Yàlla ne ko: «woowa kat xeetu
Ahmad la». Mu ne ko:**

**Yaw sama boroom, man kat damaa gis ci téeré
bi nga wàcce ci man xeet wow dañuy gém téeré bu
njëkk ba ak téeré bu mujj bi, dañuy xeexak kuréli réer
yi ba bañuy xeexak patt ba di fen kat ba [al- masîh ad-
dajjâl]; ma lay ñaan nga def ko samaw xeet. Yàlla ne
ko: «woowa kat xeetu Ahmad la». Mu ne ko:**

**Yaw sama boroom, man kat damaa gis ci téeré bi
nga wàcce ci man xeet wow dañuy lekk seeni sarax ba
noppi ñu leen cay fay. Ta ña leen jiituwóon ku ci masaa
sarxe buñu ko nangoo Yàlla day yabal sawara mu lekk
ko, buñu ko nanguwul ñu bàyyi ko noona ndegment
yi ak janaaw yi lekk ko. Magis ci yit ne Yàlla dafa jélé
seeni sarax ak seeni asaka ci ñi woomal ci ñoom jox ko
ñi ñakk ci ñoom; ma lay ñaan nga def ko samaw xeet.
Yàlla ne ko: «woowa kat xeetu Ahmad la». Mu ne ko:**

**Yaw sama boroom, man kat damaa gis ci téeré bi
nga wàcce ci man xeet wow ku ci yéené lu baax ta am
ngànt ba defu ko dañ koy bindël tuyaab, bu ko defee
nag ñu bindël ko fukki tuyaab, di ko ful ba bamuy
mat juróom ñaari téeméeri yoon; ma lay ñaan nga def
ko samaw xeet. Yàlla ne ko: «woowa kat xeetu *Ahmad*
la». Mu ne ko:**

**Yaw sama boroom, man kat damaa gis ci téeré bi
nga wàcce ci man xeet wow ñooy ramme ta ñoom la
ñuy ramm; ma lay ñaan nga def ko samaw xeet. Yàlla
ne ko: «woowa kat xeetu *Ahmad* la».**

**Qatâda ne: neenañ ma Musaa dafa dàldi sànni
téeré ya ne: «Yaw Yàlla, maangi lay ñaan nga boole ma
ci xeetu *Ahmad*³».**

Li am daal moodi ne kenn ku ne ci càllala gu yónént yi
ñi doon gindée tay ñuñ bàrkeel, kenn ku ci nekk doon na
yéglé dikkug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc, moom
mi Yàlla tànn yónni ko muc yërmëndéy bindéef yi.

Ci muj gi nag la leer gi ñudoon séentu wàcc ci
jamono. Ngir ci áltine fukkéelu fanak ñaar ci weeru gàmm
ci juróomi téeméeréelu at ak juróom ñaar fukk ak benn
ginaaw feeñug yónéntab Yàlla bidi Isaa mi doon xettle,
ba jantiy waaja fenk la jamono jepp ak bérëb yépp am
teraaangay teeru Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc.

3. *Ibn Kathîr, Tafsîr al- qurân al- 'azîm*, Bayruut, 1988, laayay 154^{eel} ci
saaru Al- a'râf.

Feeñug Yónént bi nag Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc dafa àndak yërmëndé ju Yàlla dolli bindéef yi. Meloy suba ak ngoon soppiku, yégyëg yi gënë xóoot, wax yi ak waxtaan yi ak bànnex yi dàldi suufe, lu ne dàldi am meneen maanaa ak beneen taar. Xérém ya yëngutu ba daanu, keno ya ak xadd yu kawe ya woon ca taaxi Kisraa ya dàldi màbb, géejug Saawa ga dàldi ñiis, xol yi dàldi fees ak bärke akug sell, bärke bii dàldi daj jamono jépp, maanaam bérëb yi ak waxtu yi ak bindéef yépp.

Sunu sang bii di *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc, moom mi dajale ngënéel yépp, bu feeñulooon ci àddina kon nit ñi dañuy des cig lëndëm akug njaay àlle ba àddina tukki, kon yit ñi am doole di wëy di not ñi néew doole, ag mbon yit not ag mbaax, tooñ kat yu bew yi yit yilif àddina.

Koolal wax ju rafet jii waykat bi wax:

**Yaw Yónéntab Yàlla bi, boo dikkutóon àddina,
kon gànçax yi duñ tóortóor, picc yi duñ sab, ta kon
Aadama du xam tur ya mukk;**

**Ta kon àddina du am menn maanaa, ta kon sax
àddina ji lab ci naqar ak tiis.**

Sunu kilifa *Jalâl ad-dîn ar-rûmî* yàlla na Yàlla sellal mbóotam waxna ci ninu wara yégé xéewélug Yàlla ak ngënéelam ci dikkug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc moom mi daaneel xérém yi, tasaare maandu ci kaw suuf, génné tooñ ci xol yi. Dafa wax ne:

«Ée yaw jullitu jamono jii, bu dutóon jiaaru sunu sang Ahmad Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc **ak njàmbaaram ak yittéem ci daane xérém ya, kon tay ngay jaamu xérém ne sa maam ya».**

Jëmm jii jàngutóon ta feeñ ci aw xeet wu nekkoon cig réer, namu jaaxalewoon ña mu jamonoonteloon ci xamxamam akum xelam noona la èndée xarbaax bob kenn masu koo man ta kenn du ko manati mukk ba àddinay tukki. Loola mooy xarbaaxub ALQURAAN. Alquraan kat waxna ci xew xew yi weesu, ni mu waxe ci bir yu bari yu xewagutóon yoy xamxam moo ko feeñal ginaaw bi, ta diirub junniy at ak ñeenti téeméer kenn manuta tebbi lenn ci li mu wax. Ta kat téeréy xamxam yi gënë mag gënë siiw at mune ñu toppaat leen, yeesal leen, yokk ca.

Yónént bii nekkoon jirim ta jàngutóon, moom jàngewul ci kenn ci nit ñi; dafa ñëw kay ngir xettli nit ñépp ak jottli leen xamxam yi nëbbu, doonitam jànglekat bi gënë mag ci daaray Yàlla ji Mu tedd mi ta màgg.

Sunu sang Musaa ab lim ci ay àtte la èndiwóon, sunu sang Daawuda èndiwóon ay ñaan aki déeyaaléeg Yàlla, sunu sang Isaa moom daňu koo yónniwóon ngir mu jàngal nit ñi jikkó yu rafet ak dëddu àddina. Sunu sang *Muhammad* nag moom, moom mi ñu tånn ta muy yónéntab Lislaam, lóolu lépp la èndi. Ndax jàngalna nit ñi àtteyi, jàngal leen nuñuy sellale bakkan, jàngal leen nuñuy ñaane Yàlla ci xol bu sell, xamal leen yit jikkó yu

rafet. Nekkoon na yit seen royuwaay buy dund ci seen biir, ta dénk leen ñu baña woru ci xoy xoyi àddina. Cig gàttal daal, dafa dajalewoon ci boppam yittéy yónént yépp ak seen kàttan gépp. Ab juddu aki teggiin akub taar akug mat yit dajewoon na ci moom.

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc dundna ñeen fukki at ci biir aw xeet wu nekk cig réer. Mat ak jikkó yu baax yi mu èndiwóon yit li ci épp nit ña ca xeet woowa daňu koo réeréwoon. Booba yónént bi nekkutóon njiitu réew walla waaraatekat, doonutóon sax ab soldaar sàkkaantumaa njiitu xare lu mat.

Waaye sikki sàkka amul ci ne ba mu amee ñeen fukki at la coppiku gu mag am ci dundug nit ñi.

Ngir lu jiitu muy am at yooya, masuta dégg kenn kuy waxtaane jaar jaari yónént yu jékk ya ak xeet yu jékk ya, aka waxtaane bis pénc ak àjjana ak sawara. Waaye dadaan dundël boppam rek dund gu kawe gu lalu ci jikkó ju kawe. Bamu jógée ca xuntum *hirâ* ma nag èndaale yan boobee jógé fa Yàlla la lóolu lépp soppiku.

Ba mu tàmblee woote aka jottli, dun bi araab yi dëkkewóon dafa tåbbi cig jaaxle ak tiitaange. Wax ju jot ju Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc dafa not seeni xol ba melne da leena jabar, wayi araab ya ak seen wax yu rafet ya ñu daan jonjante mujj naaxsaay safatul dara.

Benn waykat manatula wékk ca Kaaba ga wayam wu jiitu ca jonjante ba. Ci lóolu la ñuy nettleee ne waykat bu

siiw bi ñuy wax *Imru al-qays* ba rakkam ju jigéen déggée laaya ju tedd ji naa:

«*ñu ne: «ée suuf, wannal sa ndox mi; yaw asamaan yit tèyéel sam ndox».* *Ndox ma wàññiku, ñu dogal mbir ma, gaal ga teer ca doju Jûdî, ñu wax ne: «na tooñkat yi alku!»* (laayay 44^{eel} ci saaru *Hûd*).

Ba mu déggée lóolu dafa dàldi wéy ta naa:

«**Kenn manuta waxati dara. Ta amul njariñ ñuy wékk sama wayu mag ji ci Kaaba gi. Ndax waxi wenn waykat amatul maanaa ba mu koy damoo».**

Mu dàldi wékki wayu magam wañu wékkón ca Kaaba ga mu jiitu way yépp, yeneen juróom mbenni way ya topp ca⁴.

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc jàngalna nit ñépp dëgg dëggi maanaam nekk gi nit nekk kuutaayu Yàlla ci kaw suuf. Teg na yit tèrëliin yi gënë mat ci wàll yépp, yi mel ne wàllu jéflénté digénté nit ñi ak wàllu xamxam ak koom koom ak jiité nit ñi ak jéflénté digénté réew yi. Wàll yóoyee nga xam ne ñi gënë ràññiku ci woroom xamxam yi ba ñu cay laata am xamxam bu wér jeexalnañ li ëpp ci seenug dund ci gëstu, def ay gëstu yu yaatu yit ci nit ak bindéef yi ci des. Ta xamnañ bu wér ne nit ñi lu ñu gënë jëm kanam ci xamxam ak gëstu rek di gënë xam “**Al-haqîqa al-muhammadiyya**”.

4. Ahmad Jawdat Bâshâ, *Qisas al-anbiyâ wa tawârikh al-khulafâ*, Istambuul, 1976, xëtu 83^{eel} ci xaaj bu njëkk bi.

Sunu Yónént bu màgg bii Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc, moom mi masuta fekke lu dul benn xeex rek bob bokku ca woon, mujjna di njiitu xare lu xereñ ta masuta jàng lu jém ci xare, mujj doon soldaar bu jàmbaare bu ñeme bu dul des ginaaw ci xare yi gënë tar ngir saxal wéetël Yálla ak defar dundug nit ñi ak li mu doon doon boroom yéméndé ju yaatu ju daj nit ñépp.

Sunu Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc dadaa fëgg wont yépp, bunt bunt, ngir jottli nit ñi diinéy Yálla ji. Waaye ñu texeedi ña dañoo lank njub ga, tēj seeni wont, ragal jantam bi àgg ca ñoom, dàldi sax ci lëndëm ba fàww. Nenn ci ñoom sax seenug wow xol taxna ñu jëfléntéek moom ci ag tar. Waaye moom Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc da doon naqarloo seenug fätte Yálla ak seenug réer waaye naqarloowutóon seen jëflénté bu tar ba. La mu daa wax ñu mel ne ñii mooy:

“Duma leen ci laaj ag pay, ta duma ci yokk sama waxi bopp” (laayay 86^{eel} ci saaru *Sâd*).

Maanaami moodi ne Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc ngérémul Yálla la bëgg du leneen. Ta ci diirub juróom ñeenti at la Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc yilifé dun bi araab yi dëkkéwoon bépp, ta ab xareem xareb noon yi daa ko ñatt te lu ci bari. Waaye amna ndam lu rëy ci ubbi ay bérëb ci sababub njànglem soldaar ma mu jàngaloon waa jamono joojee nga xam ne nosuwuñ woon ak ci sababub kàttanug biir ga mu leen dundëlewoon. Dam yooyee yépp nag sottalna ko ta ña

ca seeni bakkan des néew lool. Ci wàll gii la daane jéll ya gënë tar ñaari réew ya gënoona mag ca jamono yooya, muy réewum Furs ak réewum Rom.

Li jamono doon doy doy waар, nii la Yónént bi amale ag coppiku gu mag ci taariixu doomi Aadama, fare ko ag tooñ, dëfél ñi ñu tooñoon. Dadaa raay boppi jirim ya ca loxoom bu bärkeel ba, leeri yërmëndéem daa teqale xol yi ak jaaxle.

Waykat bii dëkk Turki di *Muhammad 'âkif* mingi woné lii ci anam gu rafet bi munaa:

waxtu wi jotna nag bi jirim bi màggee ba am ñeen fukki at,

Tànk yee taqoon deret ta daa jaar ci bopp yi ñingi nii laab leegi,

Kookee Yàlla aar sàmm ko goreelna nit ñi ci ngém gi mu ëf ci seeni xol,

Mu daan wuuri Furs ya ak yu Rom ya ci menn cong,

Mu xettli ñu télé ña ñu daa néewël doole ña amutóon jenn àq ju dul doyodal ak toroxal,

Toon masuta xalaat ne danafi masa jógé; waaye deena tay.

Waawaaw, yoon wu leer wi mu ëndi yërmëndéy nit ñi la,

Muuréna yërmëndé moom Yónént bi Yàlla na ko Yàlla
dollí xéewél ak mucc **réewum ñi doon wut ag maandu,**

Lépp lu àddina am ci ay mayam la bokk Yàlla na ko
Yàlla dollí xéewél ak mucc,

Xeet wépp ak kenn kunekk ameelna ko bor Yàlla na
ko Yàlla dollí xéewél ak mucc,

Nit ñépp ameelnañ ko bor Yàlla na ko Yàlla dollí xéewél ak
mucc,

**Yàlla, yàlla nanga nu boole ci ñiy dekkee ngëm gii
bis pénc.**

Yoonu sunu sang *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dollí xéewél ak
mucc miy sangub yónént yi géej gu yaatu la, yooni yeneen
yónént yi nag ay dex lañ yuy sotti ca géej googa. Yónént
bi Yàlla na ko Yàlla dollí xéewél ak mucc mooy boroomi melo aki
jagle -yi ñu xam ak yi ñu xamul- yi féeté kaw yónént
yi ko jiitu ta jege téeméeri junni ak ñaar fukki junni ak
ñeenti junni, ta meloom yóoyu ñooy njobbaxtanu jikkó
yu rafet. Ba muy laata ñëw nit amna lumu sottaloon cig
jém kanam ci wàllu xamxam ak xalaat ak dundiin, waaye
jëmmëm ja moo doon «misaal mu mat» mi mana faj
aajoy nit yi mana am ba àddinay tukki. Sabab bii moo
tax ñu yónni ko ci nit ñépp muy **«yónéntab mujjug
jamono».**

Lii moo tax Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dollí xéewél ak mucc
melal jikkóom yu kawe yi dàldi ne:

❖ Muhammad yónéntab Yàlla bi

«Daňu maa yónni kat ngir ma mottli jikkó yu rafet yi rek» (Al- muwatta, buntub Husn al -khuluq).

Nu waxaat ko, moom bàyyiwul ginaawam ndonol àddina, waaye ndono li gën ta gënë màgg la bàyyee nit ñépp ta mooy jëmmëm ak jikkóom yu màgg yi.

ROYTÉEF AK MISAAL MI GËNË RAFET

Yónéntab Yàlla bi *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mooy jenn jëmm di benn yónént bu taarix bind dundëm gépp ba la ca gënë nëbbu. Li am moodi ne bokk na ci matug yónént yi ne ñoom dañoo doon ay misaal yu amul moroom yuy jémélé nit ñi ci dëgg ak yiw. Seeni jikkó ak seeni jëf sax lu néew agsina ci ba sunu bisub tay bii. Yónéntab mujjug jamono nag moom, dundëm gépp la ñu bind ci anam guy wone jëfém jepp ak waxam jepp, tàmblee ca la ca gënë tuuti ba ca la ca gënë mag. Ag dundëm dañ koo bind ci taarix ci xët wu ràññiku, ta jëfém yii ak waxam yii ci ñewantug Yàlla la ame la tàmblee ca jamonom ba ba àddinay tukki.

Ngir nu mana fegal sunu bopp fitnay dund gi nag, ci kanam nattu yi ak musiba yi ak mbetteel yi, manuta ñàkk nu jéfé, ca anam ga gënë rafet, jikkóy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yu kawe yi, yi mel ne: sant, ak wàkkiirlu, ak ànd ci dogal bi, ak muñ nattu yi, ak dogu, ak njàmbaar, ak doylu, ak ligéeyal keneen, ak tabe, ak woyof, ak dëgér ci kanam xewxew yi.

Ngir nag bir yii yépp misaal am ci, Yàlla dafa baaxe nit ñépp may joj mooy sunu sang *Muhammad* Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc miy gindi kat bu mat bi ta di ko defi ci dundém gu sell giy misaal di royuwaay.

Ci lu wér, dundug Yónént bi mooy misaal mi ak royuwaay bi ngir mas yi yiy ñëw ba bis pénc. Yàlla waxna ci noom dàldi ne:

«Amnga moos ag pay gu dul dog, tayit jikkó ju kawe nga am» (laayay 3^{eel} ak 4^{eel} ci saaru *Al-qalam*).

Jëmmi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak muccak njubëm gu bärkeel gi ñingi ci njobbaxtanu jikkó yu rafet yi nit mana xam man koo dékku ci anam gu mat sëkk. Ta jëmmi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc jiy royuwaay matalna warugaru gindée; moom ci boppam Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa nekkoon misaal muy dund ci biir nit ñi.

Yàlla nag dafa baaxe jëmmi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc nit ñépp ngir mooy seen roytéef wu rafet ni ko Alquraan di waxe. Ci lóolu la Yàlla waxe ne:

«Amengeen ci yónéntab Yàlla bi roytéef wu rafet ngir kuy yaakaara dajeek Yàlla, tay séentu àllaaxira, tay tudd Yàlla di ko fattliku lu bari» (laayay 21^{eel} ci saaru *Al-ahzâb*).

Kon nag xët wune ci dundug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc da nuy won ci wàll yépp ab taar akug mat yu amul moroom. Ba taxna dundug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc làmboona taar yi doxaliin di am

yépp, benn tuy ci anam guñu lém walla ci anam guñu teqantal. Lii moo tax nit kune man naa fekk ci dundug Yónént bi gu tudd gi ak yoonam wu leer wi doxaliin yu gënë taaru ta gënë mat yu mu mana tånnal boppam.

Yónént bi Yälla na ko Yälla dolli xéewél ak mucc mooy roytéef ci jiité diiné ji, mooy misaal ci jiité réew, mooy misaal ci ñi am cofeel seen digénté ak Yälla, mooy misaal yit ci ag cantam akug woyofam saa bu ko xéewélii boroomam muurée.

Moom mooy misaal ci ag muñém akug bàyyee mbirém Yälla ci jamono ak waxtuw tar. Mooy misaal cig tabeem akug ñàkka soxlaalam bindéef yi ci jamonoy am. Mooy misaal ci yërméndéem akug ñeewantam ci ag njabootam. Mooy misaal ci yërméndéem ci way néew doole yi ak jaam yi ak doxandéem yi. Mooy misaal cig jéggléem akug baaleem ngir ñiy tooñ.

Bu fekkee dangaa doon boroom alal, nanga xalaat woyofug Yónént bi Yälla na ko Yälla dolli xéewél ak mucc akug tabeem moom mi jiitéwoon dun bi araab yi dëkkéwoon bépp jiitéwoon kiliféy araab yi xëccónon leen ci boppam ci mbéggéel.

Bu fekkee dangaa bokk ci way néew doole yu ūtooñ yi, nanga roy ci dundug Yónént bi Yälla na ko Yälla dolli xéewél ak mucc ngir nekkoon na Mákka di ku néew doole ku doon dékku tooñi kiliféy Mákka ya doon ay toñkat doon ay bokkaalekat.

Bu fekkee dangaa nekk njiit lu am doole lu Yällay may ndam, nanga jàngé ci dundug Yónént bi Yälla na ko Yälla dolli

xéewël ak mucc moom mi jàmbaarewoon ca xareb Badar ak xareb *Hunayn* ba Yàlla may ko ndam mu daan noon yi.

Bu fekkee, Yàlla tere! dangaa bëgg dara ta jotóo ca, nanga fàttliku taxawaayu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc miy ku wakiirlu moom mi àndoон ak muñ ak njàmbaar ba muy jaар ca digénté saaba ya daanuwoon ca xareb *Uhud* ak ña ca amoon ay gaañu gaañu.

Bu fekkee dangaa nekk ab jànglekat, nanga xalaat Yónént bi moom mi jàngle digéli Yàlla yi ta amoon ag ñeewant lool ca waa *Suffa* ya woon ca jàkka ja.

Bu fekkee dangay kuy jàng, nanga jeneer Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mu toog cib yar aki teggiin akug teewlu ci kanam Jibril Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mi ko doon èndil li Yàlla wàcce ci moom.

Bu fekkee dangaa nekk waaraatekat buy dénk nit ñi di leen laabiiré, nanga déglu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc jox ko bu baax sa nopp ak sa xol muy waxtaan ak saabaam ya di leen jox ay ikam ca biir jàkaam ja.

Bu fekkee dangaa doon kuy aar dëgg di ko jottli di ci ñoy ta amoo ku la ci dimblé, nanga xool ci dundug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc moom mi fésélóon dëgg ca kanam tooñkat ya, woo leen ca njub ga fa Mákka ta fekk amutóon lenn ndimbël.

Bu fekkee dangay jéema not sab noon bëgg koo faagaagal, bu fekkee dangaa bëggë daaneel neen yékkëti

dëgg, tegal ci sa kanam Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc moom mi nekkoon njiit lu am ndam bisub ubbi Mákka ba waaye teewul mu doon kuy sant ba tax mu dugg Mákka war giléemam àndakug woyof akug suufeel boppam ba mel ne kuy sujoot.

Bu fekkee dangay boroom ab tool ta bëgg ligéey bi tege ci yoon, nanga def Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc misaal moom mi dénkóon ligéey ba nit ñu ko man ñu ko saytu ca anam ga génë mat ginaaw ba mu jotee ca suufus *banî nadîr* ak Xaybar ak Fadak.

Bu fekkee dangaa doon ku wéet ku amul ku ko jàapple, nanga fàttliku jirim boobee nekkoon mbégtém *Abdu-l lâh* ak *Âmina*.

Bu fekkee dangaa doon waxambaane wu dëgér, nanga bàyyi xel dundut waxambaane woowee wara dooni ab yónént danaan sàmmali gàtt bay taxam *Abû tâlib* fa *Mákka*.

Bu fekkee dangaa doon ab jaaykat, nanga seetlu biri jëmm joojee daan àndak jëgg ya di dem *Shâm* ak *Yaman* ta fekk moo leen génë kawe daraja, èpp leen qiima.

Bu fekkee dangaa doon ab àttekat, nanga xalaat doxaliin wu maandu wu xereñ wu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ba mu fekkee kiliféy *Mákka* ya di xawa xeex ngir dello *al- hajar al- aswad* mu delloo ko ca bérëbam ca Kaaba ga. Ta lii day tegtale ñawug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Geestuwaatal taarix, xoolaat Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc mu toog ca jàkkaam ja ca Madiina di àtte nit ñi ca anam ga gënë maandu tay yamale ki woomal ak ki woomalul.

Bu fekkee dangay boroom kér bu yor soxna, nanga bàyyi xel njubém gu sell gu bärkeel ga ak yégém gu xóot ga ak yërméndéem ja ba mu nekkee boroom këru soxna Xadiija ak soxna Aayisa yàlla na leen Yàlla gërem.

Bu fekkee dangaa am doom doon baay, nanga jàng ay birém aki doxaliinam ba mu nekkee baayi Faatima yàlla na ko Yàlla gërem di maami Asan ak Wasaynu yàlla na leen Yàlla gërem.

Lu mana nekk saw melo ak lu mana nekk say bir, danga fekk ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ki gënë màgg ku lay tegtal di la gindi.

Moom kat ku lay tegtal la ndax boo dee xool ci moom danga mana jubbënti lépp njuumte loo def, bu ko defee nga nos sa jëf yi jàddoon yoon defaraat sa bir yépp ci kaw topp gooy topp yoonam wu tedd wa. Ta ci ronug leeram ak tegtalam danga mucc ci gallankoori dund gi aki dogam, danga amit dëgg dëggi texe.

Ci lu wér, dundug biirém ak xolam moom Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ab dër la woon bu naat buy saamandaay dër yu ay tóortóor yu rafet yu nooy yu neex xet di taaral.

Ni nu ko gise kon, dundug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc mooy misaal mi gënë mat ngir kenn kune

ci nit ñi ak tolluwaay bu mu mana toll. Ta kat dundug baadoolo manuta nekk misaal ngir buur, dundug buur yit manuta nek misaal ngir baadoolo.

Niki nga xame ne nekkiinu ki ñàkk ki jeexal dundëm gépp ci góorgóorlu ngir am lu mu dundé manuta nekk misaal ngir ki woomal di dund dund gu nooy.

Dundug Yónént bi nag Yálla na ko Yálla dolli xéewël ak mucc moom misaal la ngir ñépp; ndax Yálla Mu tedd mi ta màgg dafa def Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewël ak mucc mu tàmblee cig njirim ta muy dayob télé, ginaaw ba mu def ko muy yéeg ndànk ndànk jaar ci tolluwaay yi ci dund gi yépp ba àgg fa génë kawe ci manman ak kàttan ta mooy doon yónént doon njiitu réew. Kon dundug Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewël ak mucc day wone misaal ci doxaliin yu mat ci tolluway yu wuute yi nit di jaar cig dundëm. Lóolóo tax dundug Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewël ak mucc doon misaal mu mat mu nit kune mana roy kem kàttanam nu darajaam mana toll ak wàccuwaayam.

Li am daal moodi ne Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewël ak mucc mooy xarbaax bi génë màgg bi Yálla baaxe nit ñi, mooy misaal ak royuwaay bi génë rafet ci wàll yépp ngir ñi kawe daraja ak ñi suufe daraja. Mooy nattuwaay bi génë mat yit ngir jullit yiy xóotël ci roy jëmmëm ju ràññiku ja.

Ñiy waxneey man nañoo won nit ñi yoonu mucc ak ne ñoom la nit ñi ci des wara def royuwaay –rawatina xeltukat yiy jóema leeral lépp ci seeni xel yu gàtti kese- ñóoñu

dañuy télé ba fàww ci wàll gii, xanaa kay yónént yi ak ñu baax ñi jaar ci seeni tànk. Yónént yi ñoom ci li Yàlla wàcce ci ñoom la ñuy sukkëndiku bay gindi nit ñi di leen jottli àttey Yàlla yi ñu jéli ci moom. Ñoom naka jekk dañudaan wax ne: «**Lii la Yàlla diglé**». Ci lóolu nag, xeltukat yi, doonte seenug jublu mooy gindi nit ñi ci yoonu dëgg, li ñu sukkëndikuwul ci lu jógé ci Yàlla sukkëndiku ci seeni xel yu gàtt rek taxna ba àtte yi ñuy joxe ci seeni xalaat la rek. Ku ciy wax ci ñoom danaan: «**nii laa ko gise**». Wuute gii ñu wuute moo tax nuy gis ñuy wuute di weddeente, lóolóo taxit gindikuwuñ gindiwuñ seeni xeet yit.

Aristóo, ci misaal, dëgg la tegna ab lim ci kenoy jikkó waaye nag amutoon lu wàcce ca Yàlla; lóolu moo tax manuta am kenn ku gém xalaatam walla ku ko doxal ba ame ca ag texe. Li waral lóolu moodi ne xeltukat yi laabaluñ seeni xol sellaluñ seeni ruu tayit lenn lu wàcce ci Yàlla mottliwul seeni xalaat ak seeni jéf. Li wér moodi ne wenn yoon wi mana xettli nit ci musiba yi juddóo ci xel ak xalaat yi lu wàcce ci Yàlla sellalut mbaa mu yar ko –wenn yoon wi man lóolu mooy Alquraan ju tedd ji. Alquraan kat mooy buum gu dëgér gi Yàlla baaxe nit ñi mu àndak yónéntab mujjug jamono Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Ta li am moodi ne li nekk ci Alquraan li ci ëpp jaarjaari sunu sang *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc làmboona ay misalam yu ñu mana roy. Ginaaw nii la deme nag, nit ki Yàlla sant mu sottal li waral mu bind ko li gënë farata ci moom mooy jub ta ànd cig dëggu ak Alquraan ju sell ji ak Sunna su laab si.

Ta Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc bàyyeena nu ñaari balluwaay yu mag yi, Alquraan ak Sunna, ngir ñu nuy gindi; ndax Alquraan ju tedd ji ak Sunna su Yónént bi ñooy saafara siy waral texeg àddina ak àllaaxira ñooy pàttli gu sax gu «**leerug bindéef yi**» Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Ci geneen wàll yit, sunu sang *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa meloon nu tax aw xeetam bëggóon ko ba ko Yàllay laata yónni. Taxoon na nit ñi daan ko wooye «**ku wóor ku dëggú ki**». Bi lii amee ba noppí la Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc doora tàmblee jottli ab wooteem.

Nit ñi xamoon nañ jikkóom ju rafet akug njubém akug dëggóom lujiitu ñu koy yónni, bëggóon nañ ko yit ngir lóolu. Aw xeetam tuddéwóon nañ ko «**ku wóor ki**», nanguwoon nañ ab àtteem ba ñu wuutee ci delloo *Al-hajar al-aswad* ca barabam ginaaw bañu tabaxaatee miirub Kaaba ga.

Bokkna ci firndé yi yiy tegtale dëggug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ne Irkil buurub Rom dafa laaj *Abû Sufyân*, ta booba tuubagutóon manga bokkoon ca ña génóona noonu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, mune ko: «**Ndax daa ngeen ko tuumaal wax lu amul lu jiitu tuy woote li tuy woote?**» *Abû Sufyân* amul lu mu mana wax ludul: «**Déedéet**». Mune ko: «**Ndax dana wor?**» Mane ko: «**Déedéet. Waaye nag gëjnanu fa, xamunu lu mu def boobaak leegi**» [*Abû Sufyân*] **neena: benn baat bii rek laa manoona sërxél⁵**».

5. *Al-Bukhârî*, buntub *bad'u-l wahy* ak buntub *As-salât* ak buntub *As-sadaqât*; ak *Muslim*, buntub *Al-jihâd*.

Waa Mákka daňuy gém lépp lu mu wax ndax masuňoo xam ci moom lu dul wóor.

Amna bis yit *Abû Jahî* aki gaayam wax Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc, ta booba ñoom ñu bokkoon ca ña ko gënóona noonu, ne ko:

«Ée Muhammad, noongi giiň ci Yàlla ne weddiwunu la, nun ku dëggu lanu la jàppe. Waaye kay li nga ëndi la nu weddi».

Laaya ju tedd jii dàldi wàcc ci xewxew bii:

«Xamnanu ne li ñuy wax dana la naqari; ñoom kat weddiwuňu la waaye tooňkat yi mandargay Yàlla yi laňuy lank» (laayay 33^{eel} ci saaru Al-An'âm)⁶.

Bokkna yit ci xewxew yiyl leeral sabab yi tax nit ñi, ba ci way bokkaale yi sax, daan ko dàkkantale **«Muhammad mu wóor mi»** li téeréy siira yi nettli ne ca xareb Xaybar ba ab sàmm buy yawóod dafa dikóon ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc, waxtaan ak moom, ne ko dafa bëggë dugg ci Lisláam bokk ci jullit ñi. Bamu ko defee Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc digël ko mu delloo coggal ya mu yoroon seeni woroom ta déllusi⁷, ta fekk booba xeex baa ngay tar, jullit ña yit mánkiwoon ab dund. Gisnga ni

6. *Al-Wâhidî, Asbâb an-nuzûl, Kamâl Basyûni Zaghlûl* topp ko, Bayruut, 1990, xëtu 219^{eel}.
7. *Ibn Hishâm, As-sîra an-nabawiyya*, Bayruut, Dâr al-fikr, 1937, xaajub 3^{eel}, xëti 397^{eel} ak 398^{eel}.

ndigël lol Yónént bii doone misaal muy woné niñu wara yégé warugar ak sàmm kólléré nimu ame solo doonte day ci waxtu yi génë tar!

Dananu mana jariñu dëggdëggi jariñu ci jikkóy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc ak meloom yu màgg yooyee bu nu jélée bind ci xewxewu rañaan ga ak yéegé ga ba Abóo Bakar yalla na ko Yalla gërem àggee ci tolluwaayu gëm ak nangu ba wax waxam ja ñudul fàtteeti mukk:

«Bu fekkee moo ko wax de dëgg la».

Li am moodi ne liy firndéel maandute ak yërmëndé ak ñeewant ci dundug Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc ta maneesu koo lim misaal la ngir àddina jépp ba ba àddinay tukki.

Képp kuy maandu cib àtteem tay gis leeram gi tiim àddina ji du mana weddi Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc doonte jéemna koo weddi ci kaw.

Ni nu ko gise yit, ñu bari ci woroom xamxam yi dul jullit ta am xel yu mucc nangunañ ci seen biir màggaayu sunu sang Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc ak ndamam. Tomaas Karlel waxna ci moom ne:

«Ag feeñam dafa doonoon leer gu génné ci lëndëm».

Kurél ba génë mag tay topptoo xamxam ca Àngalteer binda ci ngénéelu Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc ne:

Muhammad yónéntab Yàlla bi

«Fi Muhammad àgg ab yónént walla ab yeesalkat walla kilifèg diiné masu koo am ba nit amee ba leegi».

B. Smith wax ne:

«Muhammad mooy yeesalkat bi gënë màg ci lu amul werante walla laam laame».

Bindkat bii di Stanley Leen Paul yit àndna ci lii ba ne:

«Bis bi Muhammad amee ndam li gënë rëy ci noon yi ci la jikkówóo jikkó ju rafet ji gënë mag. Ta mooy mu boyal ñépp, jéggël quraysin ta teguleen dara, loola yit émbaale waa Mákka gépp ca bis booba».

Bindkat bii di Arthur Gilman yit ne:

«Gisnan kaweg darajaam ci ubbig Mákka, banga xameene jeexiitaluwut ca la ñu ko defoon ca la weesu ta loola manoон na koo jañ ci mu fayyu ci ñoom bu metti.

Waaye Muhammad Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa tere ab xareem ñu tuur dereti kenn, dàldi feeñal yërmëndé ju mag, sant Yàlla Mu tedd mi ta màgg ci lóolu».

Xeltukat bii de Lófit yitam moom mi bokkoon ci ñi térélion xalaat ya laloon coppi gu mag ga xewoon Farás ci atum 1789 lu jiit u fésel àqi doomi Aadama, ba mu jànggee téréliini yoon yépp féeté kaw gi yoon wi Lislaam térél féeté kaw, dafa wax bu leer ne:

**«Aka ngaa kawewoon daraja kawe mbir yaw
Muhammad! Àggoon nga ci njobbaxtanu maandute
fu kenn manuta àggaat ba tay jii ta kenn du fa mana
àggati»⁸.**

Lii mooy dëgg dëggi jikkó ju rafet joj noon bi du ko mana ñàkka nangu. Ba taxna ñi gëmul Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc nangunañ, naka jekk, ag mbaaxam ak gisam bu sori akug ñawam, ndax doxiin wu amul moroom wu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc dafa amal tontu bir yépp dajale yit jikkó yi y mottleente yépp. Lii yit dafa leral yoonu ñiy wér leer. Ta lii mooy laltaayu jàngal nit ñi ci kaw suuf ñépp.

Ag njubëm Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc dafa doonoon leer gu dul giim gu leeral yoon wu wér wi ngir képp ku koy wér. Dafa doonoon yit tegtal bu amul moroom ngir nit ñépp.

Jotaay yi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc daan jànglee aka gindée dadaan dajale nit ñépp, kurél yépp dàldi fay booloo bennoo fa li ñuy wuute wuute ay làkk aki baax aki melo aki wàccuwaay aki manman.

Amutóon benn ténk buy tee kenn bokk ca. Jotaay booba jagleeluñ ko woon ñenn rek, waaye barabu xamxam lawoon bu yittéwóo jëmmi nit ci boppam, ki am doole ak ki néew doole ñéppé fa nekkoon, dara xàjjalewu leen.

8. Kâmil Mîrâth, *At-tajrîd as- sârih*, Anqara, 1972, xaajub 9^{eel}, xëtu 289^{eel}.

Xool leen bu baax ña toppoon sunu sang *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dangeen gis ñu bokk ca kilifë ya melne Najaasii buurub Abasa, ak *dhu-l kayla* njiitù *Himyar*, ak *Fayrûz Ad-daylamî*, ak *Farwa* kilifëg *Ma'n*, ak *'Ubayd ibn Ja'far* bokkoon ca njiiti *'Umân*, ak *Markabûd* bokkoon ca kilifëy *Yaman*.

Ta boo xoolaatoon, danga gis ca wetu kilifa yóoyee Bilaal toog fa, ak Yaasir, ak Suhayb, ak Xabbaab, ak Ammaar ta ñu bokkoon ci niti kese yi yilifutóon kenn. Danga fekk ca seen biir yit ñunu moomoon ak ñu amul fu ñu wéeru ñu melne Sumayya, ak Lubayna, ak *Zinnîra*, ak *An-nahdiyya*, ak *Umm 'Ubays*.

Naka mu amewoon yit ci biir saabay Yónént bu màgg bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc woroomi xel yu yaatu ak xalaat yu jub, noona la ca amewoon ñu xereñ ci seeni ligéey ñu xam bóoti dund gi mana jiité réew yi cig xam gu mat sëkk akug yewu gu mat sëkk.

Ña toppoon Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ñu jiité ay dëkk ak ñu jiité ay réew génnénañu ca. Ñnoonii yit tasaarenañ ci biir nit ñi jàmm akug dal, booloo ak ñoom ba melne seeni bokk. Nit ñi dàldi amug texe ci seen kiliftéef mos yit cafkag maandute ci seen njiit.

Ñaareelu xaaj bi

❖ *Jikkóy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli
xéewël ak mucc yu kawe yi*

❖ *Nattuwaay yu kawe yuy diir mbagg
bidiw yi*

JIKKOY YONÉNT BI Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc **YU KAWE YI**

Bu nu xoolee jaarjaari doomu Aadama dunu gis jëmm joj gëstunañ ag dundëm jàng ko ci wàll yépp ta def ko cig yittéwóo akug segg ni mu ame ci dundug Yónent bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc. Ta bu nu jéemóona tudd melo yi ràññale jëmmi Yónent bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc yépp, kon ay téeréy téeré du ci doy.

Li am moodi ne xamxami Lislam yi, ca tàmbli ba⁹, jëmmi Yónent bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc lañdaan def tegtal ci wàll yépp. Nónu yit lañdaan def bu ñuy *ijtihâd*¹⁰. Sabab yii ñoo tax wànqaasi xamxam yu wuute yépp defnañ seen kem kàttan ci jàng Yónent bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ci wàllam yépp.

9. Cosaan lii xamxami Lislam yi di sukkëndiku mooy Alquraan ak Sunna siy leeral Alquraan di ko firi. Sunna nag mooy jépp wax walla jéf walla saxal walla melo walla jikkó ju jógé ci Yónent bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc. Ta mépp mbir mu Alquraan walla Sunna éndi lu leer kenn du ca amati xalaatu boppam.
10. *Ijtihâd* mooy jéema génné àtte ci loo xamne Alquraan ak Sunna éndiwuňu ci àtte yu dog. Waaye ñi ngi koy sukkëndiku ci àtte yu yaatu yi Alquraan ak Sunna éndi ta ciy ténku yit ci ay têrëliin yuñ xam.

Téeréy Lislaam yi ñu taalif, lu jiitu junniy at ak ñeenti téeméer ba leegi, yéppa am lu ñu èndi ci leeral téeré bi ta mooy Alquraan ak nit ki ko dund ta mooy sunu sang Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Ta suni kàttani nit yu gàtt yi dunu ci mana xame xam gu mat ndamul bindéef yi sunu sang *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mi doon xarbaaxu bindéef yi. Ci misaal, maneesula xam "**Leerug Muhammad**" ni mu ware; ndaxte xamxam ak yëgyëg yi nuy jélé ci sunu àddina ji doyul ngir man koo xam moom Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Nun nag fii dananu jéema xamle jémme Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc jiy misaal di roytéef. Ni nukoy defe mooy èndi, ci sunu kem kàttan rek, ab lim ciy misaal yoy dañoo melne géej mbàmbulaan.

Taarub xarkanamub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc akub bindëm aki jikkóom

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mbindéef la mu bärkeel mu amul kem, ndax dafa nekkoon ku taarub bind matu doxaliin akug njub. Waaye nag manunoo wone bindëm ba ak doxaliinam wa bam mat.

Ci lóolu la *Al- imâm al- Qurtubî* di waxe ne:

**«Rafetaayu taarub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli
xéewël ak mucc feeñul ba mat sëkk, ndaxte bu feeñoon ci**

Jikkoy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

dëggdëggëm gi ëmb taar bépp kon saabaam ya duñ am kàttanug man koo xool¹¹».

Ñu néew lool ci ay saabaam seenub yar mayna leen
ñu mana jàkkaarlook leerug taaram ba Yalla na ko Yalla dolli
xéewél ak mucc ba mändi, suur, ta fekk Yónént bi Yalla na ko
Yalla dolli xéewél ak mucc nekk ci seen biir taqook ñoom. *Ba sax
danañu nettli ne Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc bu
masaa génn ca saabaam ya muhaajiróon ya ak lansaar ya
fekk ñu toog Abóo Bakar ak Omar yalla na leen Yalla gérém bokk
ca ñoom, kenn ci ñoom du siggi xool ko ku dul Abóo Bakar
ak Omar; ñoom ñaar ñoom daanañ ko xool mu xool leen ñu
muuñ ko mu muuñ leen* (At- *Tirmidî*, buntub *al- manâqib*).

'Amr ibn al- 'Ás yalla na ko Yalla gérém nettlina taxawaay bii
ci muujjug dundëm dàldine:

**«Amul kenn ku ma bëggewóon nima bëggewóon
Yónént bi** Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc **walla ma**
màggalewoon ko nima ko màggalewoon. Måggal ko
taxoon na manuma ko woona xool lu yàgg. Ba sax
beef sàkkuwoon ci man ma melal ko duma ko man»

(Muslim, buntub *Al- îmân*; ak Ahmad, xaajub 4^{eel}, xëtu 199^{eel}).

Xarkanamub Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc
bu bärkeel ba daan def xel mu dal ca ña ko daan wér
ñépp moo gënë taaru ci xarkanam yi gën cee sell.

11. *Alî Yardam, shamâlu rasûlinâ* salla-l lâhu 'alayhi wa sallam, Istambul,
1992, xaajub 4^{eel}, xëtu 199.

Ba sax saaba bii de ‘Abd al- lâh ibn Salâm yàlla na ko Yàlla gérém mi bokkoon ci woroom xmxami yahóod yi lu jiituy muu tuub, ba mu gisee xarkanam bu bärkeel bu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ba mu àggee Màddina ca gàddaay ga dafa wax ne:

“Xarkanam bii de du xarkanamub kuy wax lu amul” (At- *Tirmidî*, buntub *Al- qiyâma*; ak *Ibn Mâjah*, buntub *Al- at’ima*; ak *Ahmad*, xaajub 5^{eel}, àddiisub 451^{eel}).

Taarub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc akug wegoom akug leeram akug jekkam dañoo kawewoon ba sax Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc aajowoowutóon jenn firndé walla xarbaax walla tegtal ngir saxal ne yónéntab Yàlla la.

Xarkanamub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc dadaan soppiku ci saa si bu gisee lu mu taamuwl, bu masaa rafetlu dara yit dadaan feeñ ci xarkanamam.

Dafa boolewoon ca jëmmëm ju nooy ja cawarte ak kersa ak dogu ak yitté ju kawe. Lewetug xolam ba nag moom, manefu koo melal.

Leerug jekkaay dafa nekkoon ca xarkanamam ba, waxam ja yit jàppandi yomb ta leer, yëngutóom ya yiwé.

Moom Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc daawul wax ay caaxaan aki neen, waxam jépp kay ay ikam aki laabiiré la doonoon. Masula xam ay demale aki fekkale ak wax ju amul njariñ. Kumu daan waxal kune yit dadaan waxeek moom fa ag déggëm toll.

Jikkóy Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

Moom Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc dafa nekkoon ku woyof ku nooy, daawul xàqtaay buy ree waaye dadaan muuñ rek. ku masa yam ci moom dana yëg tiitaange ngir weg ko. Ku àndak moom ba miin ko dana ko sopp bëgg ko ci ruuam ak xolam.

Daana wormaal boroom ngënéel yi ku ci nekk kem darajaam. Daana teral ay jegeñaaleem nu raw namuy terale ñeneen. Waaye namu daan rafetale jëfléntéem ak waa kërém aki saabaam la daan rafetale jëfléntéem ak nit ñépp.

Dadaan teral ay surgaam fa teral yam, mu leen daan solal ca lamu daan sol daan leen jox ñuy lekk ca lamu daan lekk. Namu doonewoon boroom teraanga di boroom ngënéel ak yërmëndé ak ñeewant, noona la doonewoon jàmbaar ju ñeme bu ko laajaa doone ko ku lewet bu ko laajaa.

Wone teraangaam akug tabam nimu yelle manula nekk. Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc dadaan joxiinu ku ragalul ñàkk. Sunu sang Jaabir yàlla na ko Yálla gérém leeralna mbir mii dàldi ne:

“Maseefula laaj Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc **lëf mukk mu gàntu”** (*Muslim, buntub Al-fadâil*).

Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc mooy ki gënóona rafet ay teggin aki jikkó; dadaan seeti di siyaare ay jegeñaaleem lu bari, daan feeñal la gënë kawe ci yërmëndé ak ñeewant ñeel bindéef yi, daan jëflénté ak nit

ñi jéflénté ba gënë rafet, daan wattandiku jikkó yu ñaaw yi fum toll. Minginaan moom Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc:

"Amul luy gënë diis rafet jikkó ca nattuwaayu jéfi jullit bi bu yawmal qiyaamee, ta Yàlla daa sib ku ñaawu làmmiñ» (At- Tirmidî, buntub Al- birr).

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ku dëggu la woon ci ab dig ak kólléré ak wax. Moom Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc moo génoona yeewu ci nit ñi, ta jikkóom yéppa yayoo tagg ak bàkk. Dadaan dëkké xalaat, daan baril noppi, ta bu masaa wax wax ja day mat. Dadaan boole maanaa yu bari ci baat yu néew, maanaam dañ koo mayoon wax ju ténku. Daawul waxi neen luy néew aka bari. Dafa bindóowoon nooy ak lewet la muy wegu wegu aka dëgér dëgér. Daawul mer ludul buñ xëttée yoon baña nangu dëgg. Bu ñu masaa xëtt yoon dadaan mer di mer ba bamuy delloo dëgg fa mu wara nekk. Bu saxalee dëgg ba noppi nag lay doora dal. Masula meral boppam mukk Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, daawul jañal boppam menn mbir mu aju ca jëmmi boppam ju teddd ja, masula werante mbaa muy dàggasante ak kenn.

Daawul dugg ci kér Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc lifeek joxuñ ko ndigël . Bu masaa dugg kérém dadaan xaaj waxtoom wamu fay def ñatti xaaj: bu njékk bi ngir jaamu Yàlla, bu ñaareel bi ngir ag njabootam, bu ñatteel bi ngir boppam. Ta waxtu wa mu daan sédd boppam da ko daan

Jikkóy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

jox nit ñi, daawul xañ kenn ci ñoom, dadaan ubbil nit ñépp xolam.

Ci bérëb bune la daan toog ca jàkka ja ngir bañ ñu moomale ko ca benn bérëb. Bëggutóon yit am aw nekkiin wu ràññiku ca jàkka ya ngir mu baña nekk sababu rëy ak rëyrëylu. Bu masaa agsi cib jotaay fu mu jot fu yaatu rek toog fa, ta lóolu yit la daan digël kune.

Bu ko nit masaa diis aajo daawul am jàmm lifeek fajalu ko ko moo xam muy lu am solo moo xam muy lu ñàkk solo. Bu fekkee manu koo faj yit du ko bàyyi muy delloo yoxoy neen, waaye dana ko dëfél dalal xelam ak xolam ci kàddu yu rafet. Dadaan bokkak nit ñi seeni naqar. Nit ñépp ñoo yamoon fa moom lu mana doon seen wàccuwaay, ña ca woomal ak ña ca ñàkk, ña cay woroomi xamxam ak ña ko donul. Ay jotaayam Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc bérëb yu ñudaan feeñale jikkó yu rafet yi lañ yu melne lewet, ak xam, ak kersa, ak muñ, ak wakiirlu, ak wóor.

Daawul móolu kenn ngir sikk yu nekk ci moom. Bu masaa gis ku laaj jubbënti kay ci ay junj la ko daan jàngale ci anam gu rafet ta du ko lor. Naka nónou yit, daawul jéema luñtu sikk yu nit di nëbb ta dadaan tere bu metti kuy luñtu lu mel nónou.

Ndamul bindéef yi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc daawul wax lenn lu dul jur tuyaba. Jotaayam mbëggéel da ko daan muur, bu massa di wax ñi ko wér dañu ko

daan déglu bu baax. Teggiin ak dal dadaan wër ñu nekk ci jotaayu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, lóolóo nekkoon seen mbir. Ta daanañ wone lóolu:

“Danudaan mel ne ñu picc toŋ ci seen bopp ta ñu bañ ñu naaw” (*Abù Dâwûd, buntub As-Sunna*).

Teggiini Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak kersaam feeñna ci saabaam yi ba sax laaj Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daawu leen yomb. Lóolu moo tax dañudaan yakkamti gan ñëw gu laaj Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ba ñu mana jariñu ci xamxam ak pastéef biy jógé ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc di leeral jotaay ba.

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc roytéef ak misaal muy jëmmël sellal ak kólléré la doonoon giirug dundëm. Masula wax lenn lu nekkul ci xolam. Ay jikkóom aki baaxam Alquraan juy dund lawoon. Daawul digël keneen lu mu deful moom ci boppam¹².

Woyofug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yilifna ci diir bu gätt nguur gu yaatu gu benn buur masula am ci àddina, moomna xoli nit ñépp yit ci njangle ak yar bi mu èndlil nit ñépp. Waaye geestuwul lenn ci xéewëli àddina yi ko

12. Yérél *Ibn Sa'd, At-tabaqât al-kubrâ*, Bayruut, *Dâr Sâdir*, xaaj bu njékk bi, xëti 121^{eel} ak 365^{eel} ak 422^{eel} ba 425^{eel}.

Jikkoy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

doon dikkél ci lu yomb, dafa des kay ca woyofam ga ñu ko xamewoon rek. Dafa sax ca na mu nekkewoon bu njékk di dund ci néeg bu yamamaay bu ñu defare ban. Dadaan téd ci lal bu am pajaasub xëdéen. Yéré yu yam la daan sol. Leegleegaa bu amul lu mu lekk dadaan sant Yalla takk ay xeer ca biirém bu tedd ba ngir xiif. Li ko Yalla jéggél lépé lu dul noona teewul dadaan sant fu mu toll di sabablu. Dadaan julliy naafila guddi ba ay tànkam di newi.

Dadaan taxawu ku ñakk, di dëfél jirim ak ku amul wéttél. Mæggaayam ba Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc teewul mu daa yitéwóo ñi gënë néew doole gënë ñakk daa leen yérém di leen ñeewant.

Bis ba ñuy ubbi Mákka di ko yilif, ba nit ña gisee doole ju ñu masuloona gis ragal ak tiitaange ak njàqare jàpp leen, dafa am ku ñew fa moom di lox ne ko: «Ée yaw Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc, xamal ma Lislaam. Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc tàmbli di ko xamal Lislaam di ko fàttli aw nekkiinam ba mu nekkee ku néew doole fi Mákka ca ginaaw dàldi ne ko:

“Defal ndànk! Man duma ab buur. Jigéen ju daa leeki seel rekka ma jur”¹³.

Ci baat yii la Yónént bi àgge ci njobbaxtanu woyof fof kenn ku màgg manuta àgg ca fa ca gënë suufe sax.

13. Yérél *Ibn Mâjah*, buntub *Al- at’ima*; ak *At- tabarâni*, *Al- mu’jam al- awsat*, xaajub 2^{eel}, àddiisub 64^{eel}.

Amna bis yit, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc tontu tontu lu nooy ta lewet Abóo Bakar Sadeex may soppeem ba di àndandoom ba ca xunti ma, ndax dafa àndak baayam di ko wommat dugg ca jumaa ja, ba ko Yónnt bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc gisee ne ko:

«Teenga koo bàyyiwoon kérém ma fekksi ko fa man!»¹⁴.

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc saa bu daan xamle boppam dadaan wone ne ku télé la. Yàllaa ngi koy wax naan:

«Neel: man kat nit rekk laa ne yéen» (laayay 110^{eel} ci saaru Al- kahf).

Moom Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc dadaan aar aw xeetam ba duñ tàbbi cig réer ne xeet ya jiituwoón, ba tax dadaan jiitël baatub **«jaamub Yàlla»** door caa teg nekk gi mu nekk yónént.

Amna ku masa ëppél ci màggal ko mu jubbënti ko dàldi ne:

«Buleen ëppél ci man ni ko nasaraan yi defi ci doomi Maryama ji. Man kat ab jaam rekk laa. Deeleen wax: jaamub Yàlla bi di ab yónéntam» (Al- Haythamî, xaajub 9^{eel}, addiisub 21^{eel}).

14. Yérél Ahmad, xaajub 6^{eel}, addiisub 349^{eel}; ak Al- Haythamî, xaajub 6^{eel}, addiisub 164^{eel}; ak Ibn Sa'd, xaajub 5^{eel}, addiisub 451^{eel}.

Jikkoy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yu kawe yi

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc *dafa amoon bóoli bu ñu tuddéwoon Al- gharrâ bu ñeenti góor daan jàppoo*. Ba yooryoor jotee ba ñu *julli yooryoor ñu èndi ko ta fekk ñam nekk ca, ñu wér ko*. Ba ñu baree Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc *dàldi sukk am ku jógé ca kaw ga ku ne*: «*Nii ngay tooge nag?!*» Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc *ne ko*:

«Yàlla da maa def jaam bu tedd, defu ma kuy note ku dëgér bopp». Ginaaw ba Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc *ne*: **«Lekkleen ci pegg ndab li ta bàyyi digg bi kon deefna ko bärkeel»** (Abû Dâwûd, buntub Al- at’ima).

Li nuy jélé ci lóolu moodi ne Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc masula doxale doxaliinu ñu rëy ñu woru ñi.

Mingi leeralaat mbir mii di wax ne:

«Deeleen jubël tay jéema matal ta bég. Ndax kat kenn la jëfëm dul dugël àjjana». Saaba yu tedd ya yàlla na leen Yàlla gérëm dàldi jaaxle ne ko: **«Ba ci yaw sax yaw yónéntab Yàlla bi?»** Mu tont leen ne:

«Ba ci man; ludul rek Yàlla muur maak njéggël ak yërmëndé» (Al- Bukhârî, buntub Ar- riqâq; ak Muslim, buntub Al- munâfiqîn; ak Ibn Mâjah, buntub Az- zuhd; ak Ad- Dârimî, buntub Ar- riqâq).

Ba tay, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mingi bàyyiloo xel aw xeetam ne ku sol yéré ci anamug rëyrëylu ak woru Yàlla dana ko solal yéréy toroxtaane bu yawmal qiyaamee. Ci lii lay waxe Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc *ne*:

Muhammad yónéntab Yàlla bi

«Bu yawmal qiyaamee, Yàlla duxool kuy diri ay yéréem ngir rëy» (Al- Bukhârî, buntub Al- libâs).

Waxna ba tayit ne: «**Ku sol yéréy ciiwté ci àddina Yàlla dana ko solal yéréy toroxtaane bu yawmal qiyaamee ba noppì jafal ca sawara»** (Ibn Mâjah, buntub Al- libâs).

Ba tayit, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dadaan séddélé bay séddélé wàllam ca alal ya ñu daan jélé ca noon ya ca xare ya. Dadaan dund dund gu yam ci wàllu am amu àddina yamak ki gënë tuuti ci aw xeetam.

Tabug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dadaan melale boppam ne moom deef koo digël muy joxe alalam, mudaan wax ne: Yàlla mooy kiy joxe ta mooy ki moom.

Safwân ibn Umayya teewena xareb Hunayn àndak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak Taayif bamu tuubagul, ta booba ma nga bokkoon ca magi bokkaalekat ya. Ginaaw xare ba munekkoon ak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ca Jî'râna. Ba Yónént bi di jaar ca biir alali noon ya ñu nanguwoon di ko xool ta Safwân ibn Umayya àndoон ak moom, Safwân nekk rek di xool ag jur gu bari gu ca bokk ta fekk Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yit manga koy rog rek. Mune ko:

«Xanaa dangaa xemmeem jur gi?» mune: waaw.
Mune ko:

Jikkoy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc yu kawe yi

«***Yaa moom lépp***. Booba nag la Safwân ne: Lu mel nii kenn du ko def ci xol bu tâlli ku dul ab Yónént. Maangi seere ne Yalla rekka yayoo jaamu agit ne Muhammad ab jaamam la di ab yónéntam. Mu dàldi tuub dugg ci Lislaam ca saa sa¹⁵.

Bamu dello ca ag giirém mune:

«***Sama gaa ñi tuubléen dugg ci Lislaam. Maangi giññ ci Yalla kat ne Muhammad day joxe joxeb ku ragalul ñàkk***» (Muslim, buntub Al- fadâil; ak Ahmad, xaajub 3^{eel}, àddiisub 107^{eel}).

Weneen yoon yit amna ku dikkóon ci Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc am lu mu sàkko ci moom, ta Yónént bi amutoon lu mu ko jox. Amul lu mu def ludul leb jox ko¹⁶.

Dafa meloon ne maamam Ibraayima Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ba daawul bàyyi ganam muy jéfendiku moom rek. Dadaan fayal bor ku faatu walla mu diglé ñu fayal ko. Daawul jullée ku ame bor bu ñu fayul. Amna àddiis bu sell bu muy waxe ne:

«***Ki tabe day jege Yalla, jege àjjana, jege nit ñi, sori sawara. Ki nay day sori Yalla, sori àjjana, sori nit ñi, jege sawara***» (At- Tirmidî, buntub Al- birr).

15. Al- Wâqidî, Al- maghâzî, Bayruut, 1989, xaajub 2^{eel}, xëti 854^{eel} ak 855^{eel}.

16. Al- Haythamî, xaajub 10^{eel}, xëtu 242^{eel}; xoolal batay Abû Dâwûd, buntub Al- kharâj; ak Ibn Hibbân, As- sahih, Bayruut, 1993, xaajub 14^{eel}, xëti 262^{eel} ba 264^{eel}.

Mingi wax ci beneen àddiis yit ne:

“Amna ñaari melo yudul daje cib jullit: nay ak ñaaw jikkó» (At- *Tirmidjî*, buntub *Al- birr*).

Ragal Yàlla gu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc moo gënóona ragal Yàlla nit ñépp. Ñaan na Yàlla Mu tedd mi ta màgg yit mu may ko ag ragal Yàlla wax ne:

“Yàlla, maangi lay ñaan nga may sama bakkan bi ragal Yàlla, ta nga laabal ko ndax Yaw yaay ki ko mana laabal, Yaw yaay kilifaam di ki koy taxawu” (*Muslim*, buntub *Ad- dikr*).

Mingi wax batayit naa:

“Yàlla, maangi lay ñaan jub ak ragal Yàlla ak sàmmu ak doylu” (*Muslim*, buntub *Ad- dikr*).

Ragal Yàllaam moo tax dafa dundé ne ñu ñakk ñi. Ci lóolu la soxna Aaayisa ndayu jullit ñi di waxe ne:

***«Waa kér Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc masuñoo lekk mburu mu àndak dara ba suur ca lu mat ñatti fan ba bamuy dellu ca boroomam» (*Al- Bukhârî*, buntub *Al- îmân*; ak *Muslim*, buntub *Az- zuhd*; ak *Ibn Mâjah*, buntub *Al- at’ima*).**

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc dadaan soññ yit aw xeetam ci ragal Yàlla, daan wax ne:

Jikkoy Yónent bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

«*Ni gënë yay ci man ñooy ci ragal Yàlla, ñu ñu mana doon ak fu ñu mana nekk*» (Ahmad, xaajub 7^{eel}, àddiisub 1235^{eel}; ak Al- Haythamî, xaajub 9^{eel}, xëtu 22^{eel}).

Mingi wax ne: «*Samay farandoo ñooy ñi ragal Yàlla rek*» (Abû Dâwûd, buntub Al- fitan)

Mingi wax yit naa:

«*Ragalal Yàlla foo mana nekk, ta boo defeeb safaan toftal ca aw yiw kon da koy far, ta ngay jëflëntéeg nit ñi ci jikkó ju rafet*» (At- Tirmidî, buntub Al- birr).

Yónent bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc wonena yit yoon wiye maye dëggdëggi ragal Yàlla, dàldi ne:

«*Jaam bi du àgg ci bokk ci ñi ragal Yàlla liféek bàyyiwul lu aayul ngir moytu lu aay*» (At- Tirmidî, buntub Al- qiyâma; ak Ibn Mâjah, buntub Az- zuhd).

Yónent bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc daawul xàjjale nit ñi, dadaan yamale ñépp, di wax naa:

«*Ab araab gënul ku dul araab, ku dul araab yit gënul araab; naka nónou yit la digënté ku xonq ak ku ñuul deme. Xanaa ku gënë ragal Yàlla rek*» (Ahmad, xaajub 5^{eel}, xëtu 411^{eel}).

Sunu sang Isaa Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc xamlena ragal Yàlla xamliin wu rafet. Jenn waay dafa masa ñëw ci moom ne ko:

«*Yaw miy jàngle yiw ak mbaax, xamal ma lol xamnga ko ta ma réeré ko ta mu may jariñ ta du la lor*». Mune ko:

«*Lan la?*» Mune: «*Nan la nit di ragale Yàlla Mu tedd mi ta màgg dëggdëggi ragal?*» Mune ko: «*Nu yomb la; dangay bëgg Yàlla ci sa xol ci lu dëgg, ta di ko jëfél ci sa coono ak sa doole sa kem kàttan, tay yérém saw xeet ci yérém gi ngay yérém sa bopp*» Mune ko: «*Yaw miy jàngle yiw, ñan ñooy samaw xeet?*» Mune ko: «*Doomi Aadama yépp. Ta loo bëggul ñu def la ko bu ko def keneen; Boo defee lii danga doon ku ragal Yàlla dëggdëggi ragal*¹⁷».

Bis, Omar ibnul xàttaab yàlla na ko Yàlla gérém laajna *Ubayy ibn Ka'b* yàlla na ko Yàlla gérém ne ko:

«*Lan mooy ragal Yàlla?*» *Ubayy ibn Ka'b* yàlla na ko Yàlla gérém ne:

«*Yaw njiitu jullit ñi, xanaa masóo jaar ci yoon wu ami dég?*» Mune ko: «**Aha kay!**» Mune ko:

“**Noo def?**” Mune ko:

«*Damaa wog samay yéré ta farlu*» Mune ko:

«*Loola mooy ragal Yàlla*¹⁸».

Ta ña gënóona jege xolu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ñooy ñi ragal Yàlla. Jéléfna ci *Mu'âd ibn jabal* yàlla na ko Yàlla gérém ne:

Ba ko Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc *yabalee Yaman*, *Yónént bi* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc *dafa génnón*

17. Ahmad, Az- zuhd, xëtu 59^{eel}.

18. Yérél *Ibn Kathîr, Tafsîru- l Qur'ân al- 'azîm*, Bayruut, 1988, xaaj bu njëkk bi, xëtu 42^{eel}.

Jikkoy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

àndak moom di ko dénk, Mu'âd war Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc moom di dox tollook moom. Ba mu noppee mune:

"Mu'âd, man naa am ren nga may mujjë gis, walla boog mune man naa am nga romb ci sama jàkka jii walla sama bàmmeel bi". Mu'âd dàldi jooy ngir tiisoo tàqalikook Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc. Ginaaw ba, mu geestu jàkkaarloo ak Màddina dàldi ne:

"Ñi gënë yay ci man ci nit ñi ñooy ñi ragal Yalla, ñuñ mana doon ak fuñ mana nekk¹⁹".

Dëddu àddina gu Yónént bi

Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc

Li ëppóon ci réew yi ak xeet yi nanguloon nañ Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc nekk cig kiliftéefém ci seen coobare. Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc yilifóon yit dun bi araab yi dëkkewóon bépp. Li mu doon mana mana def lu ko neex teewul mu wéy ca dundém ku yamamaay ga. Daana wax ne: moomalewuma sama bopp dara. Muxamle ne yit lune ci dogalub Yalla ak kàttanam lay ame. Jamono wëlbtiku èndil ko alal ju yaatu. Jëggi giléem yu ñu sëf alal ñanga leen daa jiitël jëmé Màddina. Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc nag dadaan séddélé

19. Yérél Ahmad, xaajub 5^{eel}, xëtu 235^{eel}, ak Al- Haythamî, Majma' az-zawâid, Bayruut, 1988, xaajub 9^{eel}, xëtu 22^{eel}

lépp woroom aajo yi. Dadoon wéy ci dundug dëddu ga mudaan dund, dadaa wax ne yit:

“Bu ma amoon ci wurus lu tol ne doju Uhud, bu lu mat ñatti fan jàllee mu des lu mat ab diinaar rek duma gënél, xanaa muy diinaar bu ma denc ngir faye ko bor”
(Al- Bukhârî, buntub At- tamannî; ak Muslim, buntub Az- zakât).

Ay bis daana jàll yu cin dul tàkk ci kér Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, daana fanaane ab xiif lu bari yit (Ahmad, xaajub 6^{eel}, xëtu 217^{eel}; ak Ibn Sa'd, xaaj bu njëkk bi, xëtu 405^{eel}).

Jélleefna ci Anas ibnu Maalik mune: duggnaa néeg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc fekk mu tèdd ci lal bu ñagas ta dëgér bu amul pajaas amul darab, am ñu dugg ci saaba yi, Omar yàlla na ko Yàlla gérém dugg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc wëlbëtiku Omar seetlu ne lal bi amul darab tayit bàyyina ay rëdd ci wetug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Omar dàldi jooy, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ne ko:

«Omar, lu lay jooyloo?» Mune ko:

«Maangi giïñ ci Yàlla ne du lenn ludul li ma xam ne yaa gënél Yàlla Kisraa ak Qaysar ta ñoom ñangay bânnexu ci àddina namu leen neexe, yaw nag, Yónéntab Yàllabi Yàlla na la Yàlla dolli xéewël ak mucc, nga nekk ci nii ma la fekke». Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ne:

«Xanaa bëggóo ñoom ñu am àddina, ta nun nu am àllaaxira?» Omar ne: «Aha kay!». Mune ko: «Nóonu la

Jikkoy Yónent bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yu kawe yi

deme²⁰. yónent bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc melalna mbirëm mook àddina wax ne:

«Man lu ma séqak àddina?! Man daal ni ma nekke ci àddina dafa mel ne kuy tukki kuy serlu ci kerug garab bu noppée jàll²¹».

Nii la aw doxiinam meloon Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Yónent bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dadaa ragal ñu koy laaj xéewëli àddina yi bu bis péncée. Dadaa ñaan naa:

«Yàlla, maangi lay ñaan bu may dund ñakk, boo may jél ma ñakk, boo may dekkil yawmal qiyaam yit nga boolemaak ñi ñakk» (At- *Tirmidî*, buntub Az- zuhd; ak *Ibn Mâjah*, buntub Az- zuhd).

Yónent yépp xamoon nañu ne Yàlla gàddulna leen tàbbi àjjana, waaye teewul ñuxamoon ne danañu leen laaj laaj yii: ndax jottlinañ yónén bi nañu ko waroona jottlee, ak ndax santnañ Yàlla ci xéewël ya mu leen xéewéléwoon. Ci lóolu la Yàlla di waxe ne:

«Giiñnaa ne dananu laaj ña ñu jéméléwoon sunub yónén, dananu laajit ñaÑu yónniwóon» (laayay 6^{eel} ci saaru Al- 'arâf).

-
20. Ahmad, xaajub 3^{eel}, xëtu 139^{eel}, ak At- *tabarâñî*, Al- *jâmi' al- kabîr*, *Hamdî 'Abd al- Majîd as- Salafî* topp ko, Bayruut, *Dâr ihyâ at- turâth al- 'arabî*, xaajub 10^{eel}, xëtu 162^{eel}.
 21. At- *Tirmidî*, buntub Az- zuhd; ak *Ibn Mâjah*, buntub Az- zuhd; ak Ahmad, xaaj bu njëkk bi, xëtu 301^{eel}.

Li am daal moodi ne baat yi mel ne dëddu àddina ak ragal Yàlla ak rafetal, ay baat yu wuute lañ waaye seen maana daanaka menn la. Ta li taxa jóg baat yii yépp yiyl al yarub sufyànke mooy yamale bànnexu bàkkan. Ci lóolu la manman yi ñu dëxéñ ci ruu gi di feeñe, nit ki di ci àgge ci «**teewug xol ak laabug bàkkan**». Ta lii mooy amal «**xol bu mucc**» biy taxa nekk jaamub Yàlla. Lii yit la laaya ju tedd ji di wone:

«Ku dul ku dellu fa Yàlla yóbbaale xol bu mucc»

(laayay 89^{eel} ci saaru Ash- shu’arâ).

Yiw ak xayug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc boroomub xol bu nooy bu woyof lool lawoon. Masnaa gis bis kuy tifli ci suuf xarkanamub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dàldi soppiku mudàldi taxaw fa mu nekkoon yéngutuwut. Saaba ya yàlla na leen Yàlla gërem gaaw dàldi suul tifiit wa, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc doora jàll.

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dadaa diglé yit ag jekk ci jëmm ak cig col, daawul bëgg kuy sol lu tilim walla lu jekkul. Daawul bëgg yit kuy bàyyi sikkimam bañ koo jekkal. Amna bis *Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc nekk ca jàkka ja am ku dugg ta fekk kawari boppam ak sikkimam salfaañoo*. *Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc junj ko ci loxoom ne ko na génn melne dafa bëgg mu defar kawari boppam ak sikkimam*. *Waa ja génn, defar*

Jikkoy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

kawaram, déllusi. Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc dàldi ne:

«Ndax lii gënul kenn ci yéen di ñëw ak kawar gu salfaañoo melne saytaane la?²²».

Amna weneen yoon Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc gis ku kawaram ñëgg mune:

«Xanaa amul lu mu yamalee kawaram?!» *Masnaa gis keneen yit ku sol yéré yu tilim mune.*

“Xanaa waa jii amul ndox mum fóoté yéréem yi?!»

(Abú Dâwûd, buntub Al- libâs; ak An- nasâî, buntub Az- zîna).

Amna weneen yoon am ku ñëw fi moom *sol yéré yu jotul mune*: **“Ndax amnga alal?”** *mune: waaw. Mune ko: “Ci xeetu alal jan?”* *mune: Yàlla mayna ma ay giléem aki gàtt aki fas aki jaam. Mune ko:*

“Bu la Yàlla joxee alal, neef di gis ci yaw jeexiiti xéewëlug Yalla ak teraangaam” (Abú Dâwûd, buntub Al- libâs; ak An- nasâî, buntub Az- zîna; ak Ahmad, xaajub 4^{eel}, xëtu 147^{eel}).

Ci weneen yoon mune:

“Yalla dafa bëgg di gis ci ab jaamam jeexiiti xéewëlam” (At- Tirmidî, buntub Al- adab; ak Ahmad, xaajub 11^{eel}, Xëtu 311^{eel}).

22. Al- muwatta, buntub Ash- sha'ar; ak Al- Bayhaqî, shu'ab al- îmân, Bayruut, 1990, xaajub 5^{eel}, xëtu 225^{eel}.

Jëmmi sangub bindéef yi *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc dafa nekkoon njobbaxtanu yiw ak rafet jikkó ak nooy.

Amna yoon yu bari yoy ku ñagas ku jamajama ñéwna fi moom di ko sàllalu naan ko:

“Muhammad, Muhammad”, waaye teewul Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc cig nooy akug lewet la koy tontoo ne ko: **“Lu doonoon sa yitté?23”**

Batay Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yiwém ak nooyam ak kaweg jikkóom taxna mu daa taxawul boppam ay ganam di leen teralal boppam (*Al-Bayhaqî, shu'ab al-îmân*, xaajub 6^{eel}, xëtu 518^{eel} ak xaajub 7^{eel}, xëtu 436^{eel}).

Ba ci ag ndawam sax, masula xéccóo walla mu werante ak kenn. Li mu nekkoon ku yiw ku lewet yit taxna mu yar njabootam ci jikkó yu kawe yii.

Mbirum sëtub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc bii di sunu sang Asan yàlla na ko Yàlla gérém mooy misaal mi ci génë mag gën cee rafet.

“giseefna Asan doomi Aliyu yàlla na leen Yàlla gérém **mu wér Kaaba gi, noppi dem ca Maqaama Ibraayima** julli ñaari ràkka, **noppi teg ab lexam ca Maqaama Ibraayima** di jooy di wax naa:

23. *Muslim*, buntub *An-nadr*; ak *At-Tirmidî*, buntub *Az-zuhd*; ak *Ahmad*, xaajub 4^{eel}, xëtu 239^{eel}.

Jikkoy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

**“Sa njaam si mingi ci sa bunt, sa surga bu tuuti
bi mingi ci sa bunt, ki lay ñaan mingi ci sa bunt, sa
miskiin mi mingi ci sa bunt”,** muy baamu lóolu ay yoon
doora dem. Ba muy dem mu romb ay miskiin yuy lekk
mburu, mu nuyu leen ñu woo ko mu toog dàldi ne:

“Bu dulwoon li muy ab sarax ma bokkak yéen”,
dàldine:

**“Jógléen nu dem sama kér”. Nu jóg àndak moom,
mu jox leen ñu lekk, jox leen ay yéré, jox len xaalis²⁴».**

Yiw gii ak lewet gii ak ñewant gii mooy misaal mi
gënë màgg miy wone ni mbindéef wara teewloo aji bind
ji feesak yërmëndé ak ñewant buy jëfléentéek nit ñi.

Meneen misaala ngi nii mu jógé ci sunu sang Asan
yàlla na ko Yalla gérém muy wone nekkiin wii. Dafa am bis Asan
yàlla na ko Yalla gérém doon romb yenn ci tóokóori Màddina
ya dàldi gis jaam bu ñuul bu yor aw mburu di def bu
daggee sex dagg jox xaj bi ba séddóok moom mburu
wa. Asan yàlla na ko Yalla gérém dàldi yéemu ci ni turu Yalla
wiy Yérëmaakon feeñe ci «**Yërmëndé jii**» neek ci jaam bi
doon jox lekk xaj bi, mune ko:

«Ngóorus kan nga?» Mune ko: «Ngóorus Abaan doomi
Usmaan». Mune ko: «Tóokóor bi nag?» Mune ko: «Abaan
doomi Usmaan moo ko moom». Booba la Asan bëgg

24. Yérél Al-Abshihî, Al-mustatraf, Bayruut, 1986, xaaj bu njëkk bi,
xëtu 31^{eel}.

jaam bii féetéek moom, kii nga xamne ab jaam la ci kaw gi waaye soppeb Yàlla la bu ko jege ci biirëm. Mune ko:

«Dimblé ma rek bul jógé fii ba ma déllusi!»

Mudàldi dem jënd jaam ba ak tóokóor ba, déllusi ci ngóor si ne ko:

«Jëndnaa la de». Mu jóg taxaw ne ko:

«Danaa déggël Yàlla akub Yónéntam ak yaw sama kilifa». Bi Asan déggée kèddu yiï gën naa yéemu ci dëggug jaam bii. Bi Asan jàkkaarlook laabug xolub jaam bii ak sellug biirëm la ne ko:

«Jëndnaa tóokóor bi yit. Yaw nag goreelnaa la ngir Yàlla, tóokóor bi yit maynaa la ko». Ngóor si ne ko:

«Sama kilifa, manit joxnaa tóokóor bi ki nga ma may» (*Ibn Manzûr, Mukhtasar târîkh dimashq, xaa jub 7^{eel}, xëtu 25^{eel}*).

Teggiin ak kersag Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daawul wax ci kaw. Mbégté ak lewet la daa dajeek nit ñi. Bu masaa dégg baat bu ñagas bu mu rafetluwul daawul wax dara ci kanam nit ñi. Waaye li xarkanamam daa wone li muy yëg ci biirëm taxna ñi daa toogak moom daan moytu ci seen waxiin ak seen defiin. Kersaam yit taxoon na daawul ree ca kaw mbaa muy xàqtaay, waaye reeam muuñ la daan doon.

Jikkoy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc yu kawe yi

Saabaa yi yalla na ko Yalla gérém dañudaan melale Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ne moo ëpp kersa janq bu ndaw.

Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc melalna kersa wax ne:

«... kersa kat ci ngëm la bokk» (Al- Bukhâri, buntub Al- îmân)

«Kersa ak ngëm dañuy lëkkélóo; bu ci ñakk rek ba ca des ñakk» (Al- Bukhârî, téeréb Al- adab al- mufrad, àddiisub 1313^{eel})

«Teey dunekk ci mbir ludul mu rafetal ko, deesu ko noccí ci lenn yit ludul mu ñaawal ko» (Muslim, buntub Al- birr; ak Abû Dâwûd, buntub Al- jihâd).

Dëggdëggi kersa nag mingi ame ci **«fàttliku dee»** gi nga xamne mooy yoon weef di génnée bëgg àddina ci xol. Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc daana digël saabaam ya ñuy am dëggdëggi kersa seen digënté ak Yalla.

Amna bis, Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc wax saabaam ya ne:

«Amleen dëggdëggi kersa seen digënté ak Yalla».
Saaba ya ne: nun kat noongi sant Yalla, amnanu kersaam. Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ne:

«Du lóolu de. Waaye am dëggdëggi kersa sa digëntéeg Yalla mooy: nga sàmm sa bopp bi ak li mu làmboo, ak sa biir bi ak li mu ëmb, tay fàttliku dee.

**Ku bëgg àllaaxira nag dana bàyyi bànnexu àddina.
Ku def lóolu kon amna dëggdëggi kersa digéntéem ak
Yàlla» (At-Tirmidî, buntub al-qiyâma)**

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daawul xool kenn ne ko jàkk waaye dadaa suufeel ab jisam, li mu daan xool suuf moo ëppóon li mu daan xool asamaan. Kersag Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak jëmmëm ju ràññiku ju kawe ji taxna daawul tudd sikki kenn walla ak matadeem ci teewaayam.

Soxna Aysatu yàlla na ko Yàlla gérëm nettlina ne: Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc *bu masaa yëg ku wax ludul noona daawul wax ne*: «*Lu tax diw di wax nàngam?*» *waaye dadaa wax ne*: «***Lu tax am ñuy wax nàngam ak nàngam?***» (Abû Dâwûd, buntub Al-adab).

Bu amaa ñu def njuumte Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc bëggleena jubbënti fàttli leen ne li ñu def jaaduwul ci ñoom, dadaa wax ne: «*Lu tax ma gis ngeen di def nàngam ak nàngam?*²⁵»

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, moom miy boroom daraja ju kawe ja, bu masaa bëggë xelal kenn laabiiré ko dadaa moytu lool mu mer walla mu am naqar, ndax Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa nekkoon misaal mu kawe ci yërmëndé.

25. Yérél Muslim, buntub As-salât; ak Ibn Hibbân, xaajub 4^{eel}, xëtu 538^{eel})

Jikkóy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

Nii yit la **sunu kilifa Jalâl ad- dîn**, soppeb Yàlla bi daan jikkówóo jikkó yii di yu Yónént bi, wonee lii ci waxiin wu yéemé dàldi ne:

«Sam axel dafa laaj sama xol ne ko: Luy ngëm? Sama xol déy sama xel ne ko: ngëm mooy yar ak teggiin».

Njàmbaarug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc

Manunoo xalaat jenn jàmbaar ju gënë màgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc, ndax maseefu koo gis mu régrëgi walla mu ragal. Sunu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc lu masaa xew dadaan taxaw bu dëgér àndag muñ. Rëgrëg walla ragl masu kóo not ci wenn waxtu.

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc jaaroon na ca biir ña ko bëgóona faat, ta dara cig ragal nekkutóon ci moom, di jàng ñaari laaya yii:

«Nun noo yeew seeni yoxo ak seeni loos ci ron seeni sikkim; ñu ne jodd rek. Noo def ci seen kanam aw dig def ci seen ginaaw aw dig, muur leen ba duñ gis» (laayay

8^{eel} ak 9^{eel} ci saaru Yâ sîn).

Sunu sang Aliyu yàlla na ko Yàlla gérém melalna ko wax ne:

«Maangi fàttliku bisub Badar ba ba nuy làqu ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc, **ta moo nu gënóona jege noon bi bokkoon na yit ca ña gënóona sóobu ca xare ba»** (Ahmad, xaaj bu njëkk bi, xëtu 86^{eel}).

Al-Barrâ yàlla na ko Yàlla gérém yit mingi melal njàmbaarug soppe bu tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc di wax ne:

**«Waatnaa ci Yàlla ne bu xare masaa tar danudaa
làqu ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, ta ki
nudaan jàppe jàmbaar ci nun mooy ku daa jege Yónént
bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc»** (*Muslim*, buntub *Al-jihâd*).

Bu xare masaa jot, ci kanam rek la Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daan nekk ngir yékkëti baatub Yàlla Mu kawe mi. Ca xareb *Hunayn* ba jullit ñi rëgrëgiwoon ca njëlbéen ga, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc moom rëgrëgiwul; dafa wone ag dëgér kay ak kàttan dàldi xuus ca biir noon ya war berkelleem wa, njàmbaarug saabaam ya dàldi yokk. Mu am ndam ca mujj ga ci ngënéelul Yàlla ak ndimbëlém (*Muslim*, buntub *Al-jihâd*).

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daana wax ne:

**«Maangi waat ci ki dundug Muhammad nekk ci
loxoom ne bu ma sañoon xare ci yoonu Yàlla daanu
ci, xarewaat daanu ci, xarewaat daanu ci»** (*Muslim*, buntub *Al-jihâd*).

Lewetug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa nekkoon nit ku yomba jëfléntéel²⁶. Sunu nday Aayisa yàlla na ko Yàlla gérém mingi wax ci moom naa:

Jikkóy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

«Amul kenn ku gënóon jikkó Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc. Kenn masu koo woo ciy saabaam walla ci waa kérém ta wuyuwu ko. Jikkóom yu kawe yooyee moo waral laaya ju tedd ji wàcc ci moom ngir feddli lii. Yàlla Mu tedd mi ta màgg waxna ne:

«Amnga moos jikkó ju màgg» (laayay 4^{eel} ci saaru Al- qalam)
(Al- Wáhidí, Asbâb an- nuzál, xétu 463^{eel}).

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc daawul fayul boppam mukk ci wenn waxtu, dadaan baale fum toll di jéglé.

Soxna Aayisa yàlla na ko Yàlla gérém mingi nuy waxaat bir yu bari yuy tegtale nooy ak lewet gi nekkoon ci jikkó yu kawe yu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc, mu wax ne:

«Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc masula dóor lenn ci loxoom, masula dóor jigéen, masula dóor surgë, xanaa buy xare ci yoonu Yàlla rek. Maseefu koo tooñ ba mu fayyu, xanaa mu am luñ xëtt ci terey Yàlla yi mu fayyul Yàlla Mu tedd mi ta màgg» (Muslim, buntub Al- fadâil).

Sunu sang Anas daanaa nettli ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc di wax ne:

«Masumaa fóon gâncax walla gëtt walla lenn lu gënë neex xet Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc. Masumaa làmb yit ab toogu walla ndimë walla lenn lu gënë nooy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc». Thâbit ne: ma ne ko:

Muhammad yónéntab Yàlla bi

«Yaw baayi Amsatu, xanaa dangaa melne de kuy xool nii Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc di déglu kàddoom ga?» Mu ne:

«Waawaaw! Maangi waat ci Yàlla ne maangi mébét dajeek moom yawmal qiyaam ba ne ko: «**Yaw Yónéntab Yàlla bi sa ligéeykat saa ngi nii**». Mu ne: ligéeyélnaa ko fukki at ci Màddina ta booba may xale sama bir yépp nekkutóon na ko sama waa ja bëggéwóon. Masu maa wax «cam» ci diir bóobu, masu maa waxit: «Lu tax nga def lii? Walla teengaa defoon lii!» (Ahmad, 3^{eel}, 222^{eel}; ak Al-Bukhârî, buntub As-sawm ak buntub Al-manâqib; ak Muslim, buntub Al-fadâil).

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc taggena kenn ci saaba yi baat yii:

«Amna moos ñaari jikkó yu nekk ci yaw yu Yàlla bëgg: lewet ak teey» (Muslim, buntub Al-îmân).

Abû Hurayra yit nettlina ne amna ku dëkk ca kaw ga ku masa gaanuwaay ca jàkka ja, nit ña song ko ngir dal ci kawam, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ne leen:

«bàyyileen ko, ta sottiñ dox fi mudoon gaanuwaaye, yéen kat dañu leena yónni ngir ngeen di yombal di jàppndalal waaye yónniwuñu leen ngir ngeen di jafeel»
(Al-Bukhârî, buntub Al-adab ak buntub Al-wudû).

Ginaaw ba, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc leeralal waa ja solos jàkka aki teggiinam ci wax ju neex.

Anas yàlla na ko Yàlla gérém mingi nettli lewetug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc di wax ne:

Jikkóy Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

«Damaa àndoonaak Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc di dox ta booba mingi sol mbubb mu tal, kenn ku dëkk ca kaw ga dab ko poñe ko bu tar ba ma xool baatu Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc gis baatu mbubb mi jeexiital ci ngir taraayu ni mu ko poñee, waa ja dàldi ne:

«Ée Muhammad, digléel ñu jox ma ci alali Yálla ji nga yor».

Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc geestu ko, dàldi ree, diglé ñu jox ko» (Al- Bukhârî, buntub Al- libâs ak buntub Al- khumus ak buntub Al- adab; ak Muslim, buntub Az- zakât).

Lenn nag taxutoon Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc amoon ag jàppndal ci jottli wooteem bi ludul bárkeb jikkó yii ak lewet gu kawe gii. Ci lii la Yálla Mu tedi mi ta màgg di waxe ne:

«Yërmëndé ju jógé fa Yálla moo tax nga nooy ci ñoom. Ta boo naqariwoon deret dëgér xol kon ñu bàyyi la fi» (laayay 159^{eel} ci saaru Âli 'Imrân).

Li am dëgg moodi ne ña nekkoon cig réer ca jamono yooya dañudaa ruy ne sondeel ci kanam jëmmi Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc ju nooy ji ak ci kanam ag baaleem aki jikkóom yu rafet akug lewetam akug yaatoom akug xajoom. Mujjnañ tàqalikook seenug njaay àlle ak seen jikkó yu ñaaw ya, mujj mel ne ay lëppléppaa yuy wér Yónént biy leer gu bir gu nit ñi. Ndax Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc bëggëlutoon nit ñi ag pert waaye kay da leen doon sàkkul ag gindiku. Yónént bi Yálla

na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yit jëmmélutoon mbugél waaye yërmëndé ladoon jëmmél.

Ñeewantug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ak yërmëndéem

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc mingi wax ci àddiisam bu tedd naa:

**«Ñiy yérémé Yérëmaakon bi da leen di yérém.
Yérëmleen ñi ci suuf kon ki ci asamaan dana leen yérém»**
(At- *Tirmidî*, buntub *Al- birr*).

Ba mu déggée jooyi xale ba dafa ragal yaayam am fitnë ba tax mu gàttal julli ga ngir yaayam man koo seet. Dadaan naafila guddi lu yàgg di ñaanal aw xeetam ba ay rongooñam di tuuru lu bari. Waxtoom wépp da ko daan jeexale ci luy xettli nit ñi ci sawara. Yóoyii ay màndarga lañ ci xóotaayu yërmëndéy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc akug ñeewantam.

Li ñu ko yónni ngir tuy yërmëndéy bindéef yi moo tax yërmëndéem ak mbëggéelam émb boroom ruu yépp. Amna bis ñu sàkku ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc mu ñaan Yàlla bokkaalekat yi, mu ne:

**«Man kat yónni wuñu ma ngir may rëbbé aka tèkkóo,
dañu maa yónni kay may yërmëndé»** (*Muslim*, buntub *Al- birr*,
ak At- *Tirmidî*, buntub *Ad- da'awât*).

Jikkoy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

Ba Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc demee Taayif ngir jottli nit ñi wooteb Lislaam, bokkaalekat ya ak jaamukati xérém ya dañu koo sànni ay xeer; malaaka mi ñu dénk doj yi ñëw fi moom àndak sunu sang Jibriil Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc dàldi ne Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc:

«Ndax bëgg nga ma alag gaa ñii? Boo bëggée de ma tance leen ñaari doj yi!» Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc dàldi ne:

«Li may mébét kay mooy Yalla génné ci ñoom ëllég ñuy jaamu Yalla moom kenn ta bañ koo bokkaaleek lenn» (Al-*Bukhârî*, buntub *Bad'u-l khalq*; ak *Muslim*, buntub *Al-jihâd*).

Waa Taayif yii tegoon Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc xeeti lor yépp, dàqewoon ko ci seenub dëkk, jëfléntéek moom cig tar ba ca atum 9^{eel} ma ca gàddaay ga, taxoon ba jullit ñi ñakk lu bari - ci ñoom ñii la Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc waxewoon ne:

«Yalla, maangi lay ñaan nga gindi giirug Thaqîf ta èndi leen». Mu wéy yit di leen ñaanal ba waa Taayif ñëw Màddina ci mujj gi, dugg ci Lislaam diinéy Yalla ji (*Ibn Hishâm*, xaajub 4^{eel}, xëtu 134^{eel}; ak *At-Tirmidî*, buntub *Al-manâqib*).

Ku ñuy wax Abóo Usayd dafa dikk fi Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc joggé *Bahrayn* èndaali ay jaam yu ñu jàppe ci xare. Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc gis ci ñoom jigéen juy jooy, mu ne ko: **«Lan la?»** Mune ko: «Dafa jaay sama doom». Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli

xéewël ak mucc wax Abóo Usayd ne ko: «**Ndax dangaa jaay doomam?**» Mune ko: «Waaw». Mu ne ko: «**Noo ko jaay?**» Mu ne: «Waa Banû 'Abs». Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ne ko:

«**Demalal sa bopp èndi ko**»²⁷.

Yërmëndéy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak ñeewantam dafa èmb àddina jépp. Ta neena:

«**Dungeen göm lifeek bëggëntéwuleen. Xanaa bëgguleen mawax leen luy tax ngeen bëggënté?**» Nu ne:

«Aha kay, yaw Yónéntab Yàlla bi» Mu ne:

«**Deeleen tasaare nuyóo ci seen digënté kon dangeen bëggënté. Maangi waat ci ki sama bakkan nekk ci loxoom ne dungeen dugg àjjana lifeek yërëmëntewuleen**». Nu ne:

«Yaw Yónéntab Yàlla bi, kune ci nun amna yërmëndé».

Mu ne:

«**Mbir mi du yërmëndéy benn benn, waaye yërmëndéy ñépp la, yërmëndéy ñépp**» (Al- Hâkim, xaajub 4^{eel}, xëtu 185^{eel}).

Jéggléy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Yàlla Mu tedd mi ta màgg dafa bëgg jégglé. Bu jaam bi tuubée, réccu njuumte ak bàkkaar bi mu def, naqarlu ko

27. *Alî al- Muttaqî al- hindî, kanz al- 'ummâl*, Bayruut, 1985, xaajub 4^{eel}, xëtu 176^{eel}.

Jikkoy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yu kawe yi

ci xolam, Yàlla da koy warlul nangu tuubëm. Yàlla nag li mu nekk kuy baale di jéglé moo tax mu bëgg jaamam yi di jéglé.

Sàrtub njéggël nag mooy réccu ta topp digëli Yàlla yi moytu li araam. Misaali jéglé yi gënë rafet nag, ci dundug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc la nu koy fekk. Jéggëlna *Hind* mi tuubóon bis ba mu ubbée Mákka yilif ko ginaaw ba mu feeñalee mbégtéem ba ñu rayee Amsatu baayu tax bu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc bisub xareb *Uhud*.

Ku ñuy wax **Habbâr ibn al- Aswad** dafa bokkoon ca ña gënóona noonu Lislaam, ta moom moo jamoom cib xeejam giléem ga soxna Saynabu doomi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc waroon ba muy gàddaay jógé Mákka jém Màddina, ba soxna Saynabu daanu. Fekk mu tolloon ab diggénté, la mu àndaloон tuuru, deret ju bari génné ci moom. Ca loola la jaare ba génn àddina. Amna yit yeneen ñaawtéef yu dul jeex yu Habbâr def. Bi ñu ubbée Mákka yilif ko, dafa daw kenn gisu ko. Bis rek Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc toog aki saabaam ca Màddina Habbâr agsi, tiim ko, dàldi ne:

«Yàlla na nga am jàmm, yaw Yónéntab Yàlla bi. Man kat maangi seere ne kenn yayoowul jaamu kudul Yàlla ak ne yit yaw yónéntab Yàlla nga. Dama la doon daw nag, dem fu nekk, ba bëggóona làquji sax ci réewi làkk kat yi. Waaye ma fàttılıku sa ngénéel ak sag mbaax ak sag jéggël ku la réeré ba ttooñ la. Nun nag, yaw Yónéntab Yàlla bi,

ñudaan bokkaale lan ba Yàlla Mu tedd mi ta màgg gindée nu ci yaw, xettle nu ci alkandé ci yaw; kon nag jéggël ma samag xamadi ak lépp loo ma déggël, man kat nangunaa sama jéf ju ñaaw ak sama bákkaar» Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dàldi ne:

«Jéggëlnaa la, ta Yàlla baaxena la bi mu la gindée ci Lislaam, ta Lislaam day far la ko jiitu».

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc tere ku ko ɳaññ ak ku ko gaaruwaale (*Al-Wâqidî*, xaajub 2^{eel}, xëtu 857^{eel}).

Ikrima doomi Abóo Jahlin yit ci nooní Lislaam yu siiw yi la bokkoon. Ba ñu ubbée Mákka yilif ko, Ikrima dafa daw. Soxnaam nag *Umm Hakîm bint Hârith ibn Hishâm* dafa nekkoon jigéen ju am xel, dàldi tuub, ñaan Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc kaaraange ngir boroom kérém bi, mu digël ko mu jéli ko. Mu dem wéri ko, ba mu ko gisee ne ko:

“Maangi jóge ci ki gënë mana jokkug mbokk ci nit ñi, gënë baax ci nit ñi, gënë yiw ci nit ñi. Ñaanalnaa la ko kaaraange nag ba mu may la ko”. Ikrima dellu àndak moom. Ba mu jegee Mákka, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc wax saabaam ya ne leen:

“Ikrima doomi Abóo Jahlin mingi leen di fekksi ngir tuub, ta gâddaay. Kon nag buleen ɳaññ baayam; ɳaññ ku faatu kat day lor bokkam yi yund ta du àgg ca ka faatu”. Ba mu àggee ca buntu këru Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mu dàldi bég, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli

Jikkoy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc yu kawe yi

xéewël ak mucc né bérét taxaw bég lool cig dikkëm (*Al- Hâkim*, *Al- mustadrak*, xaajub 3^{eel}, xëtu 269^{eel}).

Mu ne ko: ***“Maangi lay dalal jàmm yaw mi gàddaaysi”***²⁸, dàldi koy jéggël ta fàttliwu ko ñaawtéef ya mu defoon.

Lu bari la Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc daan boole ci ñaanam naan:

“Yalla, maangi lay ñaan nga jéggël sama xeet wi; ñoom kat dañoo xamul rek” (*Al- Bukhârî*, buntub *Al- anbiyâ*; ak *Ibn Mâjah*, buntub *Al- manâsik*; ak *Ahmad*, xaaj bu njëkk bi, xëtu 441^{eel}).

Thumâma ibn Athâl njiitul Yamaama ba mu duggée ci Líslaam ba ne:

«Maangi seere ne kenn yayoowul jaamu kudul Yalla ta ne Muhammad yónéntab Yalla la. Yaw Muhammad, maangi waat ci Yalla ne amutoon ci kaw suuf xarkanam bu ma gënë bañ sa xarkanam bi, leegi nag mooy xarkanam bi ma gënë bëgg ci xarkanam yépp. Maangi waat ci Yalla yit ne amutoon diinéju ma gënë bañ sa diinéji, leegi nag moo ma gënél ci diiné yépp. Maangi waat ci Yalla yit ne amutoon dëkk bu ma gënë bañ sa dëkk bi, leegi nag moo ma gënél ci dëkk yépp. Sab xare nag da maa jàpp fekk ma bëggë umra ji; kon luy sa xalaat?»

Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc bégël ko mu dem umra ji. Ba mu àgge Mâkka am ku ne ko: «Dangaa weddi», mu ne:

28. At- *Tirmidî*, buntub *Alisti'dân*

«Déedéet. Waaye kay damaa dugg ci Lislaam àndak Muhammad Yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Ta waatnaa ci Yàlla ne feppu dugub du joggéeti Yamaama ñëw fi yéen lifeek Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc joxewu ci ndigél» (Al-*Bukhârî*, buntub Al-*maghâzî*).

Thumâma dàldi dog njayante ak njéndénte ma mu séquoonak bokkaalekat ya, ta fekk Quraysin tàmmoon di jélé aajoom yépp Yamaama. Loola tax ab xiif ak bekkoor am Mákka, ñu wuti wallu ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ngir mu xettli leen ci mbir mi. Yónént bi Yàlla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc bind bataaxel *Thumâma* digél ko mu baña dog jaayanteem ak Quraysin.²⁹

Booba kat bokkaalekat yii fàttewoon nañu ne masnañoo xañ jullit ñi lekk ak naan ba ñu leen beree Mákka ñatti at, waaye Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc da leena jéggel.

Ca juróom ñaareelu at ma ca gàddaay ga, ginaaw bañ ubbée Xaybar yilif ko, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa yëg la waa Mákka nekkwoon ci loru ak aajo ak maral ak bekkoor mu yónnée leen ndimbél jox ko ‘Amr ibn Umayya ad-damarí. Ba mu aggee Abóo Sufyaan jél ko séddélé ko ña ñakk ca Quraysin, dàldi feeñal ag ñantam ci jéf ju rafet jii, wax ne:

«Yàlla na Yàlla fay sama mbokk mi aw yiw; moom

29. *Ibn Abd al-Barr, Alistî'âb*, Qayira, xaajub 2^{eel}, xëtu 214^{eel}; ak *Ibn al-Athîr, Usd al-ghâba*, Qayira, 1970, xaaj bu njëkk bi, xëtu 295^{eel}.

Jikkóy Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

kat ku mana jokk ag mbokk la» (Al- Ya'qúbî, At- târîkh, xaajub

2^{eel}, xëtu 56^{eel}).

Ci nii la waa Mákka duggé ci Lislaam ginaaw ab diir ba seeni xol nooyee ngir yiw yu rëy yii.

Ca *Hudaybiyya* am mbooloo mu gànnaayu ci bokkaalekat yi dañoo dikk song Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc ngir faat ko. Ñu jàpp leen ñoom ñépp, Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc jéggël leen (*Muslim*, buntub *Al-jihâd*).

Ginaaw baňu ubbée Xaybar yilif ko amna jigéen ju posene Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc ciw ñam. Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc jël aw dog ba di ko sex bàyyiwaat ko. Jigéen ja, ta doonoon yahóod, dàldi nangu ne moo defoon posen ca ñam wa. Li mu nangu nag taxna Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc jéggël ko (*Al-Bukhârî*, buntub *At- tibb*; ak *Muslim*, buntub *As- salâm*).

Li Yálla xamaloon Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc ne Labiid, naaféq badib yahóod, da koo jabaroon ba mu wérédi xawa jaxasoo, li mu xamoon yit ki ko xiirtaloon ci jëf jii, lóolu lépp taxul Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc fàttliku tooñ gii Labiid defoon walla mu ray ko ngir tooñ gii walla mu ray kenn ca yahóodi giirug *Banû Zurayq* ga Labiid bokkoon³⁰.

30. Yérél *Ibn Sa'd*, xaajub 2^{eel}, xëtu 197^{eel}; ak *Al-Bukhârî*, buntub *At- tibb*; ak *Muslim*, buntub *As- salâm*; ak *An-Nasâî*, buntub *At-tahrîm*; ak *Ahmad*, xaajub 4^{eel}, xëtu 367^{eel}.

Ci lóolu la laaya ju tedd ji di waxe naa:

«Jàppal ci jégglé, tay diglé njekk, ta dumóoyu ñi xamadi di tooñ» (Iaayay 199^{eel} ci saaru Al- a'râf).

Jaamukati Yàlla yi ko xam yitam, ñi bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc tax ñu jege ko ba am ab cér ca njégléem ga, ñoomit dañudaan ñoy ci jégglé ta cay yaakaara ame njéggélug Yàlla. Ci misaal **Mansûr Al-hallâj** bañu koy sànni ay xeer mangay toroxlu ci kanam Yàlla di ko ñaan di wax naa:

«Yàlla, maangi lay ñaan nga jéggél ñi may sànni balanga maa jéggél man».

Sàmmoontæk àqi dëkkëndóo gu Yónént bi

Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dadaan xér fumu toll ci sàmm àqi dëkkëndóo. Lóolu moo tax mu wax ci àddiisam bu tedd ne:

«Jibriil dafa saxoon di ma dénk dëkkëndóo ba ma jort ne dana ko boole ci ñiy donn» (Al- Bukhârî, buntub Al- adab; ak Muslim, buntub Al- birr).

Ci beneen àddiis mingi naa Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc:

«Dëkkëndóo yi ñatt lañu: ku am ñatti àq, ak ku am ñaari àq, ak ku am jenn àq. Ki am ñatti àq mooy

Jikkoy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

dëkkëndóo biy jullit tay mbokkum jegeñaale; amna àqi dëkkëndóo ak àqi Lislaam ak àqi jegeñaale. Ki am ñaari àq nag mooy dëkkëndóo biy jullit; amna àqi dëkkëndóo ak àqi Lislaam. Ki am jenn àq nag mooy dëkkëndóo biy yéefér; àqi dëkkëndóo la am»³¹.

Nàkka sàmm àqi dëkkëndóo nag dana ame ci yérndu ci ab palanteeram, ak lor ko ci xetug ñam, ak doxale doxaliin wu ko gënélut.

Lóolu moo tax Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc di wax ne:

«Ki gën ci àndandoo yi fa Yalla mooy ki ci gën ci àndandoom, ki gën ci dëkkëndóo yi fa Yalla yit mooy ki ci gën ci dëkkëndóom» (At- Tirmidî, buntub Al- birr).

Mingi wax Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc ci beneen àddiis yit naa:

«Ki fanaanee suur ta dëkkëndóom xiif nekk ci wetam du ku gëm» (Al- Hâkim, xaajub 2^{eel}, xëtu 15^{eel}).

Abû Darr al- ghifârî yit neena Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc daana ko digël bu toggee aw ñam mu yokk ñeex ma ngir may ca dëkkëndóo ya, Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc ne ko:

31. Al- Bayhaqî, Ash- shu'ab, xaajub 7^{eel}, xëtu 83^{eel}; ak As- suyûtî, Al- jâmi' as- saghîr, Misra, 1321 ci gàddaay gi, xaaj bu njëkk bi, xëtu 146^{eel}

Muhammad yónéntab Yàlla bi

«Abû Darr, boo toggee ñeex nanga baril ñulug ba ta bâyyi ca xel say dëkkëndóo» (Muslim, buntub Al- bîr).

«Boo toggee ñeex nanga baril ñulug ba ta tanqal ca say dëkkëndóo» (Ibn Mâjah, buntub Al- at'îma).

Ta Abû Darr ci ñi gënóona ñàkk ca saaba ya la bokkoon, ta lóolu li muy firi moodi ne kenn, ba ci ki ñàkk sax, amul ngànt luy tee mu matal àqi dëkkëndóo.

Abû Hurayra yàlla na ko Yàlla gérém yit nettlina ne Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc waxna bis ne:

«Maangi giïñ ci Yàlla ne gëmul! Maangi giïñ ci Yàlla ne gëmul! Maangi giïñ ci Yàlla ne gëmul!» Saaba yu tedd ya yàlla na leen Yàlla gérém laaj ko ne: «Kan la yaw Yónéntab Yàlla bi?» Sangub bindéef yépp dàldi tont ne:

«Ki dëkkëndóom dul wóolu ayam» (Al- Bukhârî, buntub Al- adab; ak At- Tirmidî, buntub Al- qiyâma).

Ci beneen nettli mune: **«Ki dëkkëndóom dul wóolu ayam du dugg àjjana»** (Muslim, buntub Al- îmân).

Jëfléntég Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc **ak ñi ñàkk**

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dadaa jëfléntéek ki ñàkk ak jirim bi ak jigéen ji ñàkk boroom kérém ak doxandéem bi cig ñeewant akug topptoo akug

Jikkoy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

yittéwóó³². Dadaa jéfléntéeg ñoom ci ñeewant gu mag ba duñu yég ñakk gi ñu nekk.

Abû Saïd al- khudrî yalla na ko Yalla gérém mingi nettli di wax ne:

«Damaa toogoon ak ñenn ci muaajiróona yu néew doole yi - ta amoon na ca ñu rafle bay làqoo seen moroom – mu am kuy jàng Alquraan nuy déglu. Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc jekk jekki àgsi tiim nu. Bi yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc taxawee ki doon jàng noppi. Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc dàldi nuyóo ba noppi wax ne: «***Lu ngeen doon def?***» Nu ne: Yaw Yónéntab Yällabi, dafa am ku nu doon jàngal nu doon déglu téeréb Yalla bi. Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc dàldi ne: «***Maangi sant Yalla mi def ci sama xeet wi ñu ñu ma digël ma mananteek sama bakkan di toogak ñoom***»³³. Mu ne: Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc dàldi toog ci sunu biir ngir yamale boppam ak nun.

Ginaaw ba, mujunj ci loxoom def nii ñu dàldi géew mugis seeni xarkanam, neena: jàppuma ne Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc xamna ca kenn kudul man. Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc wax ne:

32. *Al- Bukhârî*, buntub *An-nafaqa*; ak *Muslim*, buntub *Az-zuhd*.

33. Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc mingi junj li Yällay wax ne: *“Mananteel ak sa bakkan di toog ak ñiy ñaan seen Boroom di ko jaamu suba ak ngoon tay sâkku ngérëmam. Ta bu leen weesale sa bët di bëgg taarub dundug àddina ji. Ta bul topp ku nu fàtteloo xolam ba du nu tudd du nu fàttliku, waaye daa topp bânnexam, mbirëm nekk ag yàq akug sàṅku”* (laayay 28 ci saaru *Al-kahf*).

Muhammad yónéntab Yàlla bi

«Bégléen yéen mboolem ñi ñàkk ci muhaajiróona yi ci ne dangeen am leer gu mat sèkk bu yawmal qiyaamee; dangeen jiitóo boroom all yi àjjana genn wàllu bis ta loola juróomi téeméeri at la» (Abú Dâwûd, buntub Al- 'ilm).

Amna bis Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc toog ci Màddina am ñu ñew fi moom soluñ ay dàll soluñ ay bubb ta seen yax ya di feeñ ngir xiif. Xarkanamub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc soppiku lool ngir ñàkk gi mu gis ci ñoom. Mu dugg, génnaat, digël Bilaal mu nodd liqaam. Mu julli ba noppi waxtaan ak nit ñi, soññ saaba ya yàlla na leen Yàlla gérém ci joxe alal ci yoonu Yàlla ak dimblé ñu ñàkk ñii. Saaba ya yàlla na ko Yàlla gérém dàldi gaaw dimblé leen. Ba Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc gisee mbir mii xarkanamam ubbiku mu bégin» (*Muslim*, buntub Az- zakât; ak *Ahmad*, xaajub 4^{eel}, xëtu 358^{eel} ba xëtu 361^{eel}).

Dundug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa feesoon dell ak taxawaayi joxe ak jub ak dëggu ak yërmëndé ak ñeewan ak nooy. Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yit dadaa dénk soxna Aayisa naa ko:

«Aayisa, bul gàntu miskiin, doonte xariitu tåndarma nga koy jox. Aayisa, nanga bëgg miskiin yi ta jegeel leen sa bopp, kon Yàlla dana la jegeel boppam bu yawmal qiyaamee» (At- *Tirmidî*, buntub Az- zuhd).

'Abbâd ibn Shurahbîl mingi nettli di wax ne:

«Ab xiif da maa masa dal ma dugg ci ab tóokóor ci tóokóori Màddina yi, dàldi jiir aw gub, lekk ca, ëmb ca ci

Jikkóy Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

sama mbubb. Boroom tóokóor ba ñëw, dóor ma, jël sama mbubb. Mañëw ci Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc, mu ne ko:

«Jàngalóo ko ba mu xamul, joxoo ko mu lekk ba mu xiiféé», mu dàldi koy digël mu delloo ma sama mbubb, ba mu noppee mu nattal ma lu mat bërigó walla genn wàllu bërigó ci dugub» (Abû Dâwûd, buntub Az- zuhd; ak An- Nasâî, buntub Al- qudâ).

Àddiis bi day tegtale ne Lislaam day njëkkë seet fi njuumte li sosoo, doora defi pexe ngir jubbënti njuumte yi ak ñi juum. Ci wàll gii, daan yi ñu tèrél ci Lislaam day nuróok daan yi nday ak baay di teg seen doom; bu ko defee daan yi duñu ci jublu dàq nit ki génné ko ci xeet wi, waaye kay dañu ciy jublu déllóosi ko ci xeet wi.

Ni Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc daa jéfléntéek ña ñu jàppe ca xare ya ak surgë ya

Ñeewantug Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc ak yérmëndéem demna ba àgg ci ñi ñu jàppe ci xare yi, ba tax mudaa diglé ñu jéfléntéek ñoom ci anam gi génë rafet. Abû 'Azîz miy mbokkum *Mus'ab ibn 'Umayr* mingi nettli xewxew boobee di wone lu bari, di wax ne:

Damaa bokkoon ca ña jullit ña jàppoon ca xareb Badar, Yónént bi dàldi wax ne:

«Maangi leen di dénk aw yiw ci ñi ñu jàppe ci xare».

Muhammad yónéntab Yàlla bi

Man nag ay lansaar laa nekkaloon, ñuy aña tändarma di ko reere man nag ñu may jox mburu ngir ndénkaanu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Kenn ci ñoom du am dogu mburu ta dàldiwu ma ko jox, manit may am kersa di ko delloo waaye ku ma ko delloo mu delloowaat ma ko du ko laal (Yérél Al- Haythamî, xaajub 6^{eel}, xëtu 86^{eel}; ak Ibn Hishâm, xaajub 2^{eel}, xëtu 288^{eel}).

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc bëggóon na fee jélé njaam gi mu fi fekkoon, doxna yit jéegó yu mag ci yoon wii. Pose bu mu masaa am rek daana ca soññ nit ñi ci goreel jaam. Daana wax ne mbir moomu jaamu Yàlla gu mag la. Ku masaa waat ta deful la mu waat yit kaffaara ga koy war goreel jaam moo ca daa jiitu. Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dadaa dénké mbir mii fu mu toll ba ki Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc gënë bëgg ta muy xaritam bi ko gënë jege muy Abóo Bakar Sadiiq yàlla na ko Yàlla gérém defna cér bu mag ci alalam ci goreel ay jaam ngir Yàlla Mu tedd mi ta màgg.

*Jéléefna ci Ma'rûr ibn Suwayd yàlla na ko Yàlla gérém mu ne:
Tasena maak Abû Darr ca Ar- Rabâda mu sol mbubb mu
rafet jaamam ba yit sol lu rafet malaaj ko mu ne ma:*

«*Man kat damaa masa xasante ak jenn waay ma xase
ko yaayam, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ne ma:*

**«*Abû Darr, ndax danga koo xase yaayam?! Yaw
de amna lu des ci yaw ci jikkóoy jamonoy réer ja. Seen
bokk yi kat seeni dimbël lañu, yàllaa def ngeen yilif***

Jikkoy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

léen. Ku ci yilif mbokkam kon na koy jox tuy lekk ci li tuy lekk di ko xottil ci li tuy sol. Ta buleen leen sant luy diis ci ñoom. Bu ngeen leen santee dara nangeen leen jàappleé» (Al- Bukhârî, buntub Al- îmân; ak Muslim, buntub Al- aymân).

Amna waa ju masa maye ñaari jaamam ñu sëy, ginaaw ba mu bëggë tas sëy ba. Jaam bu góor ba dem nettle mbir ma sunu sang Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc mu ne:

«Waaw gaa ñi, nan la kenn ci yéen di mayee ñaari jaamam ñu sëy ba noppo mu bëgg leena tåqalewaat? Fase kat jëkkér rekka ko sañ» (Ibn Mâjah, buntub At- talâq; ak At- Tabarâni, Al- kabîr, xaaj bu njëkk bi, xëtu 300^{eel}).

Lii ak yeneen xewxew yu ni mel taxna saaba yi yàlla na leen Yàlla gérém daa taamu goreel seeni jaam ci waxtu yépp. Ci lóolu lañu deme ndànk ndànk ba tay jii njaam amatul. Lóolu li tuy firi moodi ne Lislaam moo summi buumug njaam ci loosu nit; njaam googee doonoon lu sax ci dundug nit ñi ngir li mu bokkoon ci tèrëliin yi aju ci xeex yi.

Lislaam moom naka jekk dadaa digël ku amub jam mu di ko jox ci li tuy lekk di ko solal ci li tuy sol di ko baña teg lu mu àttanul ta di ko fajal ay aajoom. Lislaam yit wonena ne goreel jam ag jaamu Yàlla la di yoon wu wóor wuy tax jullit ñi mucc ëllég. Lislaam yit tèrëlélna jaam yi ay àq yeef wara aar yeef wara sàmmoonteel ba mu mel ne

far ki amul jaam moo gënu demiin ki am jaam. Ki am jaam sax tërëliin yii taxna mu mel ne mooy jaam far. Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc neena, ta booba mingi ci waajtaayam wu mujj:

***"Maangi leen di dénk julli, di leen dénk ngeen ragal
Yàlla ci seeni jam"*** (Abû Dâwûd, buntub Al-adab; ak Ibn Mâjah, buntub Al-wasâyâ).

Lóolu nag bokkna ci dénkaan yi gënë jotal yi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dénk aw xeetam.

Lóolu li muy firi moodi ne Yónnént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa t  j wont yi dug  l nit cig njaam ba noppo ubbi ba   nu ne   j  ll wont yi   uy jaar ba goreel jaam. Dafa so  n  ee yit ci goreel jaam ci pose bu mu am rek. Ndax amna misaal mu g  n  e rafet mii ci jeexal ag njaam?

Taxawaay bu w  r b  obu nag doyna s  kk ngir leeralal nu w  ccuwaay bu kawe bi Lislaam teg jaam:

Ni nu ko xame rek, sunu sang **Bilaal mi cosaanoo Abasa** y  lla na ko Y  lla g  r  em ab jaam lawoon lu jiit u moy dugg ci Lislaam, waaye bi mu dugg  e ci Lislaam Y  n  ént bi Y  lla na ko Y  lla dolli x  ew  l ak mucc da koo def njiitul noddkat yi. Misaal mi g  n  e mana tegtale l  olu nag moodi ne danuy gis fi tiim b  r  eb yi noddkat yi di nekk ci j  kka yi   nu bind fa "Yaw Bilaal mi cosaanoo Abasa"³⁴.

34. L  olu ci yenn r  ewi jullit yi f  et   penku lay ame. Bu dee Senegaal moom, noddkat sax   nu bari bilaal la  nu koy wax far (*Seexunaan MBÀKKE Abdul Waduud*).

Zayd ibn Hâritha yit ab jaam lawoon bu soxna Xadiija yàlla na ko Yalla gérém mayoon Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc, Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc goreel ko. Waaye moom saaba buňu bárkeel bóobu mujjna doon misaal ci jikkó yu rafet yépp, di saaba bu soppoon Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc. Doomam **Usâma ibn Zayd** yit yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc jiitélóon na ko cib xare ta fekk tuy ndaw.

Târiq ibn Ziyâd mi ubbi *Andalus* yit ab jaam lawoon buñudaa yeewug buum ca baat ba di wér ca märse ya di ko jaay aka jénd. Waaye jaam boobee Lislaama ko teg ci wàccuwaay bi teddngaam ak ngoram yellool, mu mujj doon njiitul xarey jullit ñi.

Cig gàttal, Lislaam dafa teg jaam ci wàccuwaayu sang, lóolóo tax bokkaalekat ya diiñatoon Lislaam. Sunu jamono jii, xanaa du lóolu ci jëmmém la ñiy diiñat Lislaam di def? Siifikat yi ci jamonoy tay jii xanaa defuñ ñu bari ci gor yi ay jaam? Xanaa mbubbóowuñ sañsañ ba siif àqi ñu néew doole ñi deful kenn dara ngir jariñoo seeni am am? Ndax téréliinu njaam wu yees wu ñakk yërmëndé wi nit ñi di dund tay ta ñu koy tuddé tur yu rafet – ndax wutenaak tooñ yi daa am ci taarixu nit?

Ci lii nag Lislaam mi fi jélewóon ag njaam démb ta defe ko ay cëslaay yu kawe, Lislaam mi yékkëti dayob nit mooy li mana joxaat nit tay saafara su koy jariñ.

Nit ñi nag bu ñu defee leneen lu dul lóolu ci alkande ak cànkute la ñuy tàbbi.

Ñaawtéefi ña daa not réew yi ta ba leegi ñuy muucu dereti ñu néew doole ñi dileen def ay jaam ndax maneesna koo tèkkélé ak tèréliini Lislaam yu kawe yi fi dul jóg ba mukk? Téréliin yi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc wone bi muy wax ci jaam yi ak surgë yi di wax ne:

“Ku ci mbokkam nekk ci kiliftéefém na koy jox muy lekk ci li muy lekki di ko solal ci li muy sol” (Al- Bukhârî, buntub Al- îmân; ak Muslim, buntub Al- aymân).

Yooyee ñooy baat yi Lislaam yékkétée dayob nit, kumu mana doon ak jamono ju mu mana nekk ak bérüb bu mu mana nekk.

Li am moodi ne wenn yoon wi mana xettli nit tay mooy yoon wi ko xettliwoon démb, ta mooy topp njubug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak wékku ci moom. Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc kat tegalna jéfléntéek nit ñi ay nattuwaay yu xereñ, joxna nit yit dayoom, ta daawul xàjjale digénté nit ñi: ki ñàkk ak ki am, kiy kilifé ak kiñ yilif, kiy ab sang ak kiy surgë. Ba benn saaba dikkéé laaj ko: ñaata yoon la ñuy jéggël surgë? Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc da ne ko:

“Nangeen ko jéggël bis bu ne juróom ñaar fukki yoon» (Abû Dâwûd, buntub Al- adab; ak At- Tirmidî, buntub Al- birr).

Yërmëndéy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc gééj lawoon gu amul tefes. Ni mu daa bàyyee xel nit ñi yit

Jikkoy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

amul moroom. Ta bokkna ci liy tegtale lóolu lim wax Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ne:

“Ku ci mbindaanam èndil ñam, bu bokkul ak moom kon na ko ca jox doonte day ñaari tib ndax kat moo ko topptoo ba mu sotti” (Al- Bukhári, buntub Al- at’ima; ak At- Tirmidi, buntub Al- at’ima).

Bu sooboon Yàlla mu def jaam bi ab sang def sang bi ab jaam. Lóolóo tax nu wara sant Yàlla Mu tedd mi ta màgg ni mu ware ta jéfléntéek ku nu yilif jéflénté bu rafet.

Ni Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc **doon jéfléntéek jigéen ñi**

Lu jiitú Lislaam, jigéen dañú daa jéfléntéek moon jéflénté bu ñàkk worma. Araab yawoon ca réer ga jiitú Lislaam sax dañú daan suul seeni doom yu jigéen ñuy dund ta duñú ci àndak jenn yërméndé ngir ragal ñu jurél leen gácca. Seen xol yu wow ya da leen daa defloo jéf ju ñaaw jojee ngir aar seen bopp ci musiba mom ci seeni xel la ñu ko daa xalaate rek. Yàllaa ngi wone ci Alquraan seen nekkiin wii di wax ne:

“Ku ñu ci èndil xibaaru doom ju jigéen xarkanamam day lèndëm mu mer ci xolam” (Iaayay 58^{ee}l ci saaru An- nah).

Ca jamonoy réer ga jiitú Lislaam, nit ña dañú daa jéfléntéek jigéen ñi, magak ndaw, jéflénté buy suufeel seen dayo, ñu leen daa jàppé jumtukaay bu ñuy bànnexoo ci anam guy xotti worma. Noona la ñu nekke ba Yónént bi

Yàlla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ñëw taxawal àqi jigéen ñi, jigéen mujj doon mändargam sàmmu ak jikkó ju rafet ci xeet wi. Jigéen kon mingi àgge ci dayo ak gëddë gi mu yayool ci yërmëndé ak ñeewant gu Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc gi dikk ci àddiis bu tedd bii:

“Àjjana mingi ci suuf dëgguy nday yi”³⁵.

Lan moo gënë rafet misaal mii diwone yërmëndé ak ñeewant ak nooy gi Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc daan won jigéen ñi! Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc masnaa nekk cib tukki ta ab jaam bu tudd *Anjasha* àndoон ak moom doon wayantu di soññ giléem yi ñuy gaaw³⁶ Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ragal yëngutu ba metti ca jigéen ña war ca giléem yu gaaw yooyee mu wax jaam ba ne ko:

“Ndànk Anjasha! Muytula gaañ jigéen ñi!” (*Al-Bukhârî*, buntub *Al-adab*; ak *Ahmad*, *xaajub 3^{eel}*, xëtu 117^{eel}).

Ci beneen àddiis Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc mingi wax naa:

**“Yaw Yàlla, man de maangi moytuloo àqi ñaar ñu
néew doole ñi: jirim ak jigéen”** (*Ibn Mâjah*, buntub *Al-adab*).

Mingi wax batayit ci àddiisam bu tedd ne:

“Bu ab jullit bañ soxnaam suy jullit; ndax kat bu

35. An- Nasâî, buntub *Al-jihâd*; ak *Ahmad*, *xaajub 3^{eel}*, xëtu 429^{eel}; ak *As-suyûti*, *xaaj bu njëkk bi*, xëtu 125^{eel}.
36. Giléem daa bëgg baat bu neex ak daaj bu neex. Ki leen daan soññ dadaa wayantoo baat bu neex ngir ñu giléem yi gaaw.

Jikkóy Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

amee jikkóom ju mu rafetluwut amna jeneen ju mu rafetlu» (Muslim, buntub *Ar-ridâ*).

Ndax jigéen, ca dëggdëgg, du suuf su bariy dég ba yayoo noonoo ak mbañeele; waaye kay ab dër la bu yayoo mbëggéel ak cofeel. Ta bëgg ko li ko lal ag may la gu joggé fa Yálla Mu tedd mi ta màgg. Ci lóolu la Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc di waxe ci àddisam bu tedd ne:

«Bëglóonañ ma ci biri àdiina jigéen ak gëtt, ci julli nag lañu def sama dalug xel» (An-*Nasâi*, buntub *'Ishrat an-nisâ*; ak Ahmad, xaajub 3^{eel}, xëtu 128^{eel} ak xëtu 199^{eel}).

Kon mbëggéel gii wareefu koo sàggane, ndax jigéen mooy dencukaayu kuutaayu Yálla ci kaw suuf.³⁷

37. Ni Yónént bu tedd bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc boole ci njabootam ñuy ay soxnaam maneesula wax ne kenn ci ñoom bànnexa ko waral. Moom diirub muy nekk waxambaane di am kàttan dencul gone, ki mu njëkké denc yit magum ñeen fukki at lawoon mu amoon boroom kér bam faatu ta mooy soxna Xadiija yálla na ko Yálla gérém, ta dencaatul keneen lu jiitu muy génn àddina, mu nekkak moom ndawam gépp. Ba mu génnée àddina fekkna Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc di mag. Ñeneen ñim dencaat ñépp ginaaw bim amee juróom fukki at ak ñeent la, ta du lu mu daan def ci coobareem waaye ci ndigëlul Yálla la ko daan defe, ndigël lol bokkna ca ay jublóom muy jàngal diinée soxnaam yi. Ni ép ci soxnay Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc yit ay mag lañuwoon yu yori gone ta amuñ ku leen wuuf. Li am daal moodi ne jàppndal gi Yónént bi Yálla na ko Yálla dolli xéewél ak mucc am ba sottal wari garam ci yónént gi ak wari garam ci kérém ta fekk mu jémug mag, lóolu day wone bu leer ne digénté yooyee ci ndigëlul Yálla la sottee, ta la ko waraloon yit mooy yaatal Lislaam ba mu àgg ci mbooloo yu bari ci anam gu yomb ta nopples. Ku bëgg lu génë yaatu na yér: *Usmân Nûrî Tûbâsh, Sayyidunâ Muhammad al-Mustafâ* salla-l lâhu'layhi wa sallam, xaaj bu njëkk bi, xëtu 130^{eel} ba xëtu 140^{eel}.

Dañoo wara xam ne mbëggéel googee Yàlla da koo bindaale nit. Ci lóolu kon, mbëggéel gi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc bëggóon jigéen ñi du mbëggéel gu suufe, waaye kay da leena jox dayo bu kawe bi ñu yayoo. Bi nit nekkee ci kaw suuf ba leegi nag, ci Lislaam la jigéen ame dayo bi ko Yàlla jox. Li am nag moodi ne yeneen téréliin yi dul Lislaam yi ywoote neey joxnañ jigéen dayoom, dayo bañ ko jox mooy dayob lu ñuy jéfëndikóo ngir taaral rek waaye bu weesoo loola dañuy màbb jigéen di ko jariñoo ne jumtukaay ngir koom koom ak bànnex.

Ci anam gii la nit ñi wara xoolewaat jigéen ci sunu jamono jii xooliin wu wér, ta defe ko ci xel mu sukkëndiku ci Lislaam. Jigéen ak góor kat ba ñu leen bindée ba leeegi dañuy ñaari àddina yu yaatu yuy mottleente. Waaye ci biir mottleente gii Yàlla Mu tedd mi ta màgg dafa jox jigéen cér bu ëpp jeexiit. Ndax jigéen mooy yàq aw xeet moo koy defarit. Lii nag moo tax Lislaam jàppe yar jigéen ak waajal ko moom miy defar xeet wi muy li ëpp solo. Ci lóolu la àddiis bu tedd bi di waxe ne:

«Ku am ñatti doom yu jigéen walla ñatti mag walla rakk yu jigéen, walla ñaari doom yu jigéen walla ñaari mag walla rakk yu jigéen, mu àndak ñoom àndiin wu rafet ragal Yàlla ci ñoom kon dana am àjjana» (At- *Tirmidî*, buntub As-sila; ak *Abû Dâwûd*, buntub *Al-adab*; ak *Ahmad*, xaajub 3^{eel}, xëtu 97^{eel}).

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mingi waxaat ci àddiisam bu tedd yit ne:

Jikkoy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

«*Ku njaboote ñaari xale yu jigéen ba ñu màgg ba mat jigéen, bu yawmal qiyaaamee day ñëw man ak moom*» mu ràbbaley waaraamam (*Muslim*, buntub Al-birr; ak *At-Tirmidî*, buntub Al-birr).

Ginaaw lóolu yit, Yónént bi feddlina dayob jigéen ju baax dàldi ne:

«*Àddina bànnex la, ta li gën ci bànnexu àdiina mooy jigéen ju baax*» (*Muslim*, buntub *Ar-ridâ'*; ak *Ibn Mâjah*, buntub *an-nikâh*).

Ta sax góor gu màgg gu nekk jigéen manga ca ginaawam. Ci misaal, **soxna Xadiija** yalla na ko Yalla gérém soxnas Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc mooy ki ko njékké jàapple ca njélbéenug wooteem, ta Yónént bi fàttewu ko giirug dundém. Naka nónonu yit **soxna Faatima Az-zahrâ** yalla na ko Yalla gérém amoon na taxawaay bu fés ci dami sunu sang Àliyu yalla na ko Yalla gérém.

Li nuy jéli ci lóolu moodu ne jigéen ju baax mooy xéewél gi génë réy génë màgg ci xéewéli àddina yi. Ci lóolu la Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc tege ab sàrt bu ñuy xame ku baax, ta mooy jéfléntéek jigééen ñi ci anam gi génë rafet, mu wax ne:

«*Ki génë matug ngëm ci jullit ñi mooy ki ci génë rafet jikkó, ta ñi gén ci yéen ñoo yí gën jikkó ci yéen ci seeni soxna*» (*At-Tirmidî*, buntub *Ar-ridâ'*).

Bu demee nónonu nag, ag doyadi akug suufe gu réy lay doon jigéen dem ba doon jumtukaayu bànnexu rek,

ba du ñu ko xoole mbaa ñu koy bëggé lu dul bænnex ak taar. Ñàkka wormaal jigéen doonul ludul ag ngumbë ci jagle yu kawe yi ko Yàlla may. Jigéen ci jamonoy tay dañu koy jariñoo muy jumtukaay bu ñuy siiwélé am njaay ci jamono joj jaay ak jënd rekk lañ yittewóo. Ndaw nekkiin wuy suufeel jigéen di wàcce dayoom ak gëddaam ba fa gënë suufe!

Jigéen kat deef koo wara yar ngir mu nekk tabaxkat biy tabax xeet wi, ngir mu doon kiy wuuf ñi wara ubbi àddina ëllég yilif ko; ndax amul leneen lu déggóo ak moom luy waral ñu weg ko bëgg ko lu ëpp doon yaay. Yaay dëggdëgg ji nu ëmb ci biirém ab diir, uuf nu ci loxoom ak ci xolam giirug dundëm, maye boppam akug dundëm gépp ngir njaboutam; lóolu taxna mu yayoo mbëggéel gu yaatu ak worma ju xóot ak cant giirug dund.

Bu nu dikkée nag ci xet gu neex gu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc da nuy gis ne mooy xel mu rafet ma ñu ko sopploowoon ak xóot ak nooy ga ñu mayoon ag ruuam. Xet gu neex yit malaaka yi dañ koo bëgg, tayit mändargam cet la; ndax ku set mooy am xet gu neex. Ci misaal, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc fu mu toll dadaan laal gëtt, aw ñaqam sax dadaan xeeñ gëtt, bu masaa raay boppub xale yit bopp booba day xeeñ gëtt diir bu yàgg.

Ci lóolu la *Al-A'mash di nettlee jélé ci Ibraayima mu ne:*
«Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc bu guddiwaax xetug gëtt gi lañ ko daan xàmmee» (*Ad-dârimî, ubbiteg téeré bi*).

Jikkoy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

Bu nu dikkée ci dëggdëggi julli yit danuy gis ne ci lañ def seddug xolub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc. Ndax julli ag jokkook Boroom Bu tedd bi ta màgg la akug dajeek moom, lóolóo tax ñu war koo defe ne jaamu gi jaam bi di jokkook Boroomam Bu tedd bi ta màgg. Kiy julli dafa mel ne day gis Yàlla Mu tedd mi ta màgg; bu fekkee gisu ko moom Yàlla moom mingi koy gis. Lóolóo tax ñu def seddug xolub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ci julli.

Ni Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc **daan jéfléntéek jirim yi**

Yàlla Mu tedd mi ta màgg dafa èndi ci àddina Yónéntam ba dib soppeem Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc mu dib jirim ngir mu jox ag njirim ab dayo bu ràññiku. Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc dadaan yérém jirim yi di leen ñewant, di leen topptoo bu baax. Alquraan amna ci laaya yu bari yu aju ci sàmmoonteeq àqi jirim. Yàlla Mu tedd mi ta màgg mingi won nit ñi ci téeréem bu tedd bi li leen war ci jirim yi di wax naa:

«Jirim nag bu ko not aka noggtu» (laayay 9 ci saaru *Ad-duhâ).*

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yit mingi wax ci àddiisam bu tedd naa:

“Kér gi gën ci kéri jullit ñi mooy kér gu am ab jirim ta ñuy jéflénteek moom jélenté bu rafet. Kér gi yées ci

**kéri jullit ñi yit mooy kér gu am ab jirim ta ñu koy def lu
ñiaaw”** (Ibn Mâjah, buntub Al- adab).

Ci beneen àddiis yit Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mingi wax ne:

**“Ku fekk ab jirim ci jullit ñi mu yóbbu ko bookkak
moom lekk walla naan, Yàlla dana ko dugël àjjana ci
lu amul laam laamee, lu dul mu def bàkkaar buñ dul
jégglé”** (At- Tirmidî, buntub Al- birr).

Ci beneen àddiis yit Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc neena:

**“Ku raay boppub jirim ta Yàlla rekk tax mu def
ko, kawar gu loxoom laal rek danañ ko ci bindël ay
tuyaaba. Ku jéflënteek ab jirim bu mu yor bu góor walla
bu jigéen jéflënté bu rafet, man ak moom ne yaar yii la
nuy mel ca àjjana”** dàldi tàllal baaraamu sànnikaayam ak
baaraamu diggëm (Ahmad, xajub 5^{eel}, xëtu 250^{eel}).

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daana xér ci soññ woroom xol yi am yërmëndé ci ñuy taxawe seen ligéey bi leen war ci jirim yi, bu ko defee mu naa:

“Man ak kiy taxawu jirim nii la nuy mel ca àjjana”
dàldi tàllal baaraamu sànnikaayam ak baaraamu diggëm
(Al- Bukhârî, buntub Al- adab).

Yónént bi yit Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dénkóon na saaba ba doon jàmbat wowug xol ndénkaan loolee, ne ko:

Jikkoy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

“Boo bëggée nooyal sab xol dangay leel miskiin di raay boppu jirim” (Ahmad, xaajub 2^{ee}, xëtu 263^{ee} ak xëtu 387^{ee}).

Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc mingi àggaat ci njobbaxtanu yërmëndé ak ñeewant bi mu naa:

“Man maa gënë yay ku gëm kune ci boppam, ku bàyyi alal nañ ko jox ay bokkam, ku bàyyi bor nañ ma ko èndil maa koy gàddu” (Muslim, buntub Al-jumu'a; ak Ibn Mâjah, ubbiteg téeré bi).

Ni Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc
daan jëflënteek rab yi

Wépp doxaliin wu Yónént bu am yërmëndé bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc ci yërmëndé ak mbëggéel la daa lalu. Dafa jegewoon bindéef yi cig ñeewant, képp ku am aajo yit fajna aajoom. Rab yi yit jëlnañ seen wàll ci géejug yërmëndé gu yaatu gii. Ci misaal, ca jamonoy réer ja jiituwóon Lislaam, nit ñi dañudaan jëflënteek rab yi ci lu àndutak yërmëndé àndutak maandute. Daanañ fekk rab wuy dund ñu dagg ca yàpp wa ci lu àndutak lenni yërmëndé lekk ko, daanañ boole yit rab yi ñuy xeex. Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc nag jëléná fi anam yii yépp nga xam ne dëppóowutak xel mu sell.

Abû Wâqid al- Laythî mingi nettli naa:

Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc dafa dikk Màddina fekk ñudaa këtt jégéni giléem yi ak geeni xar yi, Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc tere loola dàldi ne:

“Rab wuy dund lu ñu ca dagg rek médd la” (At- *Tirmidî*,

buntub *As- sayd*; ak *Ahmad*, *xaajub 5^{eel}*, xëtu 218^{eel}).

Jélleefna ci Jaabir mu ne Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa gis mbaam mu ñu ñaas ci kanamam mu dàldi ne:

“Xanaa terewumawoon lii? Yàlla na Yàlla rëbb ki def lii!” dàldi tere yit ku dóor ci kanam (Abû Ya’lâ, Al- *musnad*, *xaajub 4^{eel}*, xëtu 76^{eel}).

Jélleefna ci ‘Abdu-r *Rahmân* doomi ‘Abdu-l *Lâh* mu jélé ci baayam mu ne: Danoo masa àndak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc cib tukki, mu am soxla sum demoon, nu gis am picc mu àndak ñaari cuujam nu jél cuuj ya, picc ma di naaw tiim nu. Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ñëw dàldi ne:

“Ku tegu tiis picc mii ci ay doomam? Dellooleen ko ay doomam”, mu gis yit kéri xorondoom yoy lakknan ko mu ne:

“Ku lakk lii?” Nu ne: Nuna. Mu ne:

«Jaaduwul moos kudul boroom sawara di mbugëlé sawara» (Abû Dâwûd, buntub Al- *jihâd* ak buntub Al- *adab*).

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc masnaa génné Màddina armal jém Mâkka, ba mu àggee ca barab ba ñuy wax Al- *Uthâya* mu gis ak kewél guy nelaw ci ron ag garab, Yónént bi sangub bindéef yi dàldi digël kenn ca saabaam ya ***mu taxaw fa ngir kenn bañ koo tiitlóo ba ñu weesu ko*** (Al- *muwatta*, buntub Al- *hâjj*; ak An- *Nasâî*, buntub Al- *hâjj*).

Jikkoy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

Ba Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc jémée Mákka ngir ubbi ko yilif ko ta àndoonaak xare bu mag bu mat fukki junniy soldaar, *ba mu tollee digénté Al- 'arj ak At- tuküb dafa gis ab xaj buy baw ngir aar doomam yu ko wéróon di nàmp, mu dàldi digél kenn ca saabaam ya ku ñuy wax Ju'ayl ibn Surâqa mu taxaw ca wetam ba kenn ci xare bi du ko laal moom aki doomam* (Al- Wâqidi, xaajub 2^{eel}, xëtu 804^{eel}).

Amna bis yit Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc *gis giléem gu yooy lool, dàldi ne:*

«Ragal leen Yalla ci baayima yu manuta wax yii; bu ngeen leen di war na ñuy baax, bu ngeen leen di lekk na ñuy baax» (Abû Dâwûd, buntub Al- jihâd).

Jélleefna ci 'Abdu-l lâh ibn Ja'far mu ne: Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc *damaa toggoon bis dàldi may déy lol du ma ko nettli kenn (...)* Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc *dugg ci tóokóorub kenn ci lansaar yi, am giléem gu jekk jekki agsi. Ba mu gisee Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc mu dàldi dëññ dàldi jooy, Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc dem ca moom raay ndoŋ ga mu dàldi dal noppî.* Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc dàldi ne:

«Kuy boroom giléem gii? Ku moom giléem gii?» Aw waxambaane wu bokk ci lansaar yi ñëw ne: Maa ko moom. Mu ne ko:

«Xanaa doo ragal Yalla ci baayima bii la Yalla moomale? Mom kat jàmbatna ma ne danga koy xiifël di ko teg ligéey bu diis» (Abû Dâwûd, buntub Al- jihâd).

Weneen yoon yit Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc *rombna nit ñu taxaw ci kaw seeni daaba ak seeni waruwaay, mu ne leen:*

«Deeleen leen war bu ñu wérée di leen wàcc yit bu ñu wérée, ta buleen leen def ay toogu yu ngeen di toog di waxtaan ci mbedd yi ak märse yi. Man naa am kat ku war dara ta la mu war gën ko dàq koo tudd Yàlla Mu tedd mi ta màgg» (Ahmad, xaajub 3^{eel}, xëtu 439^{eel}).

Weneen yoon yit, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc gisna kuy rendi ab gàtt. Ba mu ko tèrélée ngir rendi ku ba noppi mu tàmbli di daas paaka ba, Yónént bi xamal ko ne defiin wóowu àndulak yërmëndé ne ko:

«Ndax danga koo bëggë ray ay yooni yoon? Lu teewoon nga daas sa paaka bi lu jiitu nga koy tèrél?!»
(Al- Hâkim, xaajub 4^{eel}, xëtu 257^{eel} ak xëtu 260^{eel}).

Jéléefna ci *Ibn Mas'ud* mu jélé ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mu ne:

«Xanaa du ma leen waxku sawara araam ci moom?»
Ñu ne ko: Aha kay, yaw Yónéntab Yàlla bi! Mu ne: **«Képp ku woyof, nooy, jege nit ñi, yomba jëfléntéel»** (*Ibn Hibbân, Sahîh*, xaajub 2^{eel}, xëtu 216^{eel}; ak Ahmad, xaaj bu njëkk bi, xëtu 415^{eel}).

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mingi woné wàccuwaayu ñi am yërmëndé ak ñi amul yërmëndé, dàldi ne:

Jikkóy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

«Amna ku mas di dox ba mar lool, dàldi wàcc cib teen naan génnaat Yam ci xaj buy yalkat di mar suuf si ngir mar. Mu dàldi ne: «Kii de fi ma tolloon la toll», mu wàccaat ca teen ba duy aw dàllam ba mu fees ak ndox mu ñànk ko dàldi yéeg génn, jox xaj ba mu naan. Yàlla gérém ko, jéggël ko». Ñu ne ko: Yaw Yónéntab Yàlla bi, kon da nuy am yool ci baayima yi? Mu ne:

«Lépp luy dund rek yool amna ca» (Al- Bukhârî, buntub Al- musâqât).

Ci beneen àdiis yit mingi naa Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc:

«Amna jigéen ju Yàlla mbugël ngir muus mu mu têjón ba mu dee, tax mu dugg ca sawara; joxu ko mu lekk, joxu ko mu naan ba mu ko têjée, tayit bàyyiwu ko mu fortaatu lu mu lekk» (Al- Bukârî, buntub Al- anbiyâ; ak Muslim, buntub As- salâm ak buntub Al- birr; ak An- Nasâî, buntub Al- kusûf).

Ci nattuwaay yii la Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc soppee xeet wa nekkoon cig réer def ko mu gën ci xeet yi def jamono jooja yit mu gën ci jamono yi. Ña daan suul seen doom yu jigéen ñuy dund sax mujjnañ doon ñu ràññiku ci yërmëndé ak ñeewant ba jëmé ko ci rab yi.

Ngir Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc miy seen royuwaay bu rafet dadaan sàmmoontéek àqi lu nekk ba ci picc yu tuuti yi. Boolena saaba ya ci ag yëg akug nooy gog manefu koo melal. Bu leen masaa digël ñu ray jaan walla jiit sax da leen daa digël ñu ray ko ci benn dór rek

Muhammad yónéntab Yàlla bi

ngir bañ koo mbugël lu ëpp. Ci lóolu la àddiis bu tedd bi di waxe ne:

«*Ku raye unk ci dóor bu njëkk bi dana am nàngam ak nàngam ci yool, ku ko ray ci ñaareelu dóor bi dana am nàngam ak nàngam ci yool ta mu yées yoon wu njëkk wi, bu ko rayee ci ñatteelu dóor bi dana am nàngam ak nàngam ci yool ta mu yées yoonu ñaareel wi*

Maanaam Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dadaa dénkaane yërmëndé ba ci bu ñuy ray rab yi ylore yiñ wara ray lu mel ne jaan ak jiit. Ndax lii lépp du misaal mu doy sëkk ci ñeewant gi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ëmbóon ci xolam bu tedd ba ta yombul nitug kese rek di ca àagg.

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc bëggutóon ku koy tagg ci jenn jamono ngir li mu nekk jaamub Yàlla ak jikkóom yu kawe yi. Bu daa lim xéewël yu bari yi ko Yàlla baaxe dadaa wax ci woyof gu mat sëkk «**jubluwuma ci ndamu**» (At- *Tirmidî*, buntub *Al- manâqib*; ak *Ibn Mâjah*, buntub *Az- zuhd*; ak *Ahmad*, xaaj bu njëkk bi, xëtu 5^{eel} ak xëtu 281^{eel}).

Li tagg di waral woru ta bokk ci liy bewloo nit ñi moo tax Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, li muy doon doon ki génë tedd ci bindéef yi ak li ko Yàllay tagg tagg, dadaa wax naa:

«**Buleen di ëppël ci man ni ko nasaraan yi defe ci doomi Maryama ji; man kat jaamub Yàlla rekk laa. Kon**

Jikkóy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

deeleen wax: «jaamub Yàlla bi ta dib yónéntam» (Al-

Bukhârî, buntub Al-*anbiyâ*; ak Ahmad, xaaj bu njëkk bi, xëtu 23^{eel}).

Li am moodi ne nit kune ab jaam la; benn mu nekk jaamub ay bëggbëggëm, walla mu nekk jaamub boroomam. Ku nekk jaamub boroomam nag deefna ko sàmm ba mu mucc ci nekk jaamub ay bëggbëggëm.

Sunu sang Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc nag gâttañluwut genn gâttañlu ci yamale wàll yu wuute yi dund gi làmboo. Ta maneesuta gis ba nit amee ba legi meneen misaal mu yamak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc.

Nun kat man nanoo gis ci xeet yi ay jàmbaar yu ràññiku ta xereñ ci yenn wàll ci dund gi, waaye Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc moom dafa doonoon misaal mu amul moroom mu ràññiku ci wàll yépp.

Li am moodi ne moom Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc dafa nekkoon jëmm ju ràññiku ju amul moroom ju fëeté kaw ku nit ñi masa xam ci wàll yépp ba sunu bisub tay bii.

Ta Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc baaxena nit ñépp ay ngënéel aki jikkó yu rafet yu kenn jegewul ci nekk jaamub Yàlla, ak jëflëntek bindéef yi, ak jikkó yi. Cig gàttal daal, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc baaxena nit ñi jikkó yu taaru yu bitti ak yu biir yu amul ndend.

Lóolóo tax Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc di kuy gindée ba fàww ku xam warugaru nekk gi mu nekk roytéefu àddina jépp.

Nu bëggë xamle fii nag ne Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa jagleeloon julli yitté ju kawe yitté yépp. Ba tax mu daa nelaw tuuti ci guddi gi, ta li ëpp daawul tèdd ci lal. Jamono ya nit ñi daa bànnexoo nelaw ci guddi yi, moom dadaa julli ba ay rongooñam di tuuru. Ba ca waxtoom yu mujj ya jiituyug génn àddina sax, ba wérédéem ga àggee ci dayob tar, daana génné néegém di dem ca jàkka ja di julli jullig mbooloo saa bu kàttanam déllussée.

Xoolal 'Abdu-l Lâh ibn as- Shukhayr yàlla na ko Yàlla gérém mingi nii di nu nettli wegeel ak teewlu gi daan nekk ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc bu daa julli, mu naa:

«Dikknaa fi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc fekk tuyug julli, dënn bi di riir mel ne cin tuyug bax. Daa jublu ne da doon tuyoy» (Abû Dâwûd, buntub As- salât; ak An- Nasâî, buntub As- sahw).

Ginaaw bu weeru koor jàllee, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daawul jéll ayug bis gu mu woorul koorug ngàttnga. Ci lóolu la sunu nday Aayisa yàlla na ko Yàlla gérém di waxe ne:

"Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daana woor ba nu naa: du dogati, daana ñàkka woor yit ba nu naa: du woorati" (Al- Bukhârî, buntub As- sawm).

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daana woor fum toll fukkéelu fan ak ñatt ak fukkéelu fan ak ñeent

Jikkoy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yu kawe yi

ak fukkéelu fan ak juróom ci weer wu nekk, ak juróom mbenni fan ci weetu kori, ak juróom ñeenteelu fan ak fukkéel wàlla fukkéel ak fukkél ak benn ci weetu tamxarit. Baaxoowoon na yit di woor àltine ju ne ak àlxemes ju ne.

Ba laaya ji y waral asaka wàccee la Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc digél jullit ñi ñuy joxe asaka ak di dugél seen alal ci lépp lu baax. Waaye dafa njékké defal boppam loola, joxe misaal yi gënë rafet ci joxe alal. Dafa doxal ca anam ga gënë rafet li Yàlla Mu tudd mi ta màgg wax ne: «**ta da ñuy joxe ci li Nu leen wërségélé**» (laayay 3^{ee}l ci saaru *Al-baqarah*). Dadaa tagg aka rafetlu alal ji ñu dugél ci lu baax, daa tagg yit jaaykat yu ragal Yàlla yi y def seen alal ci yoonu Yàlla.

NATTUWAAY YU KAWE YUY DIIR MBAGG BIDIW YI

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc dencutóon dara ci alali àddina, lu masa agsi ci moom yit da ko daa def ci yoonu Yàlla Mu tedd mi ta màgg, waaye lóolu jikkó ju mu jagoo lawoon. Saaba bu màgg bii di *Abû Darr al- Ghifârî* yàlla na ko Yàlla gërem nettlina ne:

«*Dama doon dox àndak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ci Màddina, ba nu jàkkaarloo ak doju Uhud mu ne ma:*

«***Abû Darr!***» Ma ne:

«*Wuyunaa la, yaw Yónéntab Yàlla bi.*» Mu ne:

«*Bu ma amoon ci wurus lu toll ne Uhud mii, bu ameek man lu mat ñatti fan bu ma ci desee benn diinaar rek du ma gënél, xanaa tuy lu ma fi bàyyi ngir faye ko bor; li may gënél kay mooy sédélé ko jaami Yàlla yi nii ak nii ak nii*» dàldi joxañ ndayjooram ak càmmooñam ak ginaawam. Mu doxaat, dàldi ne:

«*Ñi gënë barile de ñooy gënë néewlé bu yawmal qiyamee, ku dul ku def nii ak nii ak nii*» ci wàllug

Nattuwaay yu kawe yuy diir mbagg bidiw yi

ndayjooram ak wàlug càmmooñam ay ginaawam «ta ñu néew lañ nag» (Al- Bukârî, buntub Ar- riqâq ak buntub Alistiqrâd; ak Muslim, buntub Az- zakât).

Leeg leeg, Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc daana tegale di woor ñaari fan walla ñatt yu mu dul lekk du naan, ta bu ko saabaam ya laajaa ndigël ci def ne moom da leen daa wax ne: **«Bu leen tegale di woor ay fan baña dog».** Ñu ne ko: «Yaw kat danga koy def», mu ne: **«Man nuróowumaak kenn ci yéen; man dañu may jox may lekk di ma jox may naan»** mu tere leen loola *ngir yérém* leen ak bëgg leena sàmm (Al- Bukhârî, buntub As- sawm).

Manuta ñàkk nu leeral meneen mbir, ta moodi ne ni nu wara xame ne sunu sang Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc kuy gindée ku ràññiku la di roytéef wu amul moroom ngir nun, nónou la nu wara xame yit sunu nattuwaay ci roy ko Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc, ndax doxaliinam aki jéfêm dañuy ñaari xaaj:

- 1- Ay jéf aki doxaliin yu mu jagoo moom rekk.
- 2- Ay jéf aki doxaliin yu jullit ñépp taxa jóg.

Lii nag taxna ba amunu kàttanug roy ko ci jikkó yu rafet yu kawe yi yam ci jëmmëm ju tedd ji rekk. Ndax jéf yooyee ak jikkó yooyee dañoo bokk ci nattuwaay yi y diir mbagg bidiw yi, yóoyu sax nun amun kàttanug xam ko walla àgg ca. Bu dee nag wax ak jéf ak doxaliin yi bokk ci xaajub ñaareel bi, ñoom man nanu leena roy ku ci nekk kem kàttanam.

Kenn ci nit ñi manuta àgg ci dayob ki ñu tånn ki *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, waaye teewul ku nekk mana doon «***Muhammad***» mu ndaw ci tolluwayam moom, ta ni muy ame mooy mu jaar ci ag njubëm Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ta sax ci.

Ci misaal, ñi jiitéwoon réewi jullit ñi ta ñu naan leen *Al-Uthmâniyyûn* ñu amoon tawféex lañ ba ñu tuddée seeni soldaar ya daa aar réew mi «***Muhammad yu ndaw***».

Warnanoo baña fàtte ne man nanoo xam li nu wara génné ci sunu alal ngir asaka, waaye manunoo xam li nu wara def ngir matal li nu war ci sant Yàlla ci xéewël yi mu nu baaxe. Lóolóo tax nu wara sax ci doon jaami Yàlla sunu kem kàttan ba banuy génn àddina.

Ci wàll gii nag, nattuwaay bi gën ngir natt sunu tolluwaay mooy: muhaajiróona ya ak lansaar ya ña Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yaroон jängaloon leen. Ñoom nag bëggë sant xéewël ya ñu amoon taxoon na ñudem ba Siin ak Samarqand, ta wonewuñ ci jenn jamono genn yoqat walla tàyyi walla coono ci seen pastéef ak seen yéngu ngir tasaare diiné jii ak ngëm googee.

Ñatteelu xaaj bi

- ❖ Defarug xol ci topp Yónéntab Yàlla bi
Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc
- ❖ Topp Yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla
dollí xéewël ak mucc ci bëgg ko ak wékku ci
moom
- ❖ Jamonoy texe: ab seetu ngir ay jikkóom
akug cofeelam Yàlla na ko Yàlla dollí xéewël ak
mucc
- ❖ Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo
ci bëgg yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dollí
xéewël ak mucc
- ❖ julli ak ñaanal Yónént bi Yalla na ko Yalla
dollí xéewël ak mucc yu tedd yi

DEFARUG XOL CI TOPP YONÉNTAB YÀLLA BI Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Saaba yu tedd yi yàlla na leen Yàlla gérém jariñunañ ci lu wér ci Yónent bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ci def gi ñu ko defoon royuwaay bu rafet.

Ngir nu àgg ci jikkó yu kawe yu saaba yu tedd yi nag yàlla na leen Yàlla gérém, warnanoo njékka defar xol yi ngir mana sottal mbir moomu; ngir laaya ju tedd ji mingi wax ci royuwaay bu rafet bi naa:

**«Amengeen ci yónéntab Yàlla bi roytéef wu rafet
ngir kuy yaakaara dajeek Yàlla tay séentu àllaaxira tay
tudd Yàlla di ko fàttliku lu bari»** (laayay 21^{eel} ci saaru Al- ahóâb).

Ni ko laaya jiy leerale rek, yaakaara dajeek Yàlla ak bis pénc ak tudd Yàlla di ko fàttliku lu bari ay jéegó lañ yuam solo yoy wareefna koo jéeggi ngir mana roy ci jëmmi Yónent bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc jiy misaal di royuwaay.

Jaamu yàlla yi kat dañuy am ci ay waxtu yu ñu daytal, waaye ngëm moom dañu koo wara sàmm ci lu sax. Gendiku yépp nag jooxe àqi gëm Yàlla Mu tedd mi ta màgg la ak sàkku ngérëmam. Lóolu moo tax ñuy sàrt ci mbir mii jullit bi sax ci tudd Yàlla di ko fàttliku, ngir xolam baña néew doole mu mana xeexak Saytaane ak bakkanam ci anam gu yell baña fàtte Yàlla Mu tedd mi ta màgg yit wenn yoon.

Lóolóo tax Yàlla Mu tedd mi ta màgg di wax ci téeréem bu tedd bi ne:

«Yéen ñi gëm, deelen tudd Yàlla di ko fàttliku lu bari»³⁸. Ginaaw nag laaya jii leeralu nu ci lu dog lim ak dayob tudd Yàlla gi, ginaaw yit ndigëlul tudd Yàlla gi wutaluñ ko ab lim, lépp ndigël luñ ténkul nag du sotti lu dul buñ ko defee bam mat³⁹. Bu demee nii nag ku bëggë doon jaam bu mat manuta ñakk muy tudd Yàlla di ko fàttliku lu bari ci bépp pose bum am ak ci kem kàttanam.

Ci jeneen laaya yit Yàlla Mu tedd mi ta màgg mingi naa:

«Ñi gëm ta seeni xol di dale ci tudd Yàlla. Ci tudd Yàlla rek kat la xol yi di dale» (laayay 28^{eel} ci saaru An-nahl).

Tudd Yàlla nag jubluwuñ ci baamu baat bi rek ci lu àndutak settental, waaye fàttliku Yàlla daa wara dëgér ci xol biy bérëbu yëg, nit ki yit wara yëg bànnexx buy tudd Yàlla Mu tedd mi ta màgg. Liy juddoo ci lii nag ci lu wér moodi ne tudd Yàlla Mu tedd mi ta màgg akug teewam ci xolub jullit bi da koy tàqaleek jàngoro yi, di laabal xol bi yit ci tir ak xumag, di ko feesale leer, di ci def ak nooy akug yëg, di ko def muy xemmeem bóot yiyy jógé ci Yàlla. Bu fekkee xol bi baatub **«Yàlla»** da cee tàppewu, kon yéenéy jaam bi ak jéfém day am gëddë akug kawe, lóolu moo tax Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc di wax ci àddiisam bu tedd bi naa:

-
38. Laayay 41^{eel} ci saaru Al-ahzâb; xoolal yit laayay 10^{eel} ci saaru Al-jumu'ah.
 39. Lépp ndigël lu ñu tuddul ab dayoom la ñu cay jublu mooy defe ko na mu gënë mate àggale ko fa mu mana yam.

Defarug xol ci topp Yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc

«Màndargam bëgg Yàlla mooy bëgg tudd Yàlla ak fàttliku ko» (Al- Bayhaqî, Shu'ab, xaaj bu njékk bi, xëtu 367^{eel}; ak As- Suyûtî, xaajub 2^{eel}, xëtu 52^{eel}).

Ñi bëgg kat duñ fàtte ña ñu bëgg lu mu gàtt gàtt, ta fu ñu toll daňu leen di tudd ci seeni làmmiñ ak seeni xol. Kon ku bëggë mos neexaayu ngëm daa wara saxal tudd Yàlla ci xolam: bu taxawee ak bu toogee ak bu téddée. Ba tayit, daňoo wara nuur ci xalaat ikam yu bari ta xóot ta nëbbu yi tax Yàlla bind asamaan yi ak suuf si bu ko defee ñu naa:

«Yaw sunu Boroom, bindóo lii kat cig neen. Noongi lay setal ci lépp lu yellul ci Yaw; kon nanga nu musël ci mbugëlum sawara» (laayay 191^{eel} ci saaru Âli 'Imrân).

Xol yi amul nooy góogu ak xóot góogu nag, ñoom duñ wut Yàlla Mu tedd mi ta màgg. Lóolu moo tax Yàlla Mu tedd mi ta màgg di wax naa:

“Mbugël ñeelna ñi seeni xol wow ba duñ tudd Yàlla. Nooña ci réer gu fés lañu nekk” (laayay 22^{eel} ci saaru Az- zumar).

Nit ku sori tudd Yàlla kune day ñàkk ag yëgëm ak liy ràññale nit moom.

Liy ténk bi moodi ne ngir jaam bi doon kuy topp Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc di jariñu ci moom ni mu ko bëggé, manuta ñàkk xol yi fees ak bëgg Yàlla ta tàqalikook bànnexu bakkan ak àddina tay sàkku Yàlla di ko yaakaar di séentu àllaaxira tay tudd Yàlla lu bari.

TOPP YONÉNTAB YÀLLA BI Yàlla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc **CI BËGG KO AK WÉKKU** **CI MOOM**

Liy meññetum bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ak sopp ko dëggdëgg mooy tënku ci aw yoonam ta nangul ko nangu gu jógé ci xol ak ruu, ndax jëmm ju mel ne joojee yërmëndé ju sax la ngir nit ñépp ci wàll yépp.

Laaya ju tedd joojee mingi woné ni xolub Yónént bi Yàlla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc feesewoon ak ñeewant ak yërmëndé ba àgg cib dayo ngir ñi gëm, di wax naa:

«Ab yónént bu bokk ci yéen diikkna fi yéen, bob seenub coonu day diis ci moom, bu xér ci yéen, bu am ñeewant ak yërmëndé ngir ñi gëm» (laayay 128^{eel} ci saaru At-tawbah).

Àddiis bu tedd bii day leeral batay yërmëndéem ak ñeewantam ngir xeet wi. Deefa jélé ci 'Abdu-l Lâh ibn Mas'ûd yàlla na ko Yalla gërem mu ne:

Yónént bi Yàlla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc tággena nu boppam lu jitóo weer ak joggéem fi, ba tåqalikoo ga jegee mu dajale nu ci néeg sunu nday Aayisa yàlla na ko Yalla gërem dàldi nuy xool ay rongoñam tuuru, mu dëgér dëgërlu dàldi ne:

Topp Yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ci bëgg ko ak wékku ci moom

«Maangi leen di dalal jàmm. yàlla na leen Yàlla may fan yu gudd. Yàlla na leen Yàlla yërëm. Yàlla na leen Yàlla fat. Yàlla na leen Yàlla jàpple. Yàlla na leen Yàlla yëkkëti. Yàlla na leen Yàlla jariñ. Yàlla na leen Yàlla gindi. Yàlla na leen Yàlla wërsëgël. Yàlla na leen Yàlla dëpélé ak yiw. Yàlla na leen Yàlla musël. Yàlla na leen Yàlla nangu. Maangi leen di dénk ragal Yàlla. Maangi leen di dénk Yàlla di leen bàyyeek moom»⁴⁰.

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa nekkoon kuy tegtalew yiw di gindée, nekkoon yërmëndé ju ëmb nit ñépp ci jëfém ak waxam ak jikkóom. Ta wooteem bi taxna mu tegoo jafejafe ak coono ya gënë mag. Ag muñëm akug njàmbaaram àggon nañ ci leeg leeg muy lor boppam ngir yërëm aw xeetam gindi leen.

Ba sax Yàlla moytulooda ko lor boppam ngir wooteem bi, mu dàldi wax ci Alquraanam ju tedd ji ne:

«Narngaa alag sa bopp ngir naqar buñu la wonee ginaaw baña gëm Alquraan» (laayay 6^{eel} ci saaru Al-kahf).

Waxna yit moom Mu tedd mi ta màgg ci jeneen laaya ne:

«Narngaa alag sa bopp ngir li ñu gëmul» (laayay 3^{eel} ci saaru Ash-shu'arâ).

Laaya yu tedd yii nag tegtal la ci xemmeem gi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc xemmeemoon nit ku nekk

40. At-Tabarâni, Al-awsat, xaajub 4^{eel}, xëtu 208^{eel}; ak Abû Nu'aym, Hilyat al-awliyâ, Bayruut, 1967, xaajub 4^{eel}, xëtu 168^{eel}.

ci àddina gëm Yàlla Mu tedd mi ta màgg xemmeemoon yit xettli leen ci mbugélum sawara ngir yërméndéem ak ñeewantam ñeel xeet wi.

Ñeewant ak yërméndé ak mbëggéel yu yaatu yooyee Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc doon feeñal ñeel xeetam wi – yóoyu warnañoo tax nun xeet wi nu xalaat ci li nu ko wara faye.

Ca dëggdëgg nattuwaayu sunug bëgg Yónént bi
Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc **mooy nu topp Alquraan ak Sunnas Yónént bi** Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, **soppi sunu mbir ba mu dëppóok mbirëm**. Nan la ko saaba **ya** yàlla na leen Yàlla gérëm **yégéwoon xamewoon ko ni ñoom ñi ko bëggóon mu jaraloon leen lune?** Nan la seeni bir soppi koo ba dëppóok mbirëm? Nan la ay jikkóom suubé seenug dund? Ana nu nun ak tolluwaay yii? Dana war ci nun kon nu natt sunug bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc **ci nattuwaay yii ta taarale sunuy xol ay jikkóom**. Warna ci nun yit nu laabal sunu bopp ci sunuy bàkkaar ak sunuy njuumte ak sunug gàttañlu, ta ni lóolu di ame mooy nu jikkówóo jikkóom yu tedd yu sell ya ni nuy laabale sunuy jëmm ci ndoxum Samsam. Warna yit nu dund dundug biir, dekki dekkig biir, di roy ag dundëm Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Mbóot miy àggale ci Yàlla Mu tedd mi ta màgg nag mingi ci jege téeréb Yàlla bi ak Sunnas Yónéntam su leer si ta àndak xol bu mucc bu sell, maanaam topp jikkóy Yónént

Topp Yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ci bëgg ko ak wékku ci moom

bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak njubëm gu kawe gi. Naka nónou mbóot maangi batay ci mbëggéel gi tuy feeñal ngir képp ku bëgg Yàlla ak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak sib képp ku wuuteek lóolu.

Ndax bëgg Yàlla day dundél xol yi, di leen èndil jàmm, di leen saxal ciw yi. Mbëggéel yit ak sibéel giy safaanam manuñoo daje ci benn xol ci jenn jamono. Xol bu lenn ci ñoom ñaar nekkul rek manga feesak leneen la. Li tàqale ñaari safaan yi nag mingi mel ne asamaan ak suuf.

Ndaw bëyit yu rafet yi waykat bii di **Kamaal Adiib Koor Kajoo Ogli** di fàttlee jullit ñi sàggan sori Sunnas Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc sori bëgg ko! Bi mu naa:

Maa amu naqar! Maa amu naqar ci ki sori yërmëndéem ak ñeewantam!

Ci ak càgganteem kat la ñàkke àddina ak àllaaxira!

Waawaaw, jarnaa naqarlu kay kuñ xañ yërmëndéy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mu bokk ci ñu sàggan ñi tax mu ñàkk àddina ak àllaaxira.

Kon Yaw sama Boroom, def nu xeet wu yayoo mbëggéelam Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ndax moom kat kenn jegewu ko ci yërmëndé ak ñeewant.

Dara gënuta yéemé ni Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc doxale ak gaa ñii moom mi def lépp lum man ngir woo leen gindi leen, waaye ñoom defuñu ludul xeeb

mbirém doyadal ko sànni ko ay xeer, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc moom ñaanal leen aw yiw ta ñaanu leen Yàlla. *Zayd ibn Hâritha* dàldi ne ko:

Yaw Yónéntab Yàlla bi, ñoom dañ laa tooñ fa tooñ mana Yam lu tee nga ñaan leen Yàlla nag leegi? Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc moom, ni mu ko baaxoo rek, manga leen doon ñaanal ag gindiku akug mbaax; ndax deaf koo yónni ngir muy yërmëndé ñeel bindéef yi, yóonnéefu ko ngir muy ñaan Yàlla nit ñi ñu alku.

Ndax kenn masnaa gis lu mel ne njobbaxtan lu kawe loolee ci xañ boppam ngir jariñ nit ñi, ak kólléré gu amul fenn, ak rafet xol, ak yërmëndé, ak ñeewant, yooyii nekkoon ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc?

Nit ñi ci yónéntag Muhammad Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc **lañ ame gindikat bi génë mag bi ñu doon séentu ngir mu gindi leen yéegé leen.** Lii moo tax ku wéy ci topp bànnexam rek ginaaw ba mu gisee jëmmi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc **ju màgg jiyl misaal di royuwaay, ku def lii mooy génë diis mbir ku dund ca jamonoy réer ja jiitu ñu koy yónni** Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Ci wàll gii nag, nit ñi ci sunu jamono jii dañuy dund ci ron kiliftéefu bakkan minga xam ne doole rek la bëgg, lóolóo tax ñu soxlaa wut lool jëmm juy doon misaal di royuwaay juy nuru jëmmi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Topp Yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ci bëgg ko ak wékku ci moom

Li am moodi ne li ëpp jeexiit ca jamono ya nu féetéwoon kaw mooy am ñu gëm di jëf jëf ju baax di dëggdëggi donoy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc mi kawe dayo ak daraja. Kon ñoom joxnañ seeni xeet ay jëmm yu dooni misaal di ay royuwaay.

Bi mbir mi demee nii nag, bokkna ci liy gënë jur naqar bu nu dee xool sunuw nekkiin nuy gis pert gi dal xeet wi ci wàllug biir ngir néewug jëmm yu dooni misaal diy royuwaay yu mel ne jëmm yi ñudoon wax ci ginaaw.

Nu baamuwaat ko, warnanoo am ay jëmm yu dooni misaal diy royuwaay ngir numana àggaat fa jàmbaari ngëm ya àggoon ñoom ña toppoon njubug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc, ta seeni xol feesewoon mbëggéel ak dogu, ñoom misaal ak royuwaay yooyee doonoon ñi gën ci ñu sunu taarix masa xam. Lóolóo tax nuwar leena déglu, yëg léen, xam leen, am tuuti ci seen dundug xol.

Maanaam warnanoo xam bu baax na ñu jëfléntéwóon ak àddina juy jeex jii ak na ñu jëfëndikóowoon xel, ak toroxlul Yàlla, ak xam, ak ruu, ak alal ya leen Yàlla xéewéléwoon ngir ñu mana fakk yoonu texe ngir seen bopp ak nit ñépp.

JAMONOY TEXE⁴¹: AB SEETU NGIR AY JIKKOOM AKUG COFEELAM Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc

Jeexiital gu biiré ak yar bu feeñ bu Yónent bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc dafa meloon ne saafara su soppi mbooloo moomee nekkoon ci réer xawoona mel ne rabi àll yu xamul dara cig nité, àggale leen ci diir bu gàtt ci ñu doon mbooloo mu kawe lool mom maneesu koo xalaat, ñoñ nit ñéppa ngi leen di ñee ba leegi, ta mooy mbooloom saaba ya. Da leena def ñuy mottleente di bennoo ci ron jenn diiné, benn raaya, jenn aada ak benn baax, wenn téréliin, benn àtte.

Yar boobee soppina nit ñii xamutóon def leen woroomi xamxam, def ña daan moy di nuruy rabi àll ñuy ñu baax ñu yiwé, na mu soppee tooñkat yu gàtt xel ya def leen ñu ragal Yalla, maanaam defna leen ñuy nit ñu baax ñuy dund ci bëgg Yalla ak ragal ko.

Xeet woowee nekkoon cig réer ta manutoona yar kenn nit rek ku am solo diirub li mu fi nekk lépp, génnéna

41. Li ñu jublu ci jamonoy texe fii mooy jamono ja Yónent bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc doon dundé moom ak saabaam yu tedd ya yalla na ko Yalla gérém.

Jamonoy texe: ab seetu ngir ay jikkoom akug cofeelam Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc

lim bu mag lool ci nit ñu mändi ci melo yu kawe yi dëppélé ko ak njànglem Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc. Ñooñii nag yóbbunañ ngém ak xamxam ba ñu amoon ci ñeenti goxi àddina yépp, soppiku doon làmpí xamxam ak xam Yàlla. Li am yit moodi ne leer gi àgg saaraa dafa doon luy sax ba fàww, tasaare ci nit ñépp maandute ak leer, mujj doon ci li feeñ mbóotum «**Bu dutóon yaw, bu dutóon yaw**»⁴². Ta ci lóolu la li taxoon Yàlla Mu tedd mi ta màgg sàkk bindéef yi sottee.

Ñooñii Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yaroon amalnañ aw xeet wu tegu cig xam Yàlla. Jamono jooja yit jamonoy xalaat bu xóot lawoon, di jamonoy xam Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc, di jamonoy xam Yàlla Mu tedd mi ta màgg xamug ku jege. Saaba ya yit yàlla na ko Yàlla gérém dañoo defoon wéetél Yàlla tuy fi seeni xalaat ak seeni gisgis di jógé, àggoon nañ yit ci tàqale seeni xol ak bëgg njariñi àddina yi rek, yégóon nañ yit bànnexu ngém alal ak ruu dàldi doon ay jumtukaay rek baña doon seenug jublu, yaataloon nañ yërmëndé yit ba ligéeyal keneen mujj doon kenu bi gënë kawe bi taawuwoon seenug dund. Ci lóolu lañu nu joxe misaalum jullit, ba nettleefna ne amna ku doon sàkku xamxamu àddiis ku tukkiwoon ngir benn àddiis am ci yoon wi lu mat weer, waaye dafa dellu jélewut àddiis ba ca kooka ngir da koo fekk tuy nax aw fasam di ko yaakaar loo lu mu dul def.

-
42. Xoolal àddiis bii di woné «Bu dutóon yaw, deeful bind bidiw yi» ci: Al- Hâkim, xaajub 2^{ee}, xëtu 662^{ee}.

Lan la saaba yi jélé ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc? Jélénañ ci moom:

1- Soppiku gu ñu soppiku fekksi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

2- Amug jege Yàlla Mu tedd mi ta màgg

Ci ron ñaari bir yii la saaba yu tedd yi yàlla na ko Yàlla gérëm laabale seen bopp ci mbonug caaxaan ak ay gépp, dàldi jikkówóo ci seenug dund taarub dëgg ak yiw bépp. Dañoo amoon gisiin wu yees ci Yàlla ak bindéef yi ak seen bopp. Seenug jublu mujj doon nu seenu nekkiin di suubewóo nekkiinu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc melne jant bu tâppe ci seetu bu tuuti.

Réewum Lislaam mu ndaw ma sosoowoon Màddina, ta daanaka ñeenti téeméeri bunti kér rek nekkoon ca, dàldi nay àgg Iraak ak Falastiin ci diirub fukki at, ta ba Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc di génn àddina réew maa nga doon xeexak Faaris ak Rom.

Waaye saaba yi soppiwuñ seenu dundiin mbaa seenu dékkiin ca na ñu meloon lu jiit u fukki at, dañoo wéy di dund dund gu ñagas dundug jaamu Yàlla. Saaba ya yàlla na ko Yàlla gérëm xamuñuwoon dundiin wi lalu ci di jénd lune, bëggë am lune. Dañoo xamoon ne **"Bakkan bii bàmmeel mooy doon kérëm ëllëg"**. Lii moo waral fu ñu toll ñudaa moytoo moom xéewëli àddina ak di èppél ci jéfendikóo ko. Bànneexu ngëm ba ñudoon yëg moo

Jamonoy texe: ab seetu ngir ay jikkoom akug cofeelam Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc

waral ñudaan jéfëndikóo xéewél yooyee ne jumtukaay ngir gindikug nit ñi ak seenug texe.

Li Lislaam jémmuwoon ci saaba yi yàlla na leen Yàlla gérém ci bépp bérüb bu ñu àggoon bokkna ci sabab yi ëpp solo yi waral tasaaroog Lislaam gu gaaw gii ak tasaaroog leer gii ne fajarug suba ci biir nit ña ñu notoon tooñoon leen. Ndax saaba yu tedd yi yàlla na leen Yàlla gérém ñoo nekkoon xejji Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc, doonoon ñu gëm ñu amul moroom ñu feesoonak jaamu Yàlla, ak dëggü, ak maandute, ak doylug xol, ak leerug jublu. Lii moo tax ñu xoolewoon bindéef yi bëtub ki leen bind ci yërmëndé ak ñeewant ñeel jaamam yi ci kaw suuf.

Ñoom dañoo saxaloon Yàlla Mu tedd mi ta màgg ak Yónéntam bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ci seen biiri xol.

Nii la xeet woowee doonoon wu jàngul àggewoon ca njobbaxtan la ci dundiin wu jamonoo ta yiwé. Seení xol dañ daa baamu kàddu gu kawe googee **"Lan la Yàlla** Mu tedd mi ta màgg **bëgg ci nun? Nan la nu Yàllay gérëme?** **Nan yit la nu Yónént bi** Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc **bëgga gise?"**

Nit ñooñu ñoo defar jamono yi ak waxtu yi, ñoo taxit ñu baaxe nit jamonoy texe.

Ñu gëm ñooñii tàqalikoowoon nañook ayu bakkan biy diglé lu bon, defoon ko bakkan yuy sax ci di leen déllóosi aka yedd, nit ñooñuu doonoon ay kawkaw yu doon nuru rabi àll mujj mel ne malaaka yi.

Muhammad yónéntab Yàlla bi

Al- imâm al- qarâfî, miy kenn ci woroom xamxami Lislaam yi gënë mag ta génn àddina ci atum 684^{eel} ci gàddaay gi, neena:

“Bu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc **amutoon benn xarbaax budul li mu yar saaba yu tedd yii** yàlla na leen Yàlla gérém **kon lóolu doon na doy ngir saxal ne yónéntab Yàlla la**». Kenn kune ci saaba yu tedd yii yàlla na leen Yàlla gérém dafa nekkoon misaal muy dund ci ne Alquraan ju tedd ji xarbaax la, ta àggoon nañ ca njobbaxtan la ci xel mu rafet ak jëmmël jokkóy nit yu kawe yi.

Ca jamono jooja, ñoom dundóon nañ di boole li xel soxla ak li xol soxla cig yamale gu àgg dayo gu àggale ki gëm cig mat.

Ki gëm yit doon na am xalaat bu xóot bu àndak yëg ak dogu ak pastéef, dañudaa dund yit ci ne àddina jii kérug nattu la ci ñoom. Seeni xol mujj di lu xam kàttanug Yàlla akug màggayam.

Lii moo tax ñu dem Siin ak Samarcand ak Andalus ngir diglé lu baax ak tere lu bon. Xeet woowuu nekkoon xeet wu réer dàldi mujj doon xeet wu xam dëgg xam gu wér, guddi ya soppiku ci ñoom ay bëccëg, noor ya soppiku ay lolli. Seen xalaat jëm kanam ñu tàmbli di xalaat xalaat bu xóot ci li leen wér lépp, lu mel ne bind giñ bind nit ci toqu mènniyu, bind njanaaw cib nen bu tuuti, ak màgg gi garab di màgg tay jógé ci pepp wu wow, ak yu mel ne yii. Dañoo nosoon seenug dund ci luy gérëmlóo Yàlla Mu tedd

Jamonoy texe: ab seetu ngir ay jikkoom akug cofeelam Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak muc

mi ta màgg. Yërmëndé ak ñeewant ak mana xam dëgg ak jéfé ko, yii yépp àggoon nañ ca ca njobbaxttan la.

Saabaa yii yit yàlla na leen Yàlla gérém waxtu wa ñudaa yëg bànnex ak mbégté mooy waxtu wa ñudaa àggale wooteb wéetël Yàlla bi ci nit ñépp.

Kenn gënuta yéemé saaba bii yàlla na ko Yàlla gérém nga xam ne ñatti minit moo ko desewood cig dundém ta moom muy sant ka ko nanguwoona muñël ñatti minit déglu ko, mu naa:

"Desenaa ñatti minit yu ma lay jottlee wooteb Yàlla bi moom Mu tedd mi ta màgg" ta ba muy wax lóolu xolam manga feesewood mbégté ak li mu nekkoon lépp.

Li ñuy jélé ci lóolu lépp daal moodi ne saaba yu tedd ya yàlla na leen Yàlla gérém dañoo dundéwoon Alquraan, dundóonak moom, neséróon seenug dund ngir moom. Dañoo wonewood yit ag dëggu akug sóobu ba jeex guñ masula gis, ñu mbugël leen tooñ leen tanc leen waaye masuñóo jeng ci nattuwaay ya ñu gëmóon. Bàyyiwoon nañ seeni alal ak lépp lu ñu amoon, gàddaayoon seeni dëkkuwaay ngir ñu mana dund ta ténku ci laaya yi Yàlla Mu tedd mi ta màgg yóonnée. Ci yoonu sottal mbir moomu nag tegoo nañ lune ñàkk lune.

Dañoo amoon xemmemtéef akug cawarte ci jäng Alquraan ak dund laaya ju ci nekk, ta bàyyiwuñ ko sax ca waxtu ya gënë tar gënë metti gënë wóorëdi. Xoolal

'Abbâd ibn Bishr yàlla na ko Yàlla gérém mii li mu def ci benn ci xarey Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc:

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc wàcc fenn dàldi ne: **"Kan moo nuy wattu ci sunu guddi gi?"** Kenn ku bokk ci muhaajiróona yi ('Ammâr ibn Yâsir) jóg ak kenn ku bokk ci lansaar yi ('Abbâd ibn Bishr) ñu dàldi ne: «Nun, yaw Yónéntab Yàlla bi». Mu ne: **"Kon nangeen nekk ci bunt bi"**. (fekk ñu duggóon ciw xur) Ba ñaar ña génnée ca bunt bak ki bokk ci lansaar yi wax ki bokk ci muhaajiróona yi ne ko: «Lu la ci génël: ma féetéwóo njélbéenug guddi gi walla mujj gi?» Mune ko: «Man ngaa féetéwóo njélbéen gi». Ki bokk ci muhaajiróona yi dàldi tèdd dàldi nelaw, ki bokk ci lansaar yi dàldi taxaw di julli. Jenn waay dikk, ba mu ko séenée la xam ne mooy wattu xare bi mu dàldi koy sànni ab xeej jam ko, moom mu nocci xeej ba teg ko wéy di taxaw, mu sànniwaat ko beneen xeej jam ko, moom mu nocci xeej ba teg ko wéy di taxaw, mu sànniwaat ko ñatteelu xeej jam ko, moom mu nocci xeej ba teg ko dàldi rukóo sujóod doora yee ki mu àndal. Mu ne ko: «Toogal! jekkunañ la», dàldi tèb. Ba leen waa ja gisee ñoom ñaar mu xam ne yëgnañ ko mu dàldi daw. Ba ki bokk ci muhaajiróona yi gisee deret ji ci ki bokk ci lansaar yi mu ne ko: «Cëy Yàlla! Lu teewoon nga yee ma?» mu ne ko:

«Damadoon jàng saaru Al- kahf ta bëgguma ko woona dog ta jeexaluma ko, bamu wéyée di ma jam nag laa la yee. Maangi waat ci Yàlla nag ne bu dulwoon baña sànk li ma Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli

Jamonoy texe: ab seetu ngir ay jikkoom akug cofeelam Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc

xéewël ak mucc **wattuloo kon damay ray rek mbaa ma àggale ko»⁴³.**

Saabaa yi tedd yi yalla na leen Yalla gérém dañoo dund dund gog lépp ci Alquraan ju tedd ji la ténku, ta dañudaa yëg bànnex bu bànnex dul jege ci ponk bune ci ponki diiné yi. Jépp laaya ju wàcc dadaa mel ne ci ñoom ndabul teraanga lu wàcce asamaan. Defnañ luñ man nag ngir dékku Alquraan ju tedd ji, defoon nañ ko yit misaal mi gënë rafet miñ mana roy ci seenug dund. Dara gënuta rafet nataal boobee di feeñal seenug bëgg Alquraan ak seenug farlu ci moom, ta loola moodi ne saaba bu jigéen daana nangu canam doon jàngal gu ko ki koy labat di jàngal li mu mokkal ci Alquraan saa bu ko dendee.⁴⁴

Saabaa yi dañudaa taxaw di naafila guddi, daan def seeni dog bu njélée, jàng Alquraan daa leen gënél lal yu nugg ya; ba ku masaa romb seeni kér digg guddi day dégg seen baat yu neex ya ñuy sikar aka jàng Alquraan di nuróok yamb yuy biiw.

Yónént bi yit Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc daleen daa jàngal Alquraan ci tolluwaay yi gënë tar. Bokkna ca loola li Anas yalla na ko Yalla gérém di nettli ne:

43. Yérél Abú Dâwûd, buntub At- tahârah; ak Ahmad, xaajub 3^{eel}, xëtu 344^{eel}; ak Al- Bayhaqî, Dalâil an- nubuwwah, xaajub 3^{eel}, xëtu 459^{eel}; ak Ibn Hishâm, xaajub 3^{eel}, xëtu 219^{eel}; ak Al- Wâqidî, xaaj bu njëkk bi, xëtu 397^{eel}.
44. Yérél: Al- Bukhârî, buntub An- nikâh ak buntub Fadâil al- qur'ân; ak Muslim, buntub An- nikâh.

Abû Talha ñëwna bis fekk Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc di jàngal Alquraan saaba ya dëkkóon ca jàkk ja ta manga takk booba ay xeer ci biirëm di ko dëgërléo ngir xiif.

Seen yitté moo doonoon jàng téeré bi ak jéem koo xam, lañ daawul doyal yit moo doonoon di ko jàng njàng mu neex di ko baamu (*Abû Nu’aym, Al- hilya*, xaaj bu njëkk bi, xëtu 342^{eel}).

Saaba yu tedd yi yàlla na leen Yàlla gérëm dañoo defoon Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc seen royuwaay; lóolóo taxoon Màddina mujjóon fees aki kaan aki fooré.

**Nii la jamonoy texe ga nekkewoon maas gu genn
maas nuruwul.**

Waaw ndax yaakaarnga ne ñi ci àddina jépp ci xeltukat yi, ak ñi xam doxaliinu nit, ak ñi xam dundiinu mbooloo yi, ak ñi xam yooni jàngle, ak ñi xam jëmmi nit, ndax yaakaarnga ne man nañoo amal mbooloo mu ndaw mu am jikkó yu kawe yii yépp yi mbooloom jamonoy texe ja amoon? Tont li amul werante ne mooy: déedéet, manuñoo àgg sax fa génë suufe ca tolluwaayu mbooloo moomee. Ci misaal, téeréb Faaraabii bi tudd «Dëkk bi gén» ta muy wone xeet wu mat wi Faaraabii doon mébét doon ko xalaat ci xelam rek, téeré boobee max yi ak xorondoom yi rekk ñoo ko dundé.

AY WAX YU AM DOOLE YU ŅUY WAYANTOO CI BËGG YONÉNTAB YÀLLA BI

Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc

Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc moodoonoon balluwaayu yërmëndé ak mbëggéel bu amul moroom. Balluwaay boobee nga xamne moo yóbbu nit ñi ci géejug bëgg Yalla, ndax bëgg Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ci bëgg Yalla Mu tedd mi ta màgg la bokk, topp Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc yit bokk ci topp Yalla Mu tedd mi ta màgg, moy Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc bokk ci moy Yalla Mu tedd mi ta màgg. Ci lóolu la Yalla Mu tedd mi ta màgg di waxe ci Alquraanam ju tedd ji naa:

«Neel: bu fekkee dangeena bëgg Yalla, toppleen ma kon Yalla dana leen bëgg ta dana leen faral seeni bakkhaar. Yalla kat ku mana fari bakkhaar la, ku mana yërémé la» (laayat 31^{eel} ci saaru [Âl 'Imrân]).

Ci baatu wéetél Yalla yit «**Muhammad yónéntab Yalla la**» day dikk ginaaw «**Kenn yayoowul jaamu kudul Yalla**». Bépp baatu wéetél Yalla nag ak gépp ñaanal Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc day yokk bëgg Yalla Mu tedd mi ta màgg ak jege ko. Gépp texeg àdiina ak gu àllaaxira ak lépp

ndam lol biir bëgg ko moo koy maye. Àddina kat jeexiitù **Bëgg Yàlla** la, ta **Leerug Muhammad** mooy dëggdëggi jeexiit jii, ta wenn yoon wi am ngir àgg ci Yàlla ci bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc lay jaare.

Li am moodi ne taar yépp yi mel ne: di yëg ag jaamu Yàlla ci biir, akug nooy ak lewet ci jéfléntéek nit ñi, ak kaweg jikkó, ak ñeewant gi ci xol, ak leer ak taar yi ci asamaan yi, akug leer ci làmmiñ yi, akug yiw ak nooy ci yëgyëg, ak xóot ci xalaat, yii yépp ay melxati lañ yu tìppé ci xol yi ta jógé ci bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc miy leerug li Yàlla bind.

Sunu kilifa *Jalâl ad-dîn ar-Rûmî* waxam jee ka rafet! ba mu nee:

«Kaay yaw xol bi, iid ak mbég dëggdëgg kat mooy àgg ca péeyub Muhammad ba Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, **ndax leerug àddina ci leerug taarub nekkam gu ñu bärkeel gi la jógé».**

Ci lii la nuy xame ne wenn yoon wi maneesuta jéaggi ngir am ngérémul Yàlla Mu tudd mi ta màgg ak mbëggéelam mooy topp jaarjaari Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yi y misaal di royuwaay. Lóolu li muy firi moodi ne kenn ku gëm manuta nekk **«Nit ku mat»** maanaam nit kuy misaal di royuwaay -ta mooy li taxa jóg Lislaam- du amit dalug xel ak dëggdëggi texe ci wàllu diiné lifeek toppul ta roy yoonu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc akug njubëm cig jaamoom Yàlla ak doxaliinam. Ndax Yàlla Mu tudd mi ta màgg dafa wonne misaalum **«Nit ki mat»** ki taxa jóg

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Lislaam ci jëmmi Yónént bu tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, mu def ko yit yërmëndé ngir bindéef yi ak misaal di roytéef ngir ñi gëm ñépp.

Ci anam góogu, topp gii day am solo lool ba sax Yàlla Mu tedd mi ta màgg da koo def sàrtub Mu bëgg jaamam ñi. Nan la topp googee di ame kong?

Sikki sàkka amul ci ne nekkiin wu kawe woowuu mingi tàmblee ci bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ci sa biir xol ta amub cér ci dundug xolam gi; ndax sunu Boroom Bu tedd bi ta màgg mingi wax ci Alquraanam ju tedd ji ci àqi topp ji nu ameel Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc miy «**Roytéef wu rafet wi**» naa:

«Lu leen Yónént bi jox nangeen ko jël, lu mu leen tere nangeen ko bàyyi, ta nangeen ragal Yàlla; Yàlla kat ku tar mbugël la» (laayay 7^{ee}l ci saaru Al- hashr).

Yàlla Mu tedd mi ta màgg yit mingi naa:

«Yéen ñi gëm, toppleen Yàlla ta topp Yónént bi, ta buleen yàq seeni jëf» (laayay 33^{ee}l ci saaru Muhammad).

Mingi naa yit moom Mu tedd mi ta màgg:

«Ku topp Yàlla ak Yónént bi, ñooña ñangay nekkak ña Yàlla xéewëlal ñudi ay yónént ak ñu dëggu ci seenug ngëm ak ñu daanu ci toolu xare ak ñu baax. Ndaw àndandoo yu baax!» (laayay 69^{ee}l ci saaru An- nisâ).

Alquraan ju tedd jiy leer dig njub dib téeré bu èmb jàngle yi Yàlla Mu tedd mi ta màgg wàcce, ci dundug xol gu

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc lay agsee ci xeet wi. Bokkna ci li wér nag ne bóoti Alquraan ju tedd ji bu xol bi dundée dundug xol gu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc lay feeñ. Bu fekkoon ne nun amnañ teraangay tàbbi ci dund gii, na ko saaba ya defewoon, kon danan mana àgg ci texeg jàkkaarlook jeexiiti meloy taar yu Yàlla yi, ak jeexiiti digël yi ak tere yi, ak xamxam ak xel mu rafet ya ca bóoot yooyee.

Cig gàttal, bu nu manoona jäng waxi Yàlla ci ni ko dundug xol gu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc leerale feeñele ko ni, kon sunuy xol danañ mana doon ay lépp léppaa yuy naaw di wér Yónént bu tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mel ne ña soppoön Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ca jamonoy texe ga, konit danan mana xam bépp baat ak lépp ndigël ak bépp junj bu jógé Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, kon nu àgg ci darajay cofeel ak mbëggéel ak bàyyee ko sunuy bir, yooyii wax jii di won:

**«Yaw Yónéntab Yàlla bi, àttan naa laa jote sama
baay ak sama nday ak sama alal ak samag ruu».**

Nekkug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mooy balluwaayu may gi ak leer gi, mooy wéeruwaayu mbëggéel ngir nit ñi, ta ñi xam xamnañ ne sababu amug bindéef yi mooy Mbëggéelug Yàlla ngir Lerug *Muhammad* gi. Lii moo tax bindéef yépp di àddiyay Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Bindéef yéppit deef leena bind ngir terale ko **Leerug Muhammad** gi ngir mu doon yit lu koy aar, mu

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

mel ne ngalam la bindéef yi doon li koy ëmb di ko aar.
Lóolóo tax jëmm joojee yayoo yàlla di wax ak moom naa
ko: «**Sama soppe bi**».⁴⁵

Aka ñoo texe! Ñoom jullit ñii joxoon seeni xol Yàlla ak
Yónéntam bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ta bëggóon ko,
seen mbëggéel googee féetéwoon kaw niir yépp.

Jege liy dëggi *Muhammad* man naa ame ci cofeel ak
mbëggéel nu raw nim mana ame ci xel.

Asamaani weeru gàmmu, wi am terangay mu feeñ
ci ci jamono, ubbikuna doon yérmëndé ak njéggél ngir
ñi gëm.

Ni ko cëslaay yi di nettle, soxna *Thuwayba* yàlla na ko
Yàlla gérëm dafa bokkoon ci ñi nàmpaloон Yónént bi Yàlla
na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, ta moom soxna sii mudoonoon
jaamub Abóo Lahab baayu tax bu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla
dollí xéewël ak mucc dib noonam. Ba soxna *Thuwayba* yégélée
Abóo Lahab xibaar bu neex bu ganeg àddina gu doomi
rakkam ji Abóo Lahab da koo goreel ngir bég (*Al-Halabî*, xaaj
bu njékk bi, xëtu 138^{eel}).

Mbégté mii rek nga xamne parparloog askan rekka
ko waraloon doyna ngir mana woyofalal Abóo Lahab
mbugélam bisub àltine bune.

Àbbaas yàlla na ko Yàlla gérëm mingi nettli lii naa:

45. Yérél: At-Tirmidi, buntub Al- manâqib; ak Ad- dârimî, ubbitég téeré bi; ak Ahmad, xaajub 6, xëtu 241; ak Al-Haythamî, xaajub 9, xëtu 29.

«Ginaaw faatug Abóo Lahab toognaa am at mu ma ko géntul gis, ginaaw ba ma gént gis ko ci nekkiin wu yées, mu ne:

«Ba ma jógée ci yéen ba leegi dajewumaaknoflaay lu dul ne deef may woyofalal mbugël bisub àltine bune». Li waral lóolu nag moodi ne Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc bisub àltine la gane àddina, *Thuwayba* yëgëlonon ko xibaar bu neexub gane àddinaam ga, ne ko: «Ndax yëg nga ne Aamina mucrna ame xale bu góor ci sa rakk 'Abdu-l Lâh?» Mu ne ko: «Demal: gore nga».

Loola jariñ ko ca biir sawara na mu fa jariñe magam Abóo Taalib. waxeefnna ne Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc nee na moo gënë woyof mbugël ca waa sawara (*As-Suhaylī, Ar-rawd al-unuf*, xaaj bu njëkk bi, xëtu 273^{ee}l).

Ci beneen nettle, Abóo Lahab dane:

«Ba ma jógée fi yéen ba leegi dajewumaak aw yiwludul ne maynañ ma lu toll nii ci ndox ngir la ma goreeloon *Thuwayba*” mu joxañ digënté baaraamu dëyam ak baaraamu sànnikaayam.⁴⁶

Ibn Al-jazrî yit mingi naa:

“Bufekkee Abóo Lahab noonub Yónént bi deef koy woyofalal mbugëlam ca sawara ngir mbégtéem ma mu feeñaloon ngir ag mbokk rek bis ba Yónént bi gane

46. Ibn Kathîr, Al- bidâyah, Xàyira, 1993, xaajub 2, xëtu 277; ak Al-Bayhaqî, As- sunan al- kubrâ, xaajub 7, xëtu 162; ak Ibn Sa'f, xaaj bu njëkk bi, xëtu 108 ak xëtu 125.

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

àddina, kon lan la ab jullit di am ci xeeti teraanga ak ñeewant gu jógé ci Yàlla bu feekkee feeñalna worma ci guddi gi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ganee àddina? Bu fekkee da cee ubbi xolam aki dabam ngir sopp ndamul bindéef yi! Kon wareefnaa amal jotaay yu baree bari yuy dundël ruu ak xol ci weer wi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ganee àddina, ni ñu wara defe ay bernde ngir jariñu ci bóoti weer wu bàrkeel wii ak yeosal yégyëgi ruu yi, niki ñu waree bégélé xol yi amu naqar ta defe ko ci jàng Alquraan ju tedd ji ak jàngle ko, ak def xeeti njekk yépp ak sarax jirim yi ak ñu ñàkk ñi ak doxandéem yi ak ñi am aajo ak ñu tumurànke ñi”.

Ni saaba yu tedd yi yàlla na leen Yàlla gérém bëggéwóon Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Saaba yi yàlla na ko Yàlla gérém bëggóon nañ Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mbëggéel gu am doole gog manefuta leeral xóotaayam ak dayoom, ta mbëggéel gu mel nii mbëggéel ak may yu jógé ci Yàlla ñoo tax ñu mana am ta leneen ludul lóolu manu kóo amal.

Saaba yépp ak xaritoo da leena takkewoon ñu wér Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, ñu mel cig cofeel ne wal muy bëbb. Dañoor mujjón yit doon biddiwi asamaani wekku ci moom. Nii la ab woote bu sax nekkewoon ci biir saaba bu nekk boo xamne mooy: “**Nii la Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daan def**”. Ngir ñu am seenub

cér ci topp ko nag, dañudaa jaar ca yoon wa mudaar jaar, daan fóon tóortóor ya mudaar fóon, daan xeeñoo gött ga mudaar xeeñoo, daan taxaw ca bérëb ba mudaar taxaw.

Li am moodi ne liy wone mbëggéel gu tar ak cofeel gu amul moroom ga saaba yu tedd ya yàlla na leen Yàlla gérém daa yég seen digénté ak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc maneesu koo lim. Amna nag ay misaal yu siiw yuñ mana tudd yoy bokkna ca ni soxna Aayisa yàlla na ko Yàlla gérém di melale lex bu leer bu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc di wax naa:

**Waa Mesere buñ xamoon meloy lexam ba
Kon duñ fay xaalis ngir jënd Yuusufa
Ña doon yedd Saliixaa buñ gisoon lexam ba
Kon duñ dagg seeni yoxo waaye seeni xol la ñuy dagg**

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc kat ab jaam la di nit ci jëmm ji, ni ko baatu seere bi wonee. Waaye buñ xollee ay jaar jaaram mooy “**sangub yónént yi**”. Dara gënuta rafet li ustaas ‘**Azîz Mahmûd Haddâî** wax, moom mi gis boot ya dàldi ne:

**Àddina jii ab seetu la, lu ci nekk rek ci dëgg la taxawe
Ba taxna Yàlla ci seetub **Muhammad** Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc **leef koy gise ba fàww.****

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc mooy fi mbëggéelug Yàlla di feeñe, mbëggéel gi kawe tiim lépp ginaaw bi yi ñuy mana tuddé mbëggéel matee ci bindub

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

nit ak jikkóom. Ta wérna ne jullit bune buy am yëgyëgu Yàlla, ruuam di tàqalikook meloy bànnex yépp lóolu mooy doon njélbéenug yoon wi ngir mu jél wàllam ci bëgg ko ak topp ko ak benook moom. Ci lóolu la sunu kilifa **Jalâl ad- dîn ar- Rûmî** (yàlla neef sellal mbóotam) di waxe naa:

«Dañoo bind ñaari àddina ngir benn xol. Nanga xalaat ci maanaam wax jii: «Bu dutoon yaw, bu dutoon yaw deesul bind li ci asamaan lépp».

Ci lii lay leere ne bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc lu màgg la luy may nit teddnga àddina ak àllaaxira, ta mbëggéel gii moo tax saaba yu tedd yi yàlla na leen Yàlla gérém ame daraja yu kawe ya kenn dul jege, ngir sopp Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Beneen natal mingi nii ci mbëggéel gu amul moroom gi saaba yu tedd yi yàlla na leen Yàlla gérém bëggóon Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc:

Ba ñuy gàddaay, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa génn àndak Abóo Bakar yàlla na ko Yàlla gérém jém ca xunt ma, Abóo Bakar di def bu ko féetée kanam ab diir dem féeté ko ginaaw ab diir ba Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc seetlu ko dàldi ne:

«Abóo Bakar, lu tax leeg leeg nga féeté ma kanam leeg leeg nga féeté ma ginaaw?» Mu ne ko:

«Yaw Yónéntab Yàlla bi, damay def bu ma xalaatee ne gaa ñi man na ñoo nekk ci sa ginaaw di la topp ma féeté la

ginaaw, bu ma xalaatee ne man na ñoo nekk ci sa kanam di la tèru ma féeté la kanam". Mu ne ko:

«Abóo Bakar, kon dangaa bëgg bu lor doon ñëw dal ci sa kaw baña agsi ci man?» Mi ne ko:

«Waawaaw. Waatnaa ci ki la Yónni dëgg gi ne bu ma sañoon luy dale lune dal ci sama kaw ta baña agsi ci yaw» (Al- Hâkim, Al- mustadrak, xaajub 3^{eel}, xëtu 7^{eel}).

Bañu demee ba àgg ca xuntum *Thawr*, Abóo Bakar siddiq yàlla na ko Yàlla gérém da ne Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc:

«Yaw Yónéntab Yàlla bi, bàyyi ma ma njékk laa dugg ngir bu fi jaan nekkee walla leneen yam ci man baña agsi ci yaw». Abóo Bakar dàldi dugg dàldi tàmbli di làmbe ay yoxoom biir xunt ma, fu mu gise am pax xotti ci mbubbëm sakke ko ko ba mbubbëm mépp jeex. Mu des am pax mu sakke ko tànkam, doora wax Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mu dugg. Ba bët setee Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ne ko:

«Abóo Bakar, yaw ana sa mbubb?» Mu wax ko la mu def, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yékkëti ay yoxoom jëmé asamaan dàldi koy ñaanal⁴⁷.

Ci geneen wàll yit, dara gënuta rafet xewxew biy feeñal bëgg gi soxna *Sumayrâ bint Qays* yàlla na ko Yàlla

47. Yérél *Ibn Kathîr*, *Al- bidâyah*, xaajub 3^{eel}, xëtu 222^{eel} ak xëtu 223^{eel}; ak 'Alî al- qârî, *Al- mirqât*, Bayruut, 1992, xaajub 10^{eel}, xëtu 381^{eel}; ak *Abû Nu'aym*, *Al- hilyah*, xaaj bu njékk bi, xëtu 33^{eel}.

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yalla bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc

gérém bëggóon Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc, moom mi juróom ci ag njabootam daanuwoon ca xareb *Uhud*: ñaari doomam, ak baayam, ak boroom kérém, ak magam walla rakkam. Ta bisub *Uhud* boobee waa Màddina gépp ñangadoon yuuxu aka jooy bañ déggée ne *Muhammad* Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc deef koo faat, nit ñi gaaw yoon wune ñu dugg ca di kar ñi xeexiwoon ngir am xibaar. Soxna sii bokk ci lansaar yi nag ta ñakkoon juróom ca ña des *Uhud* bokkoon na ca ñooñee, ta ba mu yëgéené bokkam yooyee yépp daanunañ des ca xare ba naqarluwutóon, waaye li mu doon laaj ña jógé ca xare ba mooy: “**Nu Yónént bi def?**» Saaba yu tedd ya yalla na leen Yalla gérém tonnt ko ne ko: “Jàmm rekk, mingi sant Yalla ni nga ko bëggé”. Soxna *Sumayrâ* yalla na ko Yalla gérém dàldi ne: “*wonleen ma ko ba ma gis ko*”. Ñujoxañ ko ko, mu ne:

“Musiba mune boo mucée rek yaw Yónéntab Yalla bi lu woyof la”. Mudàldi teg ñaari doomam ya ci giléem di leen delloo Màddina. (Yérél *Ibn Hishâm*, xaajub 3^{eel}, xëtu 51^{eel}; ak *Al-Wâqidî*, xaaj bu njëkk bi, xëtu 292^{eel}; ak *Al-Haythamî*, xaajub 6^{eel}, xëtu 115^{eel})

Anas ibn Maalik yitñyalla na ko Yalla gérém mingi nettli naa:

“Jenn waay dafa dikkóon fi Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ne ko: “**Kañ la bis pénc?**” Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc tont ko dàldi koy laaj ne ko: “**Loo waajale bis pénc?**” Waa ja tont ko ne ko: “Xanaa bëgg Yalla akub Yónéntam». Booba nag la ko Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ne: “**Kon de ñi nga bëgg ngay nekkal**”.

Anas ne:

“Bu mbég mi ñu bég ci dugg ci Lislaam jàllee, masunoo bég mbég mu raw mi nu bég ci li Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc wax ne: «Kon de ñi nga bëgg ngay nekkal». Man kat bëggnaa Yàlla akub Yónéntam ak Abóo Bakar ak Omar, kon nag maangi am yaakaari nekkak ñoom doonte jëfuma lu toll ne lañ jëf» (*Muslim*, buntub Al-*birr*).

Amul sikki sàkka nag ci ne jullit bune, bu bëggée bokk ca mbég moomee Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc leeral, daa wara taarale xolam cofeelu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak mbëggéelam ak leeram.

Saaba ya nag ba Yónént bu tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc génnée àddina dañoo meloon ne ay sondeel yu tàkk ba ruy ngir naqar. Ca bis boobee kat xol yi dañoo lakkandoowoon ci sawaraw tiis ngir tàqalikook Ywnént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, nekkiinu saaba ya yàlla na leen Yàlla gérém dàldi soppiku. Sunu sang **Omar ibnul xàttaab** yàlla na ko Yàlla gérém moom dafa tàggook sagoom, **Abóo Bakar siddiq** def lune ngir dalal saaba ya yàlla na leen Yàlla gérém ndaxte xol yu sopp ya nga xamne manuñwoona dékku benn fan rek buñ gisul Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc manuñwoona nangu ne duñ ko gisati mukk ci àddina jii di jeexi. Nii la **'Abdu-l Lâh ibn Zayd** yàlla na ko Yàlla gérém yékkétée ay yoxoom jémé asamaan di ñaan àndak xol bu naqari, moom mi manutoona dékku tàggoo gii, di wax naa:

«Yàlla, maangi lay ñaan nga def ma gumbë ba
duma gisati dara ginaaw sama soppe bi ba ba may

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yalla bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc .

dajeek sama soppe bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc», dafa tibbé ñaan gii ci biir xolam ta booba mangay jooy mu dàldi gumbë ca saa sa⁴⁸.

Abóo Bakar yit yalla na ko Yalla gérém saa bu masaa nettli àddiisu Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ginaaw bi mu fi jógée walla mu fàttliku Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc dadaa def yikkét jooy ba du mana wax. *Abû Hurayra* yalla na ko Yalla gérém mingi nettli tolluwaay bii di wax naa: Abóo Bakar yalla na ko Yalla gérém masnaa yéeg ca minbar ba bis dàldi ne:

«Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc **dafa taxawoon ci kaw minbar bi ca at mu njëkk ma...»** dàldi jooy, baamuwaat ko jooyaat, baamuwaat ko ñätteelu yoon manuta tëyé boppam mu dàldi jooyaat ñätteelu yoon (Yérél: *At-tirmidî*, buntub *Ad-dâ'awaat*; ak *Ahmad*, xaaj bu njëkk bi, xëtu 3^{eel}).

Abóo Bakar nag ci wetu Yónént bi la nekkoon cig dundëm ci waxtu wune. Waaye lóolu téewul mu daa ko yàkkamtee gis fu mu toll. Ginaaw bi fi Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc bàyyikoo nag, nammeel gi dafa gënë tar ngir tàqalikoo gi. Soxna Aayisa yalla na ko Yalla gérém mingi melal jokkoo ak mbëggéel gi baayam daan yéeg digëntéem ak Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc di wax naa:

«Abóo Bakar de yalla na ko Yalla gérém ba muy waaja génn àddina da ne: «Tay la lan?» Ñu ne ko: «Àltine». Mu ne:

48. *Al-Qurtubî, Al-jâmi'*, Bayruut, 1985, xaajub 5^{eel}, xëtu 271^{eel}.

«Bu ma génnée àddina ci guddi gii buleen ma négé ëllëg, ndax bis ak guddi yi ma gënë bëgg kat ñooj yi ci gënë jege Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc» (Ahmad, xaj bu njëkk bi, xëtu 8^{eel}).

Génnul àddina far ba ca guddig talaata ga, ñu dàldi koy denc ba bët di laata set (Al- Bughârî, Buntub Al- janâiz).

Amna ci saaba yu tedd yi nag yàlla na ko Yàlla gérém ñoñ sopp gi ñu sopp Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc taxna ñudaa ñee ña wérèdi bay waaja génn àddina ngir la ñuy fekki Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc; dañu leen daa yóbbënté nuyoo yit ci buurub xol yi sunu sang Muhammad Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. **Muhammad ibn al- Munkadir** yàlla na ko Yàlla gérém mingi nii ba sunu sang Jâbir ibn 'Abdi-l Lâh yàlla na ko Yàlla gérém nekkee ca wérédéem ga mu génné àddina mu seeti ko da koo wax lii ngir dëfél ko ak dalal xelam:

«**Jâbir, nanga ma nuyul Yónént bi** Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc» (Ibn Mâjah, buntub Al- janâiz).

Saaba yu tedd ya yàlla na ko Yàlla gérém ñoom ña soppoen Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dañudaa yëg ag sell ak mbégté buñ masaa dégg lu leen fàttli Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. **Al- Barrâ ibn 'Âzib** yàlla na ko Yàlla gérém mingi nii di nettli ni baayam xéréwóon ci dégg lu koy fàttli Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ci pose bum am rek di wax ne:

«*Abóo Bakar dafa jëndé ci 'Âzib yéréy giléem ci fukki dërém ak ñatt, Abóo Bakar ne 'Âzib:*

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yalla bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc

«Digëlal Al- Barrâ mu èndil ma yéré yi». 'Âzib ne ko:

«xanaa boo nu nettlee ba noppî nan nga defoon yawak Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ba ngeen générè Mâkka ta bokkaalekat ya doon leen wér». Mu dàldi ne:

«Danoo jógé Mâkka dox guddi ga ak bëccëg ba ba digg bëccëg jot. Ma sànni sama bët ngir bëggë gis ker gu nu mana serloo, ma séen aw xeer dàldi fay dem gis ne desena ker, ma maasale fa tollook ker ga dàldi fay lalal Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc, dàldi ne ko: «Tëddël fii, yaw Yónéntab Yalla bi», Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc dàldi têdd.

Ginaaw ba ma dem di xool li nu wér baxam danaa gis kenn ci ñi ñuy wér, waaye ma Yam cib sàrdi buy sàmm ay gât jëmsi ci xeer wi di fi wut li nu fi doon wut. Ma laaj ko ne ko: «waaw yaw ngóor si, ku la moom?» Mu tudd ku ma xam ci Quraysin, mane ko: «Ndax sa gât yi amnañ meew?» Mune: «Waaw». Mane ko: «Ndax man nga nu cee rattal?»⁴⁹ Mune: «Waaw». Ma digël ko, mu jäpp am xar. Ma digël ko mu faxas yanaat ba, digël ko yit mu faxas ay yoxoom, mu faxas ay yoxoom dàldi may rattal.

49. Dafa bokkoon ci baaxi araab yi ñuy baña gântu kuy tukki ta bëgg ci meewum seeni gât ak seeni giléem. Dañudaa xamal seeni sàmm lóolu, daa leen digël ñu baña gântu kenn kuy tukki bu bëggée ci meew mi. Ci lóolu la Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc di waxe naa:

«Ñatt ñii Yalla du waxak ñoom yawmal qiyaam: ku gântu doxandéem bu bëggë naan ta mu am ndox, ak kuy jaay wax ca lu amul waat ko, ak ku jaayanteek njit waaye bu ko dee jox la koy déggël bu ko joxul du ko déggël» (Abû Dâwûd, buntub Al-buyû).

Fekk wutélóon naa Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ab gutt buñ muuré bunt ba ab morso, ma sotti ndox ca meew ma ba suuf ga sedd ma Yóbbu ko ca Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dajeek mu yeewu mane ko: "Naanal, yaw Yónéntab Yàlla bi". Mu naan ba sama xol sedd. Ginaaw ba mane ko: "Dem jotna kat, yaw Yónéntab Yàlla bi", mune: "Waawaaw". Nu dàldi jóg dem ta fekk gaaña ñanga nu doon wér waaye kenn dabu nu ci kudul Surâqah ibn Mâlik ibn Ju'shum mu waroon fas. Mane ñi nu doon wér kat ñingi nii dab nu, yaw Yónéntab Yàlla bi. Mune:

"Bul am lu la naqari. Yàlla kat mingi àndak nun"

(laayat 40^{eel} ci saaru At- tawbah)" (Al- Bukhârî, buntub Ashâb an- nabî; ak Ahmad, xaaj bu njëkk bi, xëtu 2^{eel}).

Saaba yi dañoo wormaaloon Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc màggaloon ko bëggóon ko ca namu gënë mate ba am ci sax ku **ku daawul wàññeeti kawaru jëem walla mu koy jàrt ngir lu ko Yónént bi** Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc **raayoon** (Yérél: Abû Dâwûd, buntub As- salât).

Lan moo gënë rafet xewxew boobee di wone ni soxnay saaba yi yàlla na ko Yàlla gérém bëggéwóon Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak ni ñudaan jàngale seeni doom mbëggéel googee. Soxnay saaba yi yàlla na leen Yàlla gérém dañudaa yedd seeni doom buñ gëjée fa Yónént ba Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Ci lóolu la sunu sang **Hudayfah ibn al- Yamân** yàlla na ko Yàlla gérém di nettlee naa:

"Sama yaay damaa masa laaj ne ma: "Kañ nga gëj fa Yónént ba Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc?" Mane ko: "Matna

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

ab diir de”, mu yedd ma, mane ko: “Bàyi ma madem fa Yónént ba Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc jullée fa timis ñaan ko mu jéggul ma Yàlla man ak yaw”. Madàldi dikk fi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, àndak moom julli timis, mu nekk fa ba julli gee doora dellu. Ma topp ci ginaawam, mu dégg sama baat dàldi ne:

«Kii kan la? Hudayfah?» Mane ko: «waaw», mune:

«Luy sa yitté? Yàlla na la Yàlla jéggël yawak sa yaay» (At- *Tirmidî*, buntub Al- *manâqib*; ak *Ahmad*, xaajub 5^{eel}, xëtu 391^{eel}).

Bu dee mbirum sunu sang **Bilaal** nag noddkatu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc bu neex baat ba, moom moo raw lóolu fopp. Ndax bi fi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc bàyyikoo dafa melne dañoo dagg làmmiñam nanguwuta ubbéeti gimiñém, Màddina mel ne lu xat ci moom. Abóo Bakar yàlla na ko Yàlla gérém, cig xilaafaam, bëggóon naa délóosi fàttliku yu neex yooyee noddug Bilaal di fàttli, mu sàkku ci moom ay yoon mu nodd waaye Bilaal moomee soppoona Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc da koo jégglu ne ko:

«Yaw Abóo Bakar, amatuma xemmemtéef ci nodd ginaaw Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc; **kon nag bu ma ga, bàyyi ma nii rek».** Waaye sunu sang Abóo Bakar yàlla na ko Yàlla gérém dafa sax di ko sàkku ci moom rek ngir mu fàttli xeet wi waxtu yu neex yawoon ca jamonoy Yónént bu tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, mune ko:

«Ndax dangay xañ xeet wi noddkatub Yónént bi niñu leen xañe Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc?»

Dogu gii nag taxna Bilaal yàlla na ko Yàlla gérém manatula gántooti, mu dàldi sëgg rongañ yay tuuru mu yéeg ca sooroor ba ngir nodd fajar, waaye fàttlikuy bis yu texe ya mudaa àndak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dañoo njékkénté ci kanamam mu noyyi noo gu mag gu xoj kàddoom ba mënuta yékkéti baatam ngir nodd mu dàldi dëpp. Abóo Bakar nag doguwaatul ci mu nodd.

Bilaal mënuta desaat Màddina lu ëpp loola, ndax Màddina dafa feesak fàttliku yu mu fonk yu koy fàttli àndam ak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Moo tax ba ñu jullée suba ba noppi rek dafa dàldi génn ca saa sa dellu Dimasq.

Bilaal nag yàlla na ko Yàlla gérém bokkna ci xare yu bari ngir bëggë daanu ci toolu xare fekki Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, waaye Yàlla dafa dogal saa bu demee rekk déllusi dara du ko jot. Ay at jàll ci nónou, ba ci mbas ma dugóon Dimasq ta ñaar fukki junni ak juróom faatuwoon ca Yàlla dogaloon na Bilaal yàlla na ko Yàlla gérém mucc ca. Waaye la mu doon dund lépp xolam mangadoon yàkkamtee dajeek Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Am bis nag mu gént gis Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, Yónént bu tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ne ko:

«Bilaal, lu waral gëjé gii? Xanaa nag jotagul nga seetsi ma?» Bilaal dàldi yeewu, war waruwaayam, dem Màddina. Mu dijk ca barabu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, dàldi tàmblee jooy di ca raay xarkanamam,

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yalla bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc

Asan ak Usaynu yalla na leen Yalla gërem ñoom ñiy xet gu neex gu àjjana di sëti Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc dàldi ñëw fi moom, mu tàmbli di leen taf ci boppam di leen fóon. Ñune ko:

«Bilaal, danoo bëggë dégg sag nodd».

Mu nangu, dàldi yéeg ca kaw, taxaw. Waaye ba munee: "Al- Lâhu akbar, al- Lâhu akbar" Màddina dàldi yëngutu di rajraji. Ba munee: "Ashhadu an lâ ilâha illa-l Lâh" rajraj ja yokku. Ba munee: "Ashhadu anna Muhammadan rasûlu-l Lâh" màggat yu jigéen ya têjuwóon sax génn, nit ña ne: «Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc déllusina». Maseefuta gis ci Màddina bis bu baree ay jooy ne bis boobee ginaaw Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc.⁵⁰

Saaboo boobee soppoon Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc bâyyikoona fi ca Dimasq ba mu amee lu jege juróom mbenn fukki at. Ta ba muy dem manga àndag mbégté di baamu wax jii:

«Ellég nu dajeek soppe ya, Muhammad ak saabam ya».

Soxnaam doon jooy naa: "**Wëy man!**" Waaye moom mi xolam feeswoonak yakkamtee daje ak Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc aki saabaam, moom manga àndoona ak mbégté di baamu naa: "Aka maa bég?" (*Ad- Dahabi, Siyar a'lâm an- nubalâ*, xaaj bu njëkk bi, xëtu 359^{eel}).

50. Yérél: *Ibn al- athîr, Usdu-l ghâbah*, xaaj bu njëkk bi, xëtu 244^{eel} ak xëtu 245^{eel}; ak *Ad- Dahabi, Siyar a'lâm an- nubalâ*, Bayruut, 1986, xaaj bu njëkk bi, xëtu 357^{eel} ak xëtu 358^{eel}.

Ta noongi gis mbëggéel gu tar gii saaba yu tedd yi amoonañ yàlla na ko Yàlla gérém mu leer nàññ ci ni ñudaa tuxale àddiis yu tedd yi. Bu saaba yu tedd ya yàlla na leen Yàlla gérém daa nettli àddiis bu tedd bu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc seen meloy xarkanam dadaa soppiku ñuy lox ngir ragala waxal Yónént bi yàlla na ko Yàlla gérém lum waxul. Ci misaal, *'Abdu-l Lâh ibn Mas'ûd* yàlla na ko Yàlla gérém lox gu metti da ko daa jàpp bu masaa ne: "Yónént bi yàlla na ko Yàlla gérém neena..." Nu bari ci saaba yi yit buñ masaa nettlip àddiis dañu cay teg ne: "Walla na mu ko waxe, walla lu melne lam wax, walla lu mel nónonu, walla lu jege lóolu», lóolu lépp ngir ragal njuumtel doomu Aadama rek (*Ibn Mâjah*, ubbiteg téeré bi).

Li Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc doonoon yónént bu màgg taxna ba dàttub tändarma ba mudaan taxaw di xutba ba mu ko bàyyee dafa jooy. Am ndox yit génnna ca digénté waaraamam ya ngir aw xeetam naan. Ndox mi mudaan desal yit dadaa faji wopp. Ña bokkoon ak moom di jéfendiku yit déggnañ tib ba di sàbbaal ci loxoom⁵¹. Ba leegi amna lu bokk ci kawari sikkimam bu tedd ba ak kawaram gu tedd ga lu ñuy denc ci minbari jàkka yi àndak worma ak weg ngir bärkeelu ci moom Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc.

Mooy njiitu nit ñi bu ñu leen dajalee yawmal qiyaam,

51. Ci lu aju ci xarbaax yii ak yu dul ñoom, yérél Al- Bukhârî, buntub al- manqib.

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yalla bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc

Ta mooy kiy ramm ñiy defi bàkkaar,
Ta mooy kiy metiitlu di yëg metiitu aw xeetam di
wax naa: Sama xeet wi, sama xeet wi...

Ta bu boobaa raayab ngérém ba cay yoxoom lay nekk,
Yónént yéppit ci keram la ñuy kerloo,
Loxo biy njékké ubbi wunti àjjana yi loxoom lay
don Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc.

Lan moo gënë rafet li **Ash- saykh Ghâlib** di wayantoo
bi muy melal mbir mii naa:

Sa xutbë yi deef koy jàng ci kaw minbari àllaaxira,
Saw yoon ak sag ramm ak sa wax dara du leen
gàllankoor bis pénc ba,

Sag dikk gu tedd gi ña ca aras dañ koy séentu ak
mbégté mu mag,

Sa tur yu tedd yi deef koy tudd jamono june ci
suuf ak ca asmaan,

Yaway Ahmad, yaway Mahmûd, yaway Muhammad
Yalla na la Yalla dolli xéewël ak mucc, **yaw sama sang!**

Yaway kilifë gi nu Yalla Mu tedd mi ta màgg **dëgérélal,**
yaw sama sang.

Mbëggéel giy walwali ci Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli
xéewël ak mucc **ginaaw saaba yu tedd yi** yalla na leen Yalla gérém

Cofeel googee ak mbëggéel googee ñeel ki doonoon
yërmëndéy bindéef yépp di yónéntab boroom bindéef yi

Muhammad yónéntab Yàlla bi

Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, dafa wéyóon di sottiku bari lool jém ci géejug jokk, ngir liy maye texeg àddina ak àllaaxira mooy bëgg ko.

Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mingi leeral ci àddiisam bu tedd bi ne ñi ko sopp bëgg ko dañu fiy des ba yawmal qiyaam, di wax naa:

«Bokkna ci ñi ma gënë bëgg ci sama xeet wi nit ñoñ dañuy dikk sama ginaaw ta ku ci nekk gisoон ma jaralna ko alalam ak njabootam» (*Muslim*, buntub *Al-jannah*; ak *Al-Hâkim*, xaajub 4^{eel}, xétu 95^{eel}).

Kon, yaw sunu boroom, yàlla nanga nu boole nun ñi néew doole ci ñi àddiis bii ëmb. Aamiin!

Misaal moomu nag day leeral naññ ne bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daana jérggi metiit yi ak nattu yi ak musiba yi nga xamne day jeex rekk, batax **'Abdu-l Lâh ibn al- Mubârak** di nettli naa:

«Damaa nekkoon fa **Imaam Maalik** mu tuy nettli àddiisi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Bi tuy nettli nag mändargay jaxasoo ak metiitlu feeñ ci xarkanamam, aw meloom soppiku, xarkanamam mboq, waaye dogul àddiis ba da koo mottli. Ba nit ña tasaaroo nag ma laaj ko ne ko:

«Yaw Maalik miy baayi **'Abdu-l Lâh**, tay gisnaa ci yaw mbir mu yéemé». Mune ma:

«Waaw, bi may jàngle jiit damaa fett fukki yoon ak

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yalla bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc

juróom mbenn. Ma muñ lii lépp ngir màggal àddiisu
Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc⁵².

Imaam Maalik yit daawul war waruwaayam biir Màddina ngir wormaal suuf si Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc daan dox ci kawam. Bu ko kenn masaa laaj lu aju ci àddiis dadaa dem jàpp, kaalawu, laal gëtt, toog ci bérëb bu kawe, door koy tont. Dadaa waajal boppam yit ngir teeru leer giy jógé ci Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc. Bu masaa di jottli wax ju bärkeel ju Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc da ko daa jox yitté ju mat ta daa teggiinu teggiinu gu mat. Bu masaa toog ca barab bu tedd ba, dadaa suufeel baatam. Ba fa xalifa bii di *Abû Ja'far al- Mansûr* waxee kaweel baatamm da ne ko.

"Ée yaw xalifa bii! Suufeelal sa baat fi tolluwaay bii nga nekk, Yalla kat dafa tere wax ci kaw ci teewaayu
Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc, **ta moytuloo gii ak tere gii ca saaba yu tedd ya la jémóon ñoom ña nga xamne ñoo la ëpp ngënéel ak teddnga".**

Batay **Imaam Maalik** mingi jéggël kilifa ga jiitéwóon Màddina ta tooñoon ko, ne ko:

"Man kat rusnaa bis pénc may layook kenn ci sëti
Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc".

Kii di **Ahmad Yasawii** di kenn ci njiit yu mag yi soppoon Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc bàyyiwoon

52. Al- Manâwî, Fayd al- Qadir, Bayruut, 1994, xaajub 3^{eel}, xëtu 333^{eel}; ak As- Suyûti, Miftâh al-jannah, xëtu 52^{eel}.

na wér bam amee juróom mbenn fukki at ak ñatt ngir cofeelam ak mbëggéelém ñeel Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, ngir Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ci juróom mbenn fukkéelu atam ak ñatt la fi bàyyikoo. Mu wéy di gindée cib bérëb buy nuru bàmmeel lu mat fukki at ba bamuy génn àddina.

Imam Nawawii yit, di boroom xamxamu àddiis ba di boroom xamxam bu mag ba, jéfëndikoowul xaal giirug dundëm ngir li mu xamutóon nan la Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daa jéfëndikóo xaal. Ta ba miy def loola la taxoon mudoon ko def mooy ragala def lu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc defutóon.

Njiitul réew mii di **Saliim mu njékk** ma nag ta bokkoon ca ña ñudaa wax Usmaaniyoona ta jiitéwóon àddina sépp moom dafa jokkoon boppam ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, gisoon yit ne wàlliyyu wune moo féeté kaw nattuwaayi àddina yépp, mudàldi ne:

Bu nit jiitéé àddina, lóolu xëccóo ak xeex rekk la bu dara nekkul ca biir

Bu nit doonee nag kuy toppe tay bëgg ab gindikat bu dëggdëgg Izolu moo féeté kaw ta gën ta ëpp qiima lune.

Moom nag day woné ci bëyit yi ag nammeelam ak solos tuy jege buntub Yàlla Mu tudd mi ta màgg ak Yónéntam bi.

Bu yàggoon, dañudaa yatt ci jaaro yi aw bëyit walla waxi ikam ju jógé ci kenn ci ñi am ikma. Soxna *Yazmi 'Álam* di way juru kenn ci njiiti usmaaniyoón yi dafa yattoon ci

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc

ab jaaroom wax juy leeral ne Yàlla Mu tedi mi ta màgg dafa bind àddina jii ngir terale ko leerug Muhammad gi ak wormaal ko. Ci lóolu lay waxe ne:

Muhammad Yàlla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc **feeñna ci jamono ngir mëggéel gi ko Yàlla bëgg,**

Mbëggéel gu Muhammad Yàlla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc **nekkul nag aw yiw du ca nekk,**

Ci feeñug soppe bi ci jamono nag la Yazmi 'Âlam àgge ci Boroomam.

Bu dee waykat bu mag bii di **Fudûlî al-Baghdâdî** nag moom day wone yëgyëgu biirèm ci wayam wu siiw wii mu tuddé «Ndox», muc wux ne:

Yaw bët bi, bul tuur sa rongooñ yi ci sawara wi ci sama xol.

Ndax ndox du mana fay tàkktàkk loolee jógé ci sawaraw mbëggéel.

Xamuma melow asamaan si, ndax asamaan si melow ndow la yore walla boog rongooñ yiy sottikoo ci sama bët ñoo ko def géej mbàmblaan.

Kiy topptoo tool bi bu yaboo mu jëmé ndox mépp ci tóokóor bi ba tool bi yàqu ta bum sonal boppam,

Ngir bu roosewoon junniy tóokóor yit tóokóor yóoyu duñ génné tóortóor bu nuru sa xarkanam bi, yaw Yónéntab Yàlla bi Yàlla na la Yalla dolli xéewël ak mucc.

Yéen sama soppe yi, bu ma faatuwoon ta fóonuma ñaari yoxoom yu bàrkeel yi Yàlla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc,

**Kon nangeen defar ab kopp ci suufus sama
bàmmel ta ngeen jox ci ndox soppe bi** Yàlla na ko Yàlla dolli
xéewél ak mucc, **kon ci nónu danaa fóon ñaari yoxoom
yu tedd ya.**

**Ndox yi kat dañuy daw di dox ta duñ taxaw mukk
ngir fóon pëndub sa ñaari tànk yu bärkeel yi,**

**Ndoxmikatcofeelamagyëgyëgëmakannameelam
ñeel la yaw Yónéntab Yàlla bi** Yàlla na la Yàlla dolli xéewél ak
mucc **ñoo tax tuy daw ta yëgu ko, bu dóorée boppam
ci doj wii dóor ko ca wee, bu ko dóorée ci xeer wii dóor
ko ca wee.**

Sulaymân Shalabî mingi wax batay di wonne jant bi
dadoon wëndéelu di wér Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak
mucc melne lëpplëppaa buy biwiw di wérug leer, tuy wax naa:
«Moom mooy leer gi jant bi di wëndéelu di ko wér».

Bu dee njiit li bokkoon ca usmaaniyoona ya di **Ahmad
Xaan** nag moom dafa nataal ca kaw kaalaam ga tànku
Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc bu tedd ba ngir mu
ko koy fàttli bam man cee ame ag yokk, ci lóolu la defe
way yu tuy waxe naa:

**Aka neexoon may teg ci sama bopp bi ba fàww ni
ma ciy tege sama mbaxana,**

Jeexiit joojee, jeexiitu tànku Yónént bi Yàlla na ko Yàlla
dollí xéewél ak mucc **bu bärkeel ba moom mi tiim yónént
yépp ni mbaxanay tiimé bopp,**

**Kon boroom jeexiitu tànk bi mooy tóortóoru
tóokóoru Yónént bi,**

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

**Yaw Ahmad, doxal ta teg ci sa xarkanam tånkub
«tóortóor» boobee** Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Ustaas '**Azîz Mahmûd Haddâî**' wonena mbëggéel gii dàldi ne:

**Sag diikk yërmëndé la ak yëgyëg ak sell ak lewet
yaw yónéntab Yàlla bi,**

**Sag feeñ saafara la ñeel wérëdiy ñi am cofeel, yaw
yónéntab Yàlla bi,**

Nanga ramm Haddâî kon biir ak bitti,

**Moom kat mingi ñaan ta nekk ciw tiis ta ñàkk
pexe ñoy ci sa bunt, yaw yónéntab Yàlla bi.**

Waykat bii di **Naabii** nag ba jëgg ga jógée Màddina di aji ba jege Mákka, dafa jeexiitalu lool ndaxte kenn ca kilifa ya dafa tållal tånkam mu jëm fa féetéek barab bu tedd ba ta tayu ko, mudàldi bind ay bëyit ca jamono ya muy jeexiitalu di ca wone na mu màggale Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, mu ne:

**Moytula ñàkki teggiin ndax fii kat taxawaayu
soppeb Yàlla bi la,**

Fii mooy fi Yàlla di xool di taxawaayu ki ñu tånn
Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc,

**Yaw Naabii, duggël ci barab bii ci kaw nga
sàmmoontæk teggiin,**

Fii mooy fi ñu sell ñi di wéré di fi Yónént yi di fóon.

Nammeel gu sell gii di walwali jógé ci xol taxna noddkati barabub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

daanañ jàng lii di melal Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ci waxtuw jullig suba. Jublu gii mu jublu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc daana jeexiital bu baax ci waykat bii di Naabii bu ko defee muy dugg ca barab ba di jooy.

Bu dee **Muhammad As'ad** nag, mi bokk ci sëriñ su mag yi ci jamono yu mujj yi, moom dafa wone ca anam ga gënë rafet cofeel gu tar ga mudoon yëg ci wàllu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc, dàldi wax ne:

**Lolli bi dafa soppiku sawara ngir sa taar bi feeñ,
yaw sama soppe bi,**

**Tóortóor bi sawara la, rammtu mi sawara la, gub
wi sawara la, suuf si ak dég yi sawara lañ.**

**Ceñeeru sa xarkanam bu leer bi ne jant moo lakk
ñi la sopp ñépp,**

**Ba tax làmmiñ wi sawara la, dënn bi di sawara, ba
ci gët yi yjooy ngir bëgg la sax sawara lañ.**

**Ndax kon sawara wii wér wépp du tee ñu mana
sang kii daanu ci waar wi ngir mbëggéel!?**

**Yaram wi kat sawara la, càngaay li sawara la, ba ci
sax ndox mi ñu def gëtt di ko sange kii daanu ci waar
wi sawara la.**

Dara gënuta rafet yit way yi kenn ci waykati jamono jii bind muy **Yaamaan Dada** mi njëkkóona doon kercen maanaam nasaraan, waaye nag Yàlla da koo baaxewoon bam xam dëggdëggi **Muhammad**, mu wëlbütku doon jullit bu nooy xol bay jooy lu bari ta bokk ci ñi sopp Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc cofeel gu tar. Mingi wax naa:

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc

**Bu ma maroon lool ba faatoo ci àll yu tàng yi bay
lakke duma yëgu metiit,**

**Sawara wu tar mooy tàkk ci samab dënn, ba beef
sottiwon ci sama kaw géej mbàmbulaan yi duma yëg
ab sedd,**

**Bu asamaan si tawoon sawara ma mar sawara
woowee duma ko yëg,**

**May ma ag texe ci sa taar bi ndax lakknaa kat, yaw
Yónéntab Yàlla bi.**

**Dara dàqlu texe bu nit ki gëmmée ngir bëgg la,
joxe ag dundëm yit ci saw yoon,**

**Xanaa deesuma may ma dugg ci Lislaam, joxe
samag dund ci sab ètt, yaw mi ma moom?!**

**Dana yomb lool ma jébbël la samag ruu ta fekk
muy xëccu jëm ci yaw ngir cofeel ak mbëggéel,**

**May ma ag texe ci sa taar bi ndax lakknaa kat, yaw
Yónéntab Yàlla bi.**

**Sëggnaa, damm samaw loos. Man kat maangi yëg
mbugël, ta saafaras sama jàngoro mingi fi yaw, Samay
tuñ wownañ, lakknañ ci sawara wi ta fekk mingi ci say
tànk di la fàttliku, mayal texe ku tuuti kii saa bu ko sab
xol bëggée,**

**May ma ag texe ci sa taar bi ndax lakknaa kat, yaw
Yónéntab Yàlla bi.**

Dara gënuta rafet yit bëyt yooyee **Kamaal Adiib
Koor Kajoo Oqli wonee cofeel ak xérug ña nekkoon ca**

asamaan ngir yéegé ga ñu yéegéwóon Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ca asamaan bisub rañaan ga ak yéegé ga, mudàldi ne:

Li asamaan am teraangay gis xarkanamam bu tedd ba guddig yéegé ga,

Taxna asamaan dàldi rëppéelu sujóot ci suuf sujóotu cant.

Ak Jibriil (Ruu gu sell gi), ta fekk booba muy gaaw di sol yéréy armal guddi gu nekk,

Ngir wàcc doon ganug aram bi di bérëb bu sell biy dëkkub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc.

Kon ku gis leerug xarkanamam bu taaru ba mel ne tóortóor dana noyyi bu baax wax ne aka neexoon ma gisaat ko ta ba mu koy wax fekk xelam demna ngir jaaxle ak yéemu,

Ta kon yit dana wedam ngir taarub xarkanamam ba ta dana yuuxu ca kaw ne Yàlla rekka man lii, Yàlla rekka man lii!

Saaba yu tedd yi mujj doon jëmm yu ràññiku ngir nit ñépp, ndax dañoo soppiku doon bidiw yu fés ci àddina si ngir li ñu def jëmmi Yónént bi muy seen royuwaay, ta ñooy ñi ko roy ci lépp ta am texe gu sax ga ak teew ga. Saaba yu tedd ya yàlla na leen Yàlla gérém ñook ñu baax ñi ak niti dëgg yi, amnañ ci jikkó yu tedd ak teraanga kem la ñu manoona def lu leen jegeel ndam lu sax lu bindéef yi di *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc.

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Lan la nu am ci yëgyëgi xol ya 'Abdu-l Lâh ibn Zayd yàlla na ko Yàlla gérém ak Bilaal yàlla na ko Yàlla gérém ak Al- Imâm an-Nawawî ak Ahmad Yasawii ak ñu mel ne ñoom daan yëg? Lóolóo tax nu wara natt sunu tolluwaay ci bëgg Yónéntbi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, wara àtte sunu bopp yit baxam sunug yayoo bokk ci xeetu *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc fan la toll. Naka nónou yit warnanoo dundël sunuy ruu ci biir mbëggéel googee di walwali ca jamonoy saaba ya yàlla na leen Yàlla gérém ba leegi.

Li am nag moodi ne biri kilifay Lislaam yu mag yi ñu tudd fii ay nattuwaay lañ yuy diir mbagg jëmm yay nuruy bidiw. Li leen def ay bidiw nag ci xoli jullit ñi ñëw seen ginaaw ba ba àaddinay tukki mooy taraayu cofeel ak nammeel ak jokku ga ñu doon yëg seen digënté ak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Nun nag xamnanu ne cofeel ak mbëggéel dañoo mel ne ñaari buum yu jokkale ñaari xol. Boo bëggée doon jullit bu baax nag sàrt bi mooy nga waajal sa xol ci lóolu. Xatxat yi nit di dund tay jii nag ñàkka waajal xol yi ci lóolu moo ko waral. Lii moo tax yit jikkó yu rafet yu bari réer, bànnex sànk ko. Bu fekkee nag jublu yépp ak xalaat yépp ci bànnex ak àddina lañ jëm, kon kenn du am fum jaar ba mana kaweel ruuam.

Nit manuta yékkétiku jógé ci cofeel giy misaal rekk àgg ci cofeel dëggdëgg, niki nga xamene Qays mi ñudaan dàkkentale "Dofub Laylaa" manuta àgg ci Yàlla ci yoonam wa mu tàmblee ci Laylaa lu dul mu tàggat xolam bam mana am dëggdëggi mbëggéel.

Nit nag tay aajowoona lool mbëggéel gii. Ta li waral tooñ yépp ak bàkkaar yépp ak jëf yu ñaaw yépp mooy ñàkk mbëggéel gii.

Mbëggéel dëggdëgg ñi ngi natt ab tolluwaayam ci li muy jaral boroom ciy coono aki jafe jafe ngir ka mu bëgg. Ngir ku ag mbëggém tar dana àttana ñàkk bakkanam sax ngir ka mu bëgg ta du yëg ne defna dara, xanaa kay day yëg ne dafa fay bor rek. Waaye nag ñi xamul mbëggéel dëggdëgg, ta amuñ cér ci cofeel gii, yayoowuñoo àgg cig mat ta ñakknañ seeni xol yit alag leen ci ron noteelu bânnex.

Jël gi nit jël ndénkaan li doj yi gàntuwoon nag ag jagle gu Yàlla defal nit la. Sàrt biy tax jagle gii sotti nag mooy mana àgg ci dëggdëggi cofeel. Ndax xëccóo gi nekk ci ruug nit dëggdëggi mbëggéel góogu rekk moo ko mana jeexal. Nit ki mat nag day laabal ruuam ci xemmemtéef yu rabe yi ta di ko defe ci may gi muy jélé ci jëmm juy misaal di royuwaay, day def ab xolam yit dër bu naat bob xol bi dafay mana jàkkaarlook naataange gi jógé fa Yàlla.

Sunu Boroom mingi wax ci téeréem bu tedd bi naa:

“Ta ma wal ci ngelaw lu jógé fi Man” (laayay 29^{ee}l ci saaru Al- Híjr).

Lóolu li muy firi moodi ne Yàlla day fàttli nit lu kawe li ko ràññale ta Yàlla jox ko ko. Bu lii ko ràññale ak nité gii manee àggale ki gëm cig mat gog mbëggéel ak cofeel ñoo koy jur, bu boobaa la xol bi di tàmblee dox jëm ca bót ya jógé fa Yàlla. Ci lii la bóoti li ñuy wax dëggdëggi

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

bir yi ak nit ak bindéef yi di feeñe, nit ki nekk jeexiit u xol bu mucc.

Bu jaam bi àggee ci ñor gii ak mat gii ci lay tàmbli di seet aka muri kiiraay liy dox digéntéem ak Yàlla ta càggante di ko waral, ci lay ame yit ab cér ci «**Dee giy jiitu dee**» ba du gisati taarub àddina ak bëgg àddina giy jeexi, bu ko defee mu génné àddina ci xolam. Nii yit la ruu gi di yëgé bùnnex beef manuta melal ci jege Yàlla Mu tudd ta màgg mi ko bind.

Ni mosul cafkag dëggdëggi bëgg nag ñoom manuñoo bëtt xemmemtéef yu rabe yi nekk ci nit – ta li nu ci jublu mooy bùnnexu bàkkan – manuñoo dox yit jëm ca malaaka ya. Xolub ki amut ag bëgg nag – maangi jublu bëgg Yàlla – dafa mel ne suuf su bekkoor. Xam Yàlla ci bëgg ko la nekk. Cosaanu mbëggéel yit mooy xam Yàlla. Ndax mbëggéel mooy cosaanu bindéef yi.

Yërmëndé ji joggé ci Yàlla ta xettli nit cig suufe akug doyadi yóbbu ko cig texe mooy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, moom mi won nit royuwaay bu rafet. Yoonu dëggdëggi texe nag giy sottee ci jéema am dëggdëggi mbëggéel akug jeex ci moom Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak topp njubëm gi ak jaar ci yoonu mbëggéelam.

Ndax Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc mooy liy seral xoli bindéef yépp di sababu amug bindéef yi. Ta moom ñeewant gu kawe la gu joggé fa Yàlla Mu tudd mi ta màgg. Ta mooy kiy gindée di jokkale digénté jaam bi ak Yàlla Mu tudd mi ta màgg. Ta moom ba mu faree jëmmëm ci tolluwaayub li mu nekk jaamub Yàlla ca nekkiinam yu

kawe ya Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc yeef manuta leeral aka xamle, moom kat Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc mooy sunu misaal ak royuwaay bu kawe ci nekk jaamub Yalla Mu tedd mi ta màgg.

Cig gàttal, moom Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc yérméndé lawoon ak cofeel gu émb bindéef yépp. Xol yi sopp yi ko nangul yit fu ñu toll dañ koy bëgg mbëggéel gu tar, jamono ju nekk yit dañuy am nammeel gu tar ci àgg ci moom jokkook moom ci anam gu kawe.

Mbëggéelam nag day gën di feeñ lu xol bi di gënë wékku ci moom rekk àndak di yékëti baat boobee naa:

**«May ma ag texe ci sa taar bi ndax lakknaa kat,
yaw Yónéntab Yalla bi»**

Nii nag la mbëggéel gi soppiwoon kilifa yii di **Bahâ ad- dîn an- Naqshabandî**, ak **Yûnus Amrah** waykat bu siiw bay nitu Yalla, ak **Jalâl ad- dîn ar- Rûmî** def leen ay bidiw ci asamaani dëgg. Ci cofeel gii yit la sunu kilifa **Jalâl ad- dîn ar- Rûmî** jéggée ab jéegó jém ci texe gi sax tay gu dëggdëgg. Texeem gi nag mooy yoon wi jém ci **«Boroom kàttan gi dara ténkul»** tay ki fi nekk naka jekk ta fiy des ba fàww moom Mu tedd mi ta màgg. Kilifa yii dañoo tinkikuwoon ci jéngub yaram wiy jeexi, dañoo doxoon yit jém ci luy tax ñu am dund gu sax, ta dund gu sax rekk moo doonoon seenug texe.

Akay lu mana nekk nit ki di yëg texe gu dëggdëgg ci biir ñi seenug dund di am fu muy yam! Yoonu texe gu sax gi nag mooy nga jémélé sa mbëggéel ak sa cofeel

Ay wax yu am doole yu ñuy wayantoo ci bëgg yónéntab Yalla bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc

ca ka ko yayoo. Ci misaal, baati sunu kilifa **Jalâl ad- dîn ar- Rûmî** yooyee muy wonee fa texeem ga jógé ci wàll gii, banaa:

«Man jaamub Alquraan laay doon liféek may àndak samag noo, ta maay suuf si tànki sunu sang Muhammad Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc **di tege. Ta ku nettli ci man ludul lii, lum tuut tuut, kon séqumaak moom dara séqumaak waxam ja dara».**

Nga nekk suuf si tànki Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc di joggi ta aw yoonam jaral la sa bakkan li muy firi mooy nga di ko topp sa giirug dund gépp di topp Sunnaam ci mépp mbir, ta nga taqook cofeelam foo toll.

Bu lóolu jàllee yit weneen yoon wiy yokk sunug jariñu ci bëgg Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc di dëgéräl buum gi jokkale sunuy xol ci moom mooy di julli ci moom di ko ñaanal, ci def ko ab dog bu muy saxoo. Yoon wii nag mooy yoonu taqook li taawu leerug bindéef yi *Muhammad* Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ca anam ga yell ci moom.

Li ñu wara fàggu ngir topp leerug bindéef yi *Muhammad* Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc mooy sàngoo yëgyëgi xol ya jógé fa moom, ta def julli ci moom ak ñaanal ko muy dog bu muy def bis bune. Li waral lóolu moodi ne julli yooyee ak ñaan yooyee day dëgérél sunu jokkoog xol ak moom, di leeral sunuy xol yit ci mbëggéelu Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc.

JULLI AK ŅAANAL YONÉNT BI

Yalla na ko
Yalla dolli xéewél ak mucc **YU TEDD YI**

Yalla dafa giiñ ci dundug Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc ci Alquraan ju tedd ji, dafa tuddëndóo turëm wu màgg wi yit ak turu Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc. Dafa sàrt yit jaam bi gëm ne ab yónént la ngir mu doon jaam bu gëm dib jullit, nanguwul yit kenn di yëkkëti kàddoom ci teewaayu Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc. Bëggul yit kuy tudd turëm wu bärkeel wa ni muy tuddé tur yépp rek. Bu lóolu jàllee yit Yalla Mu tedd mi ta màgg waxna ne day julli ci Yónént bi Moom aki malaakaam, mu digël yit aw xeetam ñuy julli ci moom di ko ñaanal lu bari xéewél ak mucc. Yalla dàldi wax ci téeréem bu tedd bi ne:

«Yalla kat aki malaakaam dañuy ñaanal Yónént bi; yéen ñi gëm deeleen ko ñaanal xéewél ak mucc» (laayay 56^{sel} ci saaru *Al-ahzâb*).

Saabaa bii di *Ubayy ibn Ka'b* mingi nettli naa:

Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc dadaa def bu ñu xaajee guddi gi ñatti xaaj ba ñaar yi jàll mu jóg dàldi ne:

«Yéen nit ñi, deeleen tudd Yalla di ko fàttliku, deeleen tudd Yalla di ko fàttliku, tukkitég àddina kat agsina ba

julli ak ñaanal Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc yu tedd yi

noppi, dee dikkna ak la mu làmboo, dee dikkna ak la mu làmboo». Ubayy ne mane ko: Yaw Yónéntab Yàlla bi, man de danaay baril lu may julli ci yaw di la ñaanal, lu toll nan laa la wara jagleel ci sama ñaan nag? Mu ne: «**Lu la soob».** Neena: mane kon ñeenteelu xaaj bi. Mune: «**Lu la soob rek; waaye boo ko yokkee mooy gën ci yaw».** Mane: kon genn wàll gi. Mune: «**Lu la soob rek; waaye boo ko yokkee mooy gën ci yaw».** Mane: kon ñaari xaaj ci ñatt. Mune: «**Lu la soob rek; waaye boo ko yokkee mooy gën ci yaw».** Mane: kon dama lay jagleel sama ñaan gépp. Mune: «**Kon de deefna la fegal sag jaaxle faral la say bakkhaar**» (At- Tirmidî, buntub Al- qiyâmah).

Ci anam gii la ñi soppoon Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc defewoon julli ci Yónént bi di ko ñaanal muy dog bu seeni làmmiñ di saxal. Ngir julli ci Yónént bi di ko ñaanal mooy yoon wi bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc di mana dollikoo ci xoli ñi gëm. Li am nag moodi ne topp Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ci anam gi yell ci moom ak yit jariñu ci nekk gi mu nekk royuwaay bu rafet bi, man naa sottee ci lu amul sikki sàkka ci xam ta dégg

dëggdëggi Alquraan ak Sunna. Ta lii mingi sottee ci jege jegelu cig xóot jikkó yi y misaal di royuwaay yu sunu Yónént bi Muhammad Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc.

Kenn ci ñi jeex ci bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc manuta melal Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc na mu meloon dëggdëgg. Kenn yit manuta

xam bindëm ba ak jikkóom yu kawe ya ci anam gi yell ci moom. Boroom xamxam yi ak xalaatkat yi ak ñi rafet xol ak Jibriil Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc topp gu ñu topp aw yoonam moo tax ñu am teddnga ag màggaay, xéewël yit li ñu ko sàkkoo ci buntam moo tax ñu am ko.

Ci geneen wàll yit, ñaan ci ni ko teggiini Lislaam diglée day tàmblee ci sant Yàlla ak julli ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Ta yit ci ñaar yóoyu la ñaan di jeexe, ndax dañoo gém ne ñaanal Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc maneesu kóo ñàkka nangu. Lii moo tax nuy taarale njélbéenug sunu ñaan akug mujjém julli ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Maanaam danuy dëgérélé ñaan julli ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ngir am yaakaari ñu nangu ko. Sunu sang **Omar ibnul Xàttaab** yàlla na ko Yàlla gérém mingi wax ne:

«Ñaan deeф koy tèyé digénté asamaan ak suuf, dara du ci yéeg liféek julliwóo ci sab Yónént Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak muco» (At- *Tirmidî*, buntub *Al- witr*).

Amna bis Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dégg kuy ñaan cig julléem ta julliwul ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dàldi ne: **«Kii kat yakkamtina»**. Ba mu noppee mu woo ko wax ko mbaa mu wax keneen ne ko:

«Kuy julléeti ci yéen na tàmblee sant Yàlla kañ ko, bu noppee julli ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, **bu noppee doora ñaan lu ko soob»** (At- *Tirmidî*, buntub *Ad-dá'awât*).

julli ak ñaanal Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yu tedd yi

Tuxaleefna ci *Ibn 'Abbâs* nettli bu aju ci solos ñaan ci bärkeb Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, mu ciy wax ne:

Yawóod ya dëkkóon Xaybar dañudoon xeexag giirug *Ghatafân*, ba ñu dajee ñu daan yawóod ya. Yawóod ya dellu ñaan ñaan gii:

«Nun kat danu lay ñaan nga dimble nu ba nu daan leen, ci bärkeb Yónént bi ferul ijj ta nga digóon nu ne danga ko yónni ci nun ci mujjug jamono», neena: ñudaa def saa buñ dajee ñaan ñaan gii, ñu dàldi daan *Ghatafân*. Ba ñu yabalee Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc nag ñu weddi, Yàlla Mu tedd mi ta màgg wàcce ci seen mbir waxam jii:

«*ta lu jiitu dañudaa ñaan ndimbël ngir daan ñi weddi*» maanaam ci sa bärke yaw *Muhammad* «*Ba la ñu xamoon dikkée nag ñu weddi ko; moo tax rëbbum Yàlla dana dal ci ñi weddi*» (laayay 89^{eel} ci saaru *Al- baqarah*. *Al- Qurtubî*, xaajub 2^{eel}, xëtu 27^{eel}; ak *Al- Wâhidî*, xëtu 31^{eel}).

Yàlla Mu tedd mi ta màgg mingi waxak Yónéntam bu tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ci téeréem bu tedd bi naa:

«*Yàlla du leen mbugël moos ta nga nekk ci seen biir, Yàlla du leen mbugël yit bu fekkee ñingi jégglu*» (laayay 33^{eel} ci saaru *Al- anfâl*).

Ta waxi Yàlla jii kat ci mbirum bokkaalekat yi la wàcce. Bu fekkee nag bokkaalekat yi amnañ teraanga ak jagle ngir nekk gu ñu nekkoonak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla

dolli xéewél ak mucc ci seeni jëmm rekk, kon li ñi gëm mana am ci xeeti xéewél yuy jógé fa Yàlla maneesu koo xalaat walla ñu koy jeneer. Lu weesu lóolu yit, ñi gëm li ñu gëm wàccuwaay bu màgg bu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc taxna ba ñuy am cér bi gënë duun ci bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc giy dëggsdëggi ngëm googee. Fii nag wax manuta leeral lépp.

Ci lu wér, xolub ki gëm lu mu am ci bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc loola day kaweel wàccuwaayam bu àllaaxiraa di yokk yit texeem ak mbégëm mi muy am ci àddina.

**Lii lépp nag taxna nga wara moytoo fàttee julli
ci Yónént bi** Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc **di ko ñaanal,**
**ndax aajowoonga ag rammam bisub njàqare ga gënë
mag di yawmal qiyaam.**

Ñeenteelu xaaj bi

❖ Aajo ji gënë mag mooy jëmm jiy
misaal di royuwaay

❖ Fan la sunug bëgg Yónént bi Yàlla na
ko Yàlla dolli xéewël ak mucc toll?

AAJO JI GËNË MAG CI JÀNGUB XEL AK XOL MOOY JËMM JIY MISAAL DI ROYUWAAY

Liy def ci nit ag nité mooy yar bi jógé fa Yàlla

Yàlla dafa def asamaan yi ak suuf si ñuy ligéeyél nit⁵³, ta bàyyiwul nit yit mu gëlém di def lu ko neex ci bindéef yi ak ci boppam⁵⁴.

Lóolu li muy firi moodi ne Yàlla day gindi nit ak bindéef yi ci yoon ak doxaliin yi mu tèrél Moom Yàlla. Ta mooy ne Yàlla Mu tedd mi ta màgg dafa dogal dundug nit doon ag nattu digénté moom gim moom boppam ak li ñu koy laaj ay jëfém di ko ko jàppe. Laaya yu tedd yii ñingi leeral mbir moomu naa:

**«Asamaan Moom moo ko yékketi ta moo teg
nattuwaay bi ngir ngeen baña èppél mbaa ngen di wàcc
yoon bu ngeen di natt»** (laayay 7^{eel} ak 8^{eel} ci saaru Ar- Rahmân).

Laaya jii nag day feedli ne nit dafa wara àndak nattuwaayu Yàlla bi mu def ci bindéef yi. Kon nag nan la wara deme bi nga xameene genn jagadi amul ci nos bi ci moomeelug Yàlla gu yaatu gi? Lóolu moo tax nit

53. Xoolal laayay 13^{eel} ci saaru Al- jâthiyah.

54. Xoolal laayay 36^{eel} ci saaru Al- qiyâmah.

waruta wàcc dëgg ci jokku gi muy jokku ci Yàlla ak dox gi muy dox jëm ci Moom. Ñi xam Yàlla nag ñoo gënë texe ci bindéef yi, ndax seen giirug dund dañuy dund ci biir nattuwaay bu mel ne nattuwaay bii. Waaye ñiy dund ci ludul ag yamoo ta seeni xol fees ak bànnex iy jeexi ak sopp liy jeexi, ñooñu ñu sàggan lañ ba bàyyiwuñ xel mbóotum seenug dikk àddina ak seenug jógé àddina. Ñooñu yit ànduñ ak téréliinu Yàlla miy aji bind ju màgg ji ak nosam bi ci bindéef yi, ta xamuñ yamoo gu màgg gii. Li ci metti lool nag moodi ne seenug dund mingi jàll ta bàyyiwuñ ci xel xanaa di wëndéelu rek, bu dee seen àllaaxira nag moom pert gu mag lay doon.

Moone de leeralug mbir mii mingi dëxéñu ci dëggdëggi nit. Ta lóolu moodi ne bi ñu yónnée nit àddina ngir nattu gii dañu koo bindaale mana xemmeem lu baax ak mana xemmeem lu bon. Ndax nattu googee balaa doon nattu day fekk nit ki mana def lu baax mana def njuumte yit.

Lii moo waral nit ki fum toll di yëg ab xëccóo digénté lu baax ak lu bon ci biirém ak ci littéem, ndax lu ci nekk ci ñoom ñaar day bëggë yilif nit ki. Ndax kat ag mbaax dafa nekk ci sunu biir ni ci ag mbon nekke, muy bakkan biy diglé lu ñaaw ta yareesu ko jubbëntéesu ko.

Ci xëccóo bii, manmani nit yi mel ne xel ak xam ak nangu ak coobare duñu doy ngir mbaax gi mana not féeté kaw, ndax manman yii buñ doyoon Yàlla du dëgérélé ag yónént sunu sang Aadama Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc miy baayi nit ñi, konit du ko jox téréliini Yàlla yi ngir nit mana texe àddina ak àllaaxira. Ta yit Yàlla naka jekk dadaan wàcce

ay jàngleem aki yónéntam di gindi nit ñi di leen jémé ci dëgg. Ci lóolu la wàccee Moom Mu tedd mi ta màgg téeré yi ngir dëgérél xel ak xol, ci la warale yarub biir yit ci jaamam yi.

Ndax xel day paakab ñaari boor; benn mu tiitel nit ki yaqal ko walla mu dimblé ko ci jéf yu baax yi. Ta nit jéfendikóona xelam ba àgg ci «**jubbénti gi gënë rafet**» maanaam tolluwaay bi gënë kawe bi ab jaam mana àgg. Waaye yit am xel waralna lu bari nit ki wàcc ba ci tolluwaayu «**ñoom kay ñoo gënë réer sax**» maanaam ñoo yées mala yi ci wàllug xam. Bu demee nónou nag day am yoon wu ñu wara jaarale xel. Yoon wóowu mooy yar ko yar bu tegu ci li Yalla wàcce ak tegtali Yónént yi. Xel kat bu ténkóo ci li Yalla wàcce day àggale nit ci mucc. Waaye nag buñ xañee xel tegtalub li Yalla wàcce kon mujj gu ñaaw lay yóbbé nit.

Ñu bari ci tooñkat yi kat woroomi xel yu kawe lañuwoon, waaye defnañ ñaawtéef yu bari tuur deret ju bari ta seeni xel yedduñ leen lum tuuti tuuti. Ndax tooñ yooyee ñu deffoon dañ ko doon jàppe ñoom xel mu mat sëkk. Ci misaal '**Olaakóo**' bam àggee Baxdaad dafa labal ci géejug dijla ñeenti téeméeri junniy nit yu deful kenn dara. Waaye yégul genn yedd gu ko xelam yedd. Ca Mákka yit, lu jiitu Lislaam, baay yi daanañ fob seeni doom yu jigéen di leen suul ñuy dund ta fekk ñu leen di xoole gët yu yérëmtélu yoy xoli nday yi ñoom dañu ciy dagg. Ñoom ray ab jaam ak dagg ag matt lañ yamalewoon ci nattuwaayi seeni xel, ba sax dañudaa jàppe loola seen àq ju dëppoo ak yoon.

Nit ñii kat amoon nañ ay xel aki yëgyëg ni nu ko ame nun, waaye seeni xel ag seeni yëgyëg dañoo beenu woon ba tax la cay juddóo di doon safaanub la ñu ca doon séentu.

Misaal yii yépp nag dañuy leeral ne nit aajowoona ku koy jubbënti di ko yar di ko tegtal ci wàllug ay bëggbëggëm aki bànnexam yi ñu ko bindaale yi ciy jariñ ak yi ciy lor. Waaye sàrt bi rek mooy jubbënti gii déggóok bindub nit bi raxul. Lii nag mingi mana ame ci yar bu tegu ci li Yàlla wàcce, maanaam tegtalub yónént yi ak seenub woote. Bu dee safaan bi nag ta mooy bu jubbënti gi déggóowut ak sunub bind bi raxul, kon lóolu ay ak lor yu rëy lay jur.

Jépp jikkó ju dëgér ci nit kat day far jikkó ja safaanoo ak moom. Bu mbaax notee mbon du amati jeexiit. Bu mbon notee jéema xoj mbaax. Nii la xéccóo biy ame ci biir nit ki di wéyé giirug dundém. Lii moo waral Yàlla Mu tedd mi ta màgg ñeewant nit ñi baaxe leen yónént yi ak wàlliyyu yi ñu leen di tegtal di leen jängal. Nit ki yaroo ci yoxo yu xereñ yu amug leer ak bärke nag mooy mana feeñal taar ak mbaax gi nekk ci biirém ci baaxeg Yàlla Mu tedd mi ta màgg. Nit ñu réer ña yit ta doonoon ay rabi àll daanaka daan suul seeni doom yu jigéen ñuy dund, nii la ñu mujjé doon ay kilifé yu nité yu àgg ca tolluwaay ya gënë kawe ci yékkétiku ak dayo. Ta loola jubbënti ak tegtalub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc moo ko waral.

Ndax nit ñi kat saa buñ toppee tegtalú yónént yi dañuy doon jaam ñu Yàlla gérém tay yayoo tagg. Ñi nga xamne nag dañoo jàllul ci nattu gi leen Yàlla di nattu ta

mooy xëccóo gi bakkan bi ak ruu gi di xëccóo, ñooñu ñoom suufu ña suufe mooy seenug mujj. Dundug àddina gi nag li tax ñu amal ko mooy xool baxam ñaari jublu yii gu ci nit di sottal. Li am yit moodi ne bëggbëgg yi ci biir nit ki yi ciy jariñ ak yi ciy lor ñooy jëmé nit ci menn ci yaari bir yii ci coobarey boppam. Ta fi mu ciy jëm yit day aju ci fi xëccóo bii di mujj digënté bakkan bi ak ruu gi, waaye nit ki buy sottal mbir mii lu bari day jeexiital ci moom.

Nit ki bu nekkee ci dërub gàncax yu neex xet, xet gu neex moo koy muur. Waaye bu nekke ci bérëb yu xasaw yit xet yu bon ñoo koy lakkal. Lóolu li muy firi moodi ne nit ki li ko wér maneesula tee mu jeexiital ci moom. Lii yit moo tax ci biir bindéef yépp nit gën cée aajowoo tegtal ak yar ak laabal.

Li am moodi ne nit ki bu tàbbee cig suufe giy sànk dundëm giy jeexi li koy waral mooy xëccóo ak safaanoo gu tar giy ame ci biirém. Li waral safaanoo gii nag moodi ne jikkó yu rafet yi gënë kawe tay jegeel nit Yàlla dafa nekkandoo ci nit ak jikkóy rab yi gënë ñaaw yiy tax nit ki soree jublu li tax ñu bind ko.

Ci anam gii nag la biiri nit ñi yaruwut yar bu rafet ta seeni xol xamuñ luy teewlu ak dal di mujj mel ne ay gott yu ay rab yu bari di dëkk. Ta kenn kune ci nit ñii day làmboo ci bindëm melow rab kem ay bëggbëggëm. Amna ci ñoom ñu bariy pexe melne njàppaan, am ci ñuy fàdde melne bukki, am ci ñu xér ñu mana dajale alal melne xorondoom, am ci ñu am dañar di raye melne ñàngóor, am ci ñuy màtt di wal, am ci ñuy muucu deret melne sax,

am ci ñu lay reeal ta fekk ñingi lay gasal kàmb. Ta kune ci ñii dafa ame ay jikkó yu nekk ciy rab yu wuute.

Nit ki nga xamne nag manuta xettli boppam ci kiliftéefug bakkan ak bànnex ta jaare ko ci yarub biir bu ko defee mudoon jëmm ju mucc ayib, ku mbirëm deme nónou nag jikkó yu suufe rekk ta ñakk solo lay am. Wenn melow rab kat man naa not nit ki, waaye man naa am yit yu bari ci meloy rab aki mändargaam not ko. Li ci èpp yit bu seeni jaarjaar di feeñ ci seeni jëmm, kon ki rafet jikkó du jafe ci moom mu xam jëmm yooya, ndax seeni doxaliin dañuy mel ne seetu buy wone li ci seen biir ta muy seetu bu dëggu bu dul wone mukk lu wuuteek li am.

Térëliin wi daa woote bokk lépp (kóminism) ta ñu tabaxoon ko ginaaw buñ faatee ñaar fukki milyonji nit, ndax doonutóon lu juddóo ci xol yu njaay àlle?! Tabax yu rëy (piraamid) yee ca Mesere (Esipt), ta bañ leen di tabax ay junniy bakkan des ca ngir kenn nit ku ñudaa wooye Firawna, ndax duñ ay taax yuy fàttlee ag tooñ ak aw naqar?! Ta yii kat ñu bari ci nit ñu yëgëdi ñi dañu leena jappe yuy jëmmël jaarjaari nit yu leen di yéem ba leegi. Waaye bu ñu leen nattee ci nattuwaayu dëgg, ndax duñ wone nataal bu njaay àlle bob day tiitlóo ñi gënë soxar sax dàqa tuur deret dàqa tooñ di ub seeni bopp?!

Lii lépp day wone ne bu ay nit yu ame jikkóy mbott jiitéwoon aw xeet yit danañ soppi lépp muy ab déeg. Bu fekkoon ne yit nit ñu yor jikkóy ñàngóor ñoo leen jiité kon dañar dugg xeet wépp ak tiitaange ak jaxasoo. Waaye xeet woowee bu ko ay nit àttewoon yu yor jikkóy gàncax

yu naat neex xet kon lépp dana soppiku doon ab dër, nit
ñi am ag texe akug dal dëggdëgg.

Lii moo tax nit manuta ñakk yar bu tegu ci li Yàlla wàcce.
Ndax ñiy sori yar bii, doonte sax wonewuñ natal yu njaay àlle
yu mel ne yi nu tudd ci ginaaw, fu ñu toll seeni jëf day njaay
àlle doonte sax amnañ ay doxaliin aki jëf yu rafet yu wér.

Ndax bépp taar bu ñuy ame ci lu génn yar bu tegu ci
li Yàlla wàcce ab diir rekk lay am waaye du sax. Ndax xeeti
bëggbëgg yi dëppóowutak bindub nit yépp ak ñaawtéef
yépp yi y nekk ci ñi ñu xañ yar bu kawe bi, dañuy gaawa
féey ci kaw rawatina nag bu jamono jafee ak bu bànnex
yi jeqikoo ba féeté kaw. Ndax bakkan bi yaruwul day
nuru muus mi xér ci rëbb janax. Muus moomee ba muy
lekk ñam yu neex yu bari ta wuute ya ñu ko tegaloon ca
kanamam dafa jekk jekki gis janax, mudàldi wacc ñam yu
neex yu taaru ya woon ca kanamam dàldi tëb topp janax
ja. Kon beef yarul nit ci nattuwaay yi jógé fa Yàlla kon
bakkanam biy nuru muus mi day def ci xolam yu taaru yu
bari ta wuute bu ko defee muy dàq janax jum dajeel rek ba
nit ki xëy alku. Bu nu xoolee dundug Firawna ak Namróod
danuy gis ne ñoom faatandoonañ bakkan yu bari ay yoon
ngir seeni xemmemtéef rekk yi yoroon àtteb janax ji.

Yar bi tegu ci li jógé fa Yàlla nag moom danuy digël
nuy lox saa bu nu ameelee ab jam àq ja gënë tuuti ni
tàkk tàkkul sondeel bu ngelaw liy upp di yëngutóo. Kon
nag nooy xalaate nim wara jàppe ray nit ci ludul yoon?!
Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc àggna sax ci tere ku
dagg caru garab buy dund. Ba muy dem di ubbu ji Mákka

ngir yilif ko daa jaarale xare ba ci aw teggi ngir baña yàqal wenn rab wu manoona nekk ci yoon wi di nàmpal doomam. Nan fàttliku na Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc jaaxleewoon ba mu gisee paxum xorondoom muy tàkk ba mu wax ne:

“Kan moo taal paxum xorondoom mii?”

Usmaaniyoona yi naanoon ci naanuwaay bii yit nii lañ taxawaleewoon ay waqf yu bari yu àggoon ca njobbaxtan la, moo xam muy lu jém ci dimblé nit ñi walla mu jém ci ñeewant bindéef yépp ci yërmëndé ja ñu jàngewoon ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, àggoon nañ sax ci amal ay waqf yuy yittéwóo pajum rab yi. Bokkna ci jeexiti ñeewant googee li nga xamne ñi dul jullit ta daa ñëw ci réewum jullit ñi ta Usmaaniyoona yi jiitéwóon ko daanañ koy nettli mudi ne muus yi ak xaj yi nekkoon ci kàrce yi jullit ñi dëkk dañudaan wér ci biir nit ñi ta duñ ragal dara, yeneen kàrce ya nag bu fa rab ya gisaa nit dañuy gaaw daw.

Misaal yi weesu day wone doxiinu nit ki yaru ak nit ki yaruwul. Kiy tuur deret di ko naan di ci suuxat suuf si nit la, kiy may deretam ku ko aajowoo yit di ko jox félóor nit la moomit.

Akadig xerañ dund gi nit ñi am jikkó yuy jariñ ak ñi am jikkó yuy lor di dund ci kaw suuf ci benn barab! Bu laajee nu leerale mbir mii ci misaal nag danuy wax ne lii day nuru mbugël miy dal kewël gu lewet gu nekk ci géttug rab yu rëy yu soxar yuy fàdde. Leeg leeg ab nay di dundëndóo akub tab, ku gàtt xel ak boroom xamxam, ku bari yërmëndé ak tooñkat. Tab bi moom ku am yërmëndé

la ku woyof ku mana ligéeyal ñeneen ñi. Ki gàtt xel moom du dégg fi boroom xamxam bi di waxe. Tooñkat bi moom day jàpp ne li muy def ag maandu la di jéfendikóo doole ci kaw ñi mu nekkal. Lóolu li muy firi moodi ne ñi seeni xol wow dañuy dundëndóo ci àddina ak nit ñi am ruuyi malaaka. Bi ñenn ci ñoom di dund ngir xam Yàlla Mu tedd mi ta màgg doon jaamam yu koy topp di góorgóorlu jaar ci yoon wi koy àggale ci Moom Mu tedd mi ta màgg, ñeneen ña ñoom ñangay jàpp ne texe mooy di dund ta yor jikkóy bindéef yi gënë suufe ba seenug dund du doon ludul xér ci lekk ak bànnex ak daraja ak lu nuru yii ci biri àddina yi yexi.

Tigi, ag nattu la gu jafe lool nuy dund ci jenn àddina ju woroom jikkó yi safaanoo yépp di dund. Waaye nit ki manuta ñàkka jaar ci nattu gii. Ndax li taxa jóg nit dëgg mooy am ndam ci nattu gii ñu koy nattu ci àddina ba am ag jege Yàlla. Lii moo tax yit nit ki wara tàqalikook jikkó yu ñaaw yi ta ràngoo jikkó yu rafet yi, maanaam daa wara dund teraanga ji Yàlla def cig nité.

Nit mi joggé asamaan nag ngir ruuam ci suuf lañ bindé yaramam. Lii moo tax bu ruuam di dellu fa Yàlla yaramam moom ci suuf lay delluji. Nit ki yit ci wàllu yaramam day yore melo yi nekk ci bindéef yi ci des. Lii moo tax day doon lu manuta ñàkk ci moom muy jéema yar bakkanam yarub biir, sellal bakkan bi, yilif bànnexam, dundël ruuam kàttanal ko. Bu dee nag safaani yii moo nekk ci moom kon dumana mucc ci saytaane mi ci bitti daan ko ak bànnexi bakkanam yi ci biir. Bu bobaa nag ruu gi day néew doole. Ci lóolu la laaya yu tedd yi di waxe ne:

Muhammad yónéntab Yàlla bi

«Maangi giin yit ci bakkan ak Ki ko bind bind bu yamoo, xamal ko ag kàccooreem akug ragalam Yàlla. Ku ko sellal texena, ku ko tilimal sooyna» (laayay ^{7^{el}} ba laayay ^{10^{el}} ci saaru Ash-shams).

Sunu kilifa **Jalâl ad-dîn ar-Rûmî** mingi leeral kàccoore ak ragal Yàlla gi nekk ci biir nit ta laaya yi tudd leen, mu wax ne:

«Yaw mii di jublu ci Yàlla boo bëggée xam dëgg nanga xam ne Musaa ak Firawna jóguñufi, waaye ñingi dund ci sa biir ba tay jii, dañoo nëbbu rek. Ñoom ñaar nag dañuy dëkké xeex ci sa biir xol. Lii moo tax nga wara wér ci sa biir ñaar ñii nga xamne dañoo noonoo».

Sunu kilifa gi yit mingi waxaat ne:

“Bul xool luy dundël yaram wi bam ëpp, ndax suuf rekka koy mujjé. Waaye kay deel jiitël xool luy yar sa xol bi ndax moom day am teraangay yéeg fu kawe. Nanga dundëlé sa yaram tuuti ci ñam yi teey ta lew, ndax kiy dundël yaramam lu ëpp li mu aajowoo day mujj daanu ci xemmemtéefi bànnex bu ko defee mu néew doole torox suufe. Nangay dundëlé sag ruu nag ci dundub biir, ta ngay xalaat ci lu déggóo ak ruu gi ngir mu mana àndag kàttan ci dox gi tuy dox jém fa tuy jém”.

Bakkan bi yaruwul nag mingi mel ne garab gu reen ya néew doole. Màndargay néew dooleg garab ga day feeñ ca wàンqaas ya ak xob ya ak meññet ma. Kon bu ag ràgg nekkee ci xol bi dana feeñi ci yaram wi jurël ko lor. Meloy bànnex yii nag melne mbañeel ak kiñaan ak rëy ñooy yi aajowoo faj. Bu dee dafar jikkó yooyee di lore nag

mingi mana sottee ci tàbbi ci digi Yàlla yi ba noppí ta ngay wut ngérémul Yàlla ci sa doxaliin ta ngay jub ni mu ware. Bu dee nag ñaari aajoy nit yi jiitú ngir mu mana nekke ci anam guy gérémlóo Yàlla Mu tedd mi ta màgg ñooy: aajowoo am roytéef ak misaal, ak nangoo roy aka topp.

Jeng gi nit di jeng jëm ci wut roytéef ak jëm ci roy

Nit de day aajowoo royuwaay ci mbirém mépp la tâmblee ca ba tuy doora juddu. Ndax xalaat yi tabax dundëm yépp melne làkk ak diiné ak aada yi ak jikkó yi ñingi tabaxoo ci misaal yi wonne ngëmngëm yi ak jéf yi ak ci ni tuy jàppe misaal yooyee. Dëggla sax amna ay benn benn yu génn ci lii waaye daal lii mooy yoon wi ñépp di jaar.

Ci misaal, nday ak baay làkk wu ñuy làkk rek moom la seen doom di làkk. Bu jàllée nag yeneen misaal yi tuy gis man naa tax mu mana jàng weneen làkk ba ñaar ba ñatt. Ci anam gii nag yar nit du ludul roy gu tuy roy yu baax yi ak yu bon yi, ta roy googu di luñ dëxëñ ci bindub nit yeneen yuy jeexiital door cee dolliku. Ci nii la nit di jeexiitaloo ci baayam ak ndayam ji ko yar akug njabootam doora jeexiitalu ci mbooloo mi tuy dund ci seen biir. Bu ko defee mu dugg ci biir mbooloo mi bokk ci, doon kuy jariñe mbaa kuy lore kem la mu doon roy rek.

Waaye nag bu fekkee jàng aw làkk ak bir yi feeñ yi ko nuru yombna nit ki yit, dana ami jafe jafe yu tar yu rëy ci tabax diinéem aki jikkóom ak biirém. Ndax gallankoor yi melne saytaane ak bakkan ak bànnex yi Yàlla sàkk ci

coobareem ngir nattu nit, yooyuu duñ bàyyi nit ki mukk ta dañuy def luñ man ngir soril nit ki roy jikkó yu baax yi.

Lii moo waral nit ñi di jeexiitalu – ci luy jariñ walla luy lor - ci ñi ñu jàppe seeni njit yi leen di gindi ngir jeng gi nit di jeng jém ci roy ak wut royuwaay ta ñu dëxéñ ko ci seenub bind, dañu leen di jéema topp yit ku ci nekk kem kàttanam. Lii moo tax yit nit ñi liféek yónént yi ak wàlliyu yi tabaxuñ seen diiné ak seeni jikkó ak seen biir, duñ mana mucc ci càggante ak réer ak moy. Bu ko defee li waroona doon seen texe gu sax day soppiku doon pert gu fés.

Tay nag ñiy def seen royuwaay ñu siiw ñiy xuus cig gàtt xel akug suufe, ñu sànni seen bopp ak seenug texe gu sax ci alkande ngir mana àgg ca ñoom, ñooñu li ñuy def du ludul ag yàq akug pert gu amul moroom. Ndax kat joxub xol nit ñu ñàkk solo ngir ñu toog ca anam gu yéemé la ci pert ak sàñku.

Sunu kilifa *Jalâl ad- dîn ar- Rûmî* ténkna pexey bakkan ci waxiin wu leer, bi mu melalee nax gu yéemé gi tuy nax nit dàldi wax ne:

“Daw gi xar yi di daw till yéemewut, ndax noonub xar bi koy rëbb mooy till. Waaye liy ëlémé mooy xolub xar mi di xëccul boppam jém ca till ga”.

“Bariwaana jén wuy dund ci biir ndox xelam dal raggalut dara, waaye ag xérém akug bëggéem tax mu noy ca õs ga”.

Lii moo tax nit soxla fuñ toll ñu leen di gindi ñu am ruu yu sell ak xol yu nooy ta lewet, ngir ñu won leen fiiri bakkan ak bànnex ak seeni pexe.

Aajo ji gënë mag mooy jëmm jiy misaal di royuwaay

Jëmmi Yónént yi Yalla na leen Yalla dolli xéewël ak mucc **yi y misaal di royuwaay**

Amna mbir mu am solo mu nit am ta mooy ay misaal yu mat yu muy topp di leen roy. Bëgg gi nit di bëgg jëmm di ko naw di ko jéema roy mbir la muñ bindaale nit. Lóolóo tax manuta ñakk muy gëstu ngir gis misaal mi gënë mat ngir roy ko. Lii moo tax mu bokk ci ñeewan tag Yalla. Mu tedd mi ta màgg akug mbaaxam mu baña yam rek ci wàcce ay téeré ci nit ñi, waaye dafa yabal ci ñoom yit ay yónént yu am melo yu mat ngir ñuy jëmmël li nekk ci téeré yooyee.

Yónént yóoyu ay jëmm lañ yu diy misaal ndax ci ñoom la ag mat di feeñe ci wàlli doxaliin yépp yi aju ci diiné ak xamxam ak jikó. Ta yónént bu nekk ci yónént yii ay doxaliinam yi y royuwaay di yu ñu xam àggna ca njobbaxtan la, ta jariñna nit ñépp ci anam gu néew lu muy am.

Wàlliyu yi yit yalla na leen Yalla gérém, ta ñooy niti Yalla yi di kuutaayu yónént yi, ñoom ñooy ñi xamoon Yalla ta baaxoon ta gémóon ngém gu mat ndax ñoom:

* dañoo boolewoon bittib diiné ji ak biirém ca namu yelle ta saxal ko ci seeni jëmm.

* dañoo jaaroon fi xol wara jaar fépp ci yoonu dëddu àddina ak ragal Yalla ba ñu àgg ci doxaliin wu mat.

* dañoo yaatal seenug xam ak seeni yëgyëg ba mu làmboo àddina ak àllaxira ta xamoon neexaayu ngém àgoon ci yëgyëg bu xóot.

* seeni jëf ak seeni coono xettlinañ nit ñépp ci jikkó
yu ñaaw yépp ak ci réerug bakkan bu lëndëm, yékkétinañ
nit ñi yit ba ñu àgg ci jikó yu rafet yi, maanaam ci matug
biir.

Ñii daal ay njobbaxtan lañwoon yu àggoon cig mat
ci njub ak doxaliin yi jógé ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli
xéewél ak mucc ñu tasaarao yit ci jamono yépp. Lóolu li muy
firi moodi ne seen jëmm yu kawe ya dees leena wara
def ay royuwaay ngir ku amul teraangay gis yónént yi
Yàlla na leen Yàlla dolli xéewél ak mucc. Ndax seenug laabiiré ak
seenug gindée – gi dundél xol yi ngir yérmëndé – ay
toqi ndoxum lay la yuy mändal ruu ta jógé coww ci
balluwaayu yónént gi.

Nit ñi nag, fuñ mana nekk ci àddina, bu ag maandute
amoon gu leen di àtte, bu ñeewant ak yérmëndé yuy
takkale seeni xol amoon, bu ñi am ci xeet wune doon
gaaw di dimblé ñi ñàkk di rafetal seen jëflénté cig ñeewant
ak yérmëndé, bu ñi am doole doon aar ñi ñu tooñ, bu ñi
amug wér ak kàttan doon dimblé ñi néew doole, bu ñi am
yérémóon jirim yi ak jigéen ñi ñàkk seni woroom kér, bu
lóolu amoon nu wax ci ludul deñjdeñji ne: jikó yu baax
yii yépp ci yónént yi la jógé ak ñi leen topp jaar ci seenu
yoon.

Xeetu nit wi tàmblee ci sunu sang Aadama ak sunu
yaay Awa yàlla na leen Yàlla gërem, ba ñu bëggée dund ci jaww
ju ag texe émb ak teewaayu diiné dañoo def Kaaba gi muy
béréb ak néeg bi ñu njëkkë jagleel jaamu Yàlla. Ginaaw
ba, doomi Aadama yi tasaaroowoon ci kaw suuf ngir aajo

yi manutóona ñàkk ci seenug dund, ci Yónént yi la Yàlla jaarale seenug gindi ak seenum njàng ngir ñu mana wéy di dund seen diiné. Bu ñu demaa ba am yàqkat ak ñu réer ñu soppi jàngley diiné ji Yàlla Mu tedd mi ta màgg dadaan yabal ay yónént ngir ñu dindi coppite yooya dundëlaat diiné ji. Ci anam gii la nit wéyé di tàqalikook jafejafe yi xeet wi daa am ak benn benni nit ñi ci *ngënéelul* Yàlla ak yërmëndéem ba jamonoy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc agsi.

Ci muj gi nag la “**jamonoy texe**” agsi, jamono jiy nuru waxtuw tåkkusaan ci sunu àddina ji, dundug diiné dàldi àggaat ca njobbaxtanul ag matam ta du ca jógéeti mukk, ta loola ame ca bérerb ba diiné tåmbleewoon. Njobbaxtan loolee nag mingi jëmmoo ci sangub yónént yi di sunu sang *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc. Ta ginaaw “**Matug Muhammad gi**” giy jëmmël njobbaxtan li, xalaat geneen mat manuta nekk. Lii moo tax dundël diiné ak yeesal ko ta jaare ko ci yabali yónént dàldi jeex. Lislaam dàldi doon diiné ji Yàlla Mu tedd mi ta màgg nangu ta gérém ko.

Ci anam gii nag man nanoo wax ne: sunu Yónént bu tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc mooy roytéef wi gënë mat ci jàngal nit ak jubbënti ko ci ay misaal yeef manuta lim yoy ag dundëm wonena ko. Li am yit moodi ne jeng jém ci roy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ci li Yàlla bindaale nit la bokk, waaye nag man koo roy topp ko amul sikki sàkka ci ne bëgg ko naw ko ci sunu biiri xol moo koy maye.

FAN LA SUNUG BËGG YONÉNT BI Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc **TOLL?**

Jëfëndikóo xol ak xel

Yàlla Mu tedd mi ta màgg de dafa bind nit ci melo wi gënë rafet, teral ko teg ko ci kaw bindéef yépp. Mu dolli ci leeralal nit ne dafa tåggat lépp li ci asamaan ak suuf ngir njariñam, waaye nag lii lépp ñuy xalaat ñoo koy xam.

Maneefnaa wax ne sunu ligéey bi gënë màgg mooy nuy xalaat ci xéewël yi nu Yàlla Mu tedd mi ta màgg defal ta di leen jëfëndikóo ci lu déppóok li tax mu jox nu ko. Ta nun kat deef noo sant nuy jëfëndikóo sunuy xol ak sunuy xel ca anam ga gënë baax ta gënë rafet.

Nan leef wara jëfëndikóo xel kon?

Xel dafa wara baña topp bànnex ak bakkan jébbël leen boppam, ta bàyyi xel ne Yàlla da koo bind jox ko coobare ak sañsañ ngir mu mana xam dëgg yi jógé fa Yàlla.

Nan leef wara jëfëndikóo xol nag?

Xol mooy bérëb bi sopp Yàlla Mu tedd mi ta màgg di nekk dëggdëgg. Ta mooy fi Yàlla Miy Aji bind ji di xool. Lii moo

Fan la sunug bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc toll?

tax ñu war koo sellal ci xeeti bakkhaar ak ñaawtéef yépp, ta feesale ko tudd Yàlla di ko fàttliku ak wéetél ko. Bu lóolu amee dana mana fekki Yàlla ca péeyém ba doon xol bu mucc.

Roytéef wiy wenn mooy Muhammad Yónéntab

Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Yàlla kat dafa yabal Yónént yi Yàlla na leen Yàlla dolli xéewël ak mucc ngir ñu tegtal nu gindi nu, Moom nag ci ñeewant ak mbaax gu amul fum yam la yabale ciy bindéefém lu jege téeméeri junni ak ñaar fukki junni ak ñeenti junni ci ay yónént ba bim yabalee Yónént bi *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Ci muj gi nag la Yàlla Mu tidd mi ta màgg yabale ki mu génë bëgg ci yónént yi ta mu gén cee xejj gén ko cee jege di sunub yónént *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc tuy ki mujj ci yónént yi. Dadaa yabal yónént bune ciw xleetam rekk, bu ko defee tuy jàngal aw xleetam di leen jubbënti ci nu dëppóok ñoom dëppóok na xheet wa bindóo.

Yónént bi nag Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc moom da koo yabal ci nit ñépp, mudef ab wooteem yit Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc tuy wéy ba yawmal qiyaam. Ta Yàlla da koo xéewëlélé nit ñi ci waxtu wi àddina génée lëndëm génë réer ngir mu doon jant buy leeral àddina cig njub. Yàlla dàldi nuy baaxe *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Alquraan ju tedd ji moo gënë rëy ci xarbaax yi

Yàlla Mu tedd mi ta màgg dafa baaxe Yónéntam bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc li gënë rëy ci xarbaax yi ta mooy Alquraan ju tedd ji. Alquraan nag day saxal ba àddinay tukki ne waxi Yàlla la ta *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yónéntab Yàlla Mu tedd mi ta màgg la. Ta nit ñépp danañ gis ba àddinay tukki xarbaax bóobu ñu jox Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ta danañ ko xamit ci anam gu dara dul dox seen digténté ak moom.

Sangub yónént yi Yàlla na leen Yàlla dolli xéewël ak mucc defarena ci xarbaaxub Alquraan bi xeet wu ñuy tuddé “**xeetuwanjamonoy texe**”⁵⁵ ta àddina masula xam weneen xeet wu mel ne xeet wii. Ndax ca jamono joojee la amewoon ay nit yu àggoon ca bidiw ba gënë sori ginaaw ba ñu nekkewoon fa gënë suufe. Xeet woowee yoroon jikkóy rabi àll kat dañdaan suul seeni doom yu jigéen ñuy dund, waaye ba leen Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc jàngalee yar leen yar bu àndak leer ta aju ci ruu, booba lañ soppiku doon xeet wu fees dell ak ñeewant ak yërmëndé ak yëg warugar ba àgg ci manatuñoo dékku till guy fàdd am mbote ca tefesug dexug Dijla. Ndam lii rekk nag doyna ngir wone ni Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc nekkewoon ci jëmmëm royuwaay wi gën wuñ mana topp, di “**Roytéef wu rafet**” ngir nit ñi.

55. Waa Turki dañuy jëfendikóo baatub «Jamonoy texe» ngir di ko bärkeeloo. Dañu ciy jublu nag jamonoy soppe bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Teggiinu moo tax ñu jagleel texe jamonoom Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Fan la sunug bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc toll?

Ku gumbë man nay jëw jant bi ak di ko iñaane

Bu xol yi gumbëwutóon danañ gis Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ci lu wér, buñ bémpéñutóon yit gàttub gis dal leen kon ni ñu koy gise genn néew doole du ci nekk. Maanaam ku ciy jéema dolli genn wàññiku duman ludul wone ag lottam moom akug wàññikoom aki yàqam.

Jaarjaari nit de dafa fees aki tooñaange aki duur yu ñaaw yu xeet yi def ci seeni yónént. Ndax dëgg yi jógé fa Yàlla ta yónént yi jottli ko leeg leeg dañuy jurël ñákka dalug xel nit ñooňu nga xamne bir yu taaru yooyee dégóowutóon ak seeni bëggbëgg ak seeni xemmemtéef yu bànnexe ya.

Dañudaan askanale yónént yi jëf yu ñaaw ak jikkó yu ñaaw ya ñu amewoon ngir jéema rafetal jëf yooyee jéem leena yoonal.

Tay jii yit fen yi ñuy songe Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc wonewul, ca dëggdëgg, ludul ñaaw jikkó ak gaafug ñi koy def.

Lépp lu am man naa saxal ag dundëm ci bérëb bu déggóok moom rek, ta nit génnul ci téréliin wóowu. Niki ñu xamene yamb yi defar lem seenub dund ak fa ñuy noyee ak fa ñuy dundé mooy félóor, ba taxna du mana dund fulud foofee mu tàmma dundé. Waaye safaan bi moo am ci janax ji miin sobe ak tilim tàmm ko, dumana dund ci dër bu ami félóor. Naka nónou, ni ruu yu kawe yi

di dundé ci may yi yójé ci **Dëggdëggi Muhammad** ni la ruu yu bon yi ta kàccore di yégénoflaay ci lu ñaaw ak lu bon.

Abóo Bakar Siddiiq kat yàlla na ko Yàlla gérém dadaan xool xarkanamub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc bu ko defee muwaaru dàldi ne: **“Yaw sama Boroom, lii aka taaru!”**.

Ta lii li ko lal mooy jàkkaarloo gu mu jàkkaarlook biirém ci seetub boppam. Moo tax bi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc waxee bis ne:

“Jenn alal masumaa jariñe ni ma alali Abóo Bakar jariñe”

Abóo Bakar yàlla na ko Yàlla gérém defa jooy dàldine:

«Xanaa du man ak sama alal yaa nu moom, yaw Yónéntab Yàlla bi?!” (*Ibn Mâjah*, ubbiteg téeré bi).

Ci wax jii Abóo Bakar yàlla na ko Yàlla gérém feeñalna ne dafa nésér bakkanam ak lépp lu mu am ngir Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ak yit ne dafa jeexoon ci bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc, ndax biirém dafa mujj doon seetu buy wone jikkóy Yónént bu tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc.

Ci geneen wall yit, Abóo Jahlin di noon bi gënë mag bu Yàlla ak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc bu masaa gis xarkanam bu bärkeel bu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc xarkanamam dadaan soppiku ngir

Fan la sunug bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc toll?

mer ak naqar, ba tax ñu xañ ko ba fàww taar ak cell ga ca xarkanamam ba Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Liy sababu wuute gii nag moodi ne ku nekk ci ñoom ñaar bu dee xool Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dëggdëggi boppam la daan gis ci **«Seetub Muhammad bi»**.

Ndax yónént yi dañoo mel ne ay seetu yu ñu fomp bañ set, kenn kune di ca gis biirém. Ta amu ci benn seetu buy wone ludul lay dëgg bay wone li ñaaw muy lu rafet walla muy wone li rafet muy lu ñaaw ngir dabu bànnexu kiy xool. Seetu bu ci nekk day won kiy xool la cay tappewu rekk.

Li am moodi ne kuy jéema not aka tooñ Lislaam ak Alquraan ju tedd ji ak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc Yàlla dana fayyu ci moom ci lu amul sikki sàkka moo xam mu gaaw mbaa mu yeex. Ndax Yàlla Mu tedd mi ta màgg day sàmm di aar Lislaam ci kàttanam ak màggayam.

Xameesna ne nag jullit yi y ténku ci tèrëliini seen diiné ta seeni xol feesak bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dañuy loru di metiitlu lool ci bindukaay yuñ posene yi y song Lislaam ta seeni woroom desee xam seen bopp. Bindukaay yi nag dañoo mel ne ñàngóor muy dund ci lëndëm, tay génn leeg leeg ngir lakkal nit ñi lëjél leen aka fayyu.

Warnanoo xam bu baax nag ne bokkna ci ñeewan tag Yàlla ci nit ne kenn manuta far ci bind bi ko Yàlla bind jeng gi muy jeng jëm ci dëgg. Ñi ne dañoo weddi Yàlla sax ñingi jéema tasaare weddi Yàlla ci xeeti tooñ yu ne, waaye

manuñoo tee reeni diiné yu kawe yi naat, reen yi sampa ci fu xóot ci ruu yi ak yëgyëg yi ak xol yi. Jaam bi manuta fanq aajowoo gi muy aajowoo jege Yàlla Mu tedd mi ta màgg. Maneesula gàllankoor texe gu kawe gi ñu ko bindaale. Ndax Yàlla moo dogal ci kàttanam aajowoo diiné ak jege Yàlla bokk ci tèrëliini Yàlla yi dul soppiku.

Dara gënuta rafet ni sunu kilifa **Jalâl ad- dîn ar- Rûmî** melale ñi sàggan ñiy jémé seen yitté yépp ci jéema fay leerug Yàlla ta fekk dañoo gumbë ba duñ gis dëgg, muy wax ne:

«Kuy sikkël jant bi ci sunu àddina jii di ci jéema feeñalag mènki, mooy kugumbë. Buyaboomutuumaal boppam xas boppam ne ko: dangaa bémpéñ».

«Ta ku ci Yàlla bëggóona xotti suturaam weer ay sikkëm kon day def ci xolam mu xemmeema ɳàññ gaa yu sell yi ak reetaanleen».

Lii moo tax nit ñi wara xalaat ci nu ñuy soppee ñàkke worma Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc def ko ag cant gu ñu koy jagleel Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc. Ndax xol bu dul feesak yëgyëgi sant ak fonk xérug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ak coonoom ngir gindi nit ñi, xol bóobu dub xol.

Ndax bëgg gi nu Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc bëgg nun jullit ñi moo ëpp ta gënë màgg bëgg gi nday ak baay di bëgg seeni doom. Ci lóolu la Yónént bu tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc di waxe ne:

Fan la sunug bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc toll?

«Yàlla taxna ñu tiitël ma jamono ju ñu tiitëlul kenn, Yàlla taxna ñu lor ma jamono ju ñu lorul kenn. Masnamaa toog fanweeri fan yoy man ak Bilaal amunu ñam wu luy dund mana jëfëndikóo ludul lol Bilaal man na koo boq ta du feeñ» (At- Tirmidî, buntub Al- qiyâmah).

Waaye xolam ak yëgyëgu biirëm masula sikki sàkka mbaa mu jàmbat mbir mii. Yënguyëngu ak xiif ya doon dal aw xeetam ñoo ko daan naqari ci xolam. Ta moom tuy yónént bu feesak ñeewant ak yërmëndé ci nun, ba sax tuy def lum man ngir xettli nu ci dund gii niki nga xamene bu bis pénc baa danaan gurub sujood ci suuf Aras di nu ñaanal di nu ràmm ta du siggi ca sujood ba liféek Yàlla nanguwul ñaan ga mu nuy ñaanal ak ràmm ga mu nuy ràmm⁵⁶.

Yónént bii nag di def lum man di tegoo lu bari ngir xettli nu, ndax warul ci nun nu sant ko màggal ko kañ ko? Ta ni nu koy defe mooy nu jéfé am njangleem ta bokk ci ñi ko gëm ñi Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc di gérëm, ta kune ci nun am xol bu ko bëgg sopp ko gën koo fonk ci ruuam gi ci biirëm.

Xolam dadaa yëngutu ngir ràmm nu ci àddina ak ca àllaaxira, luy tee kon kune ci nun doon jullit bi Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc bëggóon?! Luy tee kune ci nun am xol bu ko sopp ta bëgg ko Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc?! Luy tee yit nu gën koo fonk moom Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ci sunu ruu yi ci sunu biir?!

56. Yérél Al- Bukhârî, buntub Al- anbiyâ; ak Muslim, buntub Al- îmân; ak At- Tirmidî, buntub Al- qiyâmah.

Ki bëgg daal day topp ka mu bëgg

"Nit ki ka mu bëgg lay nekkal" (Al-Bukhârî, buntub Al-adab).

Kon nan la sunug bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc toll?

Li jaadu mooy nu jàppe mbëggéel gii ta dundé ko ne ag jokkoo gu ki bëgg ak ki mu bëgg di séddóo akug ànd dëggdëgg guy àgg ci tolloo ak nuróo. Nit ki day bennoo ak ki mu bëgg ci wax ak ci jëf, bennook moom ci yëgyëg ak ci xalaat, bennook moom ci dund ak dundiin.

Lóolu li muy firi moodi ne bu bennoo amutóón ci wàll yii, bu ku bëgg kune jaaroon ci yoon wu safaanook yoonu ka mu bëgg, kon dumana bennook moom mukk, ndax kon day fekk rek ne nekkul ku bëgg dëggdëgg.

Bu ñu ténkóo ci lii nag, nan la sunug bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc **toll?** **Nan la sunug ɲoy ci sunnaam su tedd si yit toll?** **Lu toll nan la nuy nettli ci moom sunuy doom ak ñi nu wér?** Sunu jokkoog xol ak ñaari dénkaanam yu mag yi Alquraan ju tedd ji ak njabootam gi nan la toll? Sunu kér yi nu mu defak kéri njabootug Yónént bi yi feeswoonak dundug ruu gu lalu ci Alquraan ak sunna su sell si?

Topp Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa laaj tàggtu ak yarug xol

Bokkna ci li manuta ñàkk nudef Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc sunu roytéef ci tolluwaayi dund gi ak

Fan la sunug bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc toll?

wàlli dund gépp ngir nu mana texe ci àddina ju jaxasoo jii
ak bu bis pénc baa.

Warnanu koo def roytéef ci sunu diggënté ak nit ñépp,
ak sunu diggënté ak sunuy njaboot, ak ci sunuy ligéey.
Moom kat roytéef wu amul moroom la ngir nit ñépp li
tàmblee ci ki gënë suufe daraja ba ci ki gënë kawe daraja.

Nu nu koy defe roytéef nag? Ndax danu koy jàng ci
téeré? Dédéet, roytéef wóowu ci sunuy xol lan koy jàng.

Yàlla Mu tedd mi ta màgg mingi leeral ci Alquraan ju tedd
ji yoonu njàng mii di wax ne:

**«Amengeen ci yónéntab Yàlla bi roytéef wu rafet
ngir kuy yaakaara dajeek Yàlla tay séentu àllaaxira tay
tudd Yàlla di ko fàttliku lu bari»** (laayay 21^{eel} ci saaru Al- ahzâb)

Lóolu li muy firi moodi ne sàrt bi njëkk ci njàng mii
mooy yaakaara dajeek Yàlla Mu tedd mi ta màgg. Ta danoo
wara dund ci yëgyëg bii ci lu sax ta nu baña fàtte ci jenn
jamono ne dananu taxawi fa kanam Yàlla Mu tedd mi ta màgg
ñu seet sunuy jéf.

Ñaareelu sàrtub njàng mii nag mooy séentu àllaaxira
ta gëm ko ci anam gu amul sikki sàkkka. Ta lóolu day waral
nu xam ne ci àddina juy jeexi la nu nekk ta nu jéaggi ko.
Sunu kilifa **Jalâl ad- dîn** wonena mbir mii woniin wu rafet
wax ne:

**“Dundug àddina gént rekk la. Boroom alal ci
àddina yit dafa mel ne rek kuy gént for alal ju bari.**

Alali àddina ci lay des, di tuxu jógré cig maas dem ci geneen maas”.

Ci anam gii nag manuta ñàkk nu yeewu xam ne ci kérug nattu la nu nekk. Warnanoo bàyyi sunuy xol yit ñuy féey ci péeyi Yàlla yi ta sori bakkan ak bànnex.

Ñuy wëndéelu fu ñu toll ci moomeelug Yàlla gu kawe gi ta soril bànnexi bakkan yi.

Ci nii nag bu nu faggoo nekkiin wu mel nii àllaaxira day doon ci nun fu nuy daje ji rek. Ngir jàng lii nag, dañuy sàrt nu jël ab cér ci jëmmi roytéef wu rafet wi di Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc.

Bu boobaa la nu Yàlla di dig àjjana di nu xamal ne yit dana nu xéewél nu xool jëmmém ju tedd ja.

Ñattelu sàrtub njàng mii mooy tudd Yàlla di ko fàttliku lu bari. Ta danoo war di teewlu fu nu toll ci sunuy xol ànd gi Yàlla Mu tedd mi ta màgg di àndak nun. Sunu àndak mooom nan la toll kon?

Tont li mingi ci laaya ju tedd jii:

«*Ni nga xamne dañuy tudd Yàlla di ko fàttliku buñ taxawee ak buñ toogee ak buñ tèddée, tay xalaat ci niñ bindé asamaan yi ak suuf si. Yaw sunu Boroom, bindóo lii de ci ag neen. Noongi lay setal ci lépp lu yellul ci Yaw; kon nanga nu fegal mbugélum sawara*» (laayay 191^{eel} ci saaru ‘Áli ‘Imrân).

Nekkak Yàlla gu sax nag li tuy firi mooy yëg ne noongi dund ci ron bëtub kameraa bu Yàlla biy jël sunuy

Fan la sunug bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc toll?

portale ci lu sax... yàlla Mu tedd mi ta màgg kat moo nu gënë jege sunu siddiid yi. Sunug jege ko nu mu toll kon? Kon nag ngir sottal jege googu, danoo wara def Yónént bi Mu tedd mi ta màgg sunu roytéef.

Sunug xam dayob Yónént bi Mu tedd mi ta màgg nan la toll?

Manuta nekk nu sóobu yoon wu wér wu jém fa Yàlla Mu tedd mi ta màgg ta jängunu ta xam dayob teddngay Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Ta Yàlla Mu tedd mi ta màgg leeralalna nu ci Alquraan ju tedd ji dayo ak teddnga li mu jox Yónént du tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, mu wax ne:

«Yàlla kat aki malaakaam daňuy ñaanal Yónént bi; yéen ni gëm deeleen ko ñaanal xéewël ak mucc» (laayay 56^{ee}l ci saaru *Al- ahzâb*).

Yàlla Mu tedd mi ta màgg kon day julli ci Yónéntam bu tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ay malaakaam yit daňu koy def, sunu kàttan nag àggul ci nu mana xam dëggdëggi julli googee ak na muy ame. Nan la Yàlla di jullée cim mbindéef ci bindéefam yi?

Amna ay piri yu ñu jéema firée mbir mii waaye liy dëgg moodi ne **«Mbóootum Yàlla»** la. Waaye leerna fii ne daal amna mbëggéel gu Yàlla Mu tedd mi ta màgg jagleel Yónéntam bu tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Ta Yàlla Mu tedd mi ta màgg mingi sàkku ci nun nu xam mbir mii, moo tax mu digël nu wax ne:

Muhammad yónéntab Yàlla bi

«yéen ñi gëm deeleen ko ñaanal xéewël ak mucc»

(laayay 56^{eel} ci saaru Al- ahzóâb).

Waaye julli góogu ag ñaanal góogu waruta yam ci sunuy làmmiñ rekk, waaye sunu nekkiin wépp daa wara doon julli ci moom ak ñaanal ko Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Jépp jéf ak wépp doxaliin ci sunug dund ci sunuy njaboot ak sunuy ligéey ak sunu jéfléntéek nit ñi daa wara ame ci anam gu yell ci julli ci moom ak ñaanal ko.

Ci misaal, damaa war di xalaat fu ma toll ndax Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc doon na bég bu gisoon sama doxaliin ci sama biirug njaboot ak samam njéndak njaay ak sama jéfléntéek nit ñi? Ndax doon na bég bu gisoon ni may yare samay doom? Ndax doon na bég bu gisoon ni may jaamoo Yàlla?

Laaj yii kat bu nu ko laajul sunu bopp tay, bu nu ci nattul sunuy xol ak sunuy bakkan tay, bu nu ko nattul tay ci nattuwaayu dëgg kon seet gi ak natt gi bu bis pénc baa day gënë raglu.

Ta sikki sàkka amul ci ne bu yawmal qiyamee mändargam seet sunuy jéf mooy doon:

“Jàngal sab téeré; tay doynga ci mana seet sa jéfi bopp xam ko” (laayay 14^{eel} ci saaru Al- isrá).

Bu boobaa danan gis sunu jéf yi nëbbuwóon yépp ci téeréy sunuy jéf yi. Danan seetaan sunnug dund mu mel ne filmab senemaa, nan lan daa jullée? Nan lan

Fan la sunug bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc toll?

daa woore? Ndax danudaan def jaamu Yàlla yi ci sunuy jëmm rekk, walla danu ko daan defe sunuy ruu ak sunuy xol? Lan la nu def ci àddina ngir santé ko xéewéli Yàlla yi kenn manuta lim? Li nu joxe ci sunuy ruu ak sunuy xel ak sunuy alal ak sunuy am am ak sunug yeewute nan la toll? Li nu ci sànk yit nu mu toll? Sunug bëgg Yàlla Mu tedd mi ta màgg akub Yónéntam Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc nan la toll? Sunug ŋoy ci téeréb Yàlla bi ak ci jikkóy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yit nan la toll?

Lii lépp danañ nu ko won ci téeréy sunu jëf yi, lii lépp danan ko gis bu yawmal qiyaamee. Ci lii la laaya ju tedd ji diwaxe naan:

«Ba bu ŋu ca àggee seeni nopp ak seeni gët ak seeni cér seereel leen la ŋu doon def» (laayay 20^{ee}l ci saaru *Fussilat*).

Lii moo tax nuwara seet sunu bopp fu nu toll di wax naan:

Lan la sunu gët yi di xool?

Ñaata yoon la sunu nopp yi di déglu li Yàlla wàcce ak li Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc èndi?

Ñaata yoon la nuy mana tåggat sunuy yaram ak sunu kàttan ci yoonu dëgg?

Li am moodi ne mbir mi jiitu mooy nu jëfendikóo jumtukaay yépp ngir jàng sunuy nekkiin settantal leen balamoo wees.

Nattub mbëggéel ak teggiin

Nit ñepp de ci kérug nattu la ñuy dund. Maanaam àddinaa jii kér gu Yàlla di nattoo la. Ta benn ci nattu yu am solo yi ci kér gii mingi aju ci bëgg ak topp ak teggiinu sunu digénté ak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc. Ci lóolu la Yàlla Mu tedd mi ta màgg di waxe naan:

«Yéen ñi gëm, toppleen Yàlla ta topp Yónént bi ta buleen yàq seeni jëf» (laayay 33^{eel} ci saaru Muhammad).

Mingi waxaat yit Moom Mu tedd mi ta màgg ne:

«Ée yéen ñi gëm, bu seen kàddu di féeté kaw kàddug Yónént bi, buleen koy joor yit ni ngeen di joorantee; ngir seeni jëf baña yàqu ta dungeon ko yëg. Ñiy suufeel seeni baat fi Yónéntab Yàlla bi de ñooña ñooy ñi Yàlla nattu seeni xol ngir ragal Yàlla. Njéggél ñeelna leen ak yool bu màgg. Ñi lay joor ci ginaaw néeg yi de ñi èpp ci ñoom amuñu xel» (laayay 2^{eel} ba 4^{eel} ci saaru Al- hujrât).

Maneefnaa wax ne sunu teggiin sunu digénté ak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ak sunug topp sunnaam su sell si ak sunug xam Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc xam gu dëgér, nattub ragal Yàlla la ngir sunuy xol di jumtukaayu natt sunug cofeel ak sunug mbëggéel ñeel ko, tayit, ci jëmmi jamono ji, yoonu jege Yàlla Mu tedd mi ta màgg la.

Maneefnaa wax ba tayit ne kuy jëfléntéek Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc cig ñagas di ko joor bu koy woo naka nónou ñiy jëfléntéek moom ci lu àndutak worma ak wegeel, ñóoñu ñu gàtti xel lañu.

Fan la sunug bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc toll?

Leneen li nuy xame ci lii mooy nan la nekke lu manuta ñàkk nu def Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc royuwaay ak ni mu ware nu natt sunuyg dund ci dundug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc. Ci wàll gii nag, ndigël lu leer li nu Alquraan digël moodi:

«Ku topp Yónént bi toppna Yàlla, ku dëddu nag nanga xam ne yónniwuma la ngir nga leen di sàmm» (laayay 80^{ee}l ci saaru An-nisâ).

Nattuyaayub bëgg Yónént bi

Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc

Bokkna yit ci xewxew yu am solo yi nuy leeralal tolluwaay bi bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc wara àgg, li saaba bu màgg bii di *Abdu-l Lâh ibn Hishâm* nettli ba mu waxee ne:

Danoo nekkoon ak Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc fekk mu tèyé ci loxo Omar ibnu Xättaab, Omar ne ko:yaw Yónéntab Yàlla bi, giiñnaa ne yaa ma gënél lune ba mu des sama bopp. Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dàldi ne:

«Déedéet, giiñnaa ci ki sama bakkan nekk ci loxoom ne liféek gënóo maa bëgg ci sa bopp». Omar dàldi ne ko: Kon de leegi. Maangi giiñ ci Yàlla ne yaw laa gënë bëgg ci sama bopp. Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dàldi ne:

«Leegi la, yaw Omar» (Al-Bukhârî, buntub Al-aymân).

Nii la ware ci nun nuy topp Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc cig mbëggéel akug cofeel gu mel ne cofeelug

Muhammad yónéntab Yàlla bi

Omar ga yàlla na ko Yàlla gérém, nu def Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ci sunu xol yi def ko yit muy gindi sunug dund. Ndax bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc farata la ci nun⁵⁷.

Yàlla Mu tedd mi ta màgg mingi nuy xamal ci téeréem bu tedd bi ni mu manuta ñàkke jullit ñi gënë bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc gën koo fonk ci seen bopp, muy wax ne:

«Yónént bi moo gënë yay jullit ñi ci seen bopp» (laayay 6^{ee}l ci saaru Al- ahzáb).

Ci wàll gii yit la àddiis bu tedd bi di waxe ne bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc mooy sàrtub ngëm dëggdëgg, mudaàldi wax ne:

«Kenn ci yéen dugëm liféek gënu maa bëgg ci way jurëm ak doomam ak nit ñépp» (Al- Bukhârî, buntub Al- îmân).

Lii moo waral saaba yu tedd ya yàlla na leen Yàlla gérém daan jekk ngir def ndigël la gënë tuuti lu jógé ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc ta bu ñu koy wuyu dañu koy booleek cofeel gu fees seeni xol naan ko:

«Àttan naa laa jote sama baay ak sama nday ak sama bakkan ak lépp lune, yaw Yónéntab Yàlla bi».

Li am moodi ne ñàkka jox mbëggéel gii yitté ak worma day tegtale ag réer. Ta ñoy ci mbëggéel gii uuf ko mooy saafara siy taxa mucc.

Fan la sunug bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc toll?

Màndargam bëgg ko Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc

Nit de day waxtaane lu bari ki mu bëgg. Lu xew lune rek day tàmbli di waxtaane ki mu bëgg. Lu aju ci moom rekk yit lay waxtane.

Kiy sàkku alal di def yittéem jópp ci ligéey day waxtaane ag yaxantoom fu mu toll, di wax naan nii laa tonowoo nii laa ñàkke, nàngam man naa jur nangam ci tono nàngam mana jur nàngam... Ki bëgg ay doomam ba èppél ci ñoom lay waxtaane jamono ju nekk ak bérèb bu nekk.

Waaye saaba yu tèdd ya yàlla na leen Yàlla gérém ak wàlliyu yi dañudaan waxtaane cig yéemu gu mag Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc moom mi ñu soppoona ba fa cofeel yam nawoon ko ba fa naweel yam, ta dañu ci daan yëg bànnex beef manuta melal.

Lii nag mooy xam Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak topp ko ak bëgg ko mbëggéel gu feesak yàkkamtee dajeek moom àllaaxira. Kon yaw Yàlla, yàlla nanga nu xéewëlé nu xam Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc xam gu daj, ta nga xéewëlé nu nubëgg ko. Aamiin.

Jéem gi ki bëgg di jéema melowoo melow ka mu bëgg ak farloom gu sax ci sóobu aw yoonam mbóot la ci bóot yi nébbu ci «**Mbëggéel**» giy sababu nekkug bindéef yi. Ta ki bëgg lum doon doon ku néew doole ku ñàkk kàttan, dana ame ca ka mu bëgg lu tollook daraja ju kawe ju ka mu bëgg.

Jafena lool nu melal ko Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc **ni mu yelle ci moom**

Nettleefna ne xaali ibnul Waliid yàlla na ko Yàlla gérém dafa masa jiité ab xare, ba muy dem mu dal ci ag gàdd njiitul gàdd ga ne ko:

«Melalal nu *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc». Mune ko:

“Bu dee teqental de moom, manuma ko”. Mune ko.

“Tenkél rek”. Mune:

“Ab Yónént day méngóo ak dayob ka ko yónni”⁵⁸

Ginaaw nag ki yónni *Muhammad* sunu Yónént bi mooy ki amal bindéef yi di boroom kàttan gu màgg gi, kon xalaatal lan mooy doon wàccuwaay ak dayob ki ñu yónni Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Kon yaw Yàlla, yàlla nanga may sunuy xol ab cér ci sopp gi saaba yu tedd yi yàlla na leen Yàlla gérém soppoon Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, ta nga xéewélé nu taarale sunug dund bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Aamiin!

⁵⁸ Al-*Manâwî*, *Fath al-Qadîr*, xaajub 5^{eel}, xëtu 92^{eel}; ak Al-*Qastalâni*, *tarjamat al-mawâhib al-laduniyyah*, Istambuul, 1984, xëtu 417^{eel}.

TËJTEG TÉERÉ BI

Ngir nu am rammug Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, danoo wara natt sunug dund ci nattuwaay yu yónént yi nu leeral fii, wara seetaat yit fi nu agsi ag fi nu taxaw ci topp ko Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, wara tàbbi yit ci jawwi xalaat bu fullëwu akug dogu.

Warnanoo farlu ta ànd ci akug dogu akug texe gu biir ci dund dund gu yellook xeetu *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, ta ni muy ame mooy nu tâppa taarub Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak jikkóom yu xóot yu amul moroom ya ci sunuy jaamu Yàlla, ak sunuy jëf ak sunuy doxaliin, ak sunuy yëgyëg ak sunuy xalaat, ak sunu tay ak sunu ëllég, cig gàttal daal ci sunu àddina ak sunu àllaaxira. Ndax nit day naw ka mu bëgg di ko roy kem na mu ko bëggé. Ngir nu roy Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc nag topp ko ca na mu yelle ci moom, day war ci nun nu góorgóorlu ngir xam ko dëggdëggi xam ci wàllam yépp, ta nu teg jëmmëm jay misaal di royuwaay ca na mu yelle ci moom.

Suuf sune kat lum naat naat du saxal gàncax bu ca taw wàccul ngelaw upp ko lu àndag jant bi. Waaye man naanoo def xol bune xol bu meñni mel ne suuf su naat ci nangul ak topp ndamul bindéef yi moom miy roytéef wu rafet wi ngir nit ñépp Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Ndax *Muhammad* Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc moo gënë kawe daraja ña ko jiituwóon ak ñiy ñëw ginaawam, ndax moom balluwaay la bu dul déy ngir jëf yu baax yi ak jikkó yu tedd yi di sababub bärke bépp ak yërmëndé jepp ci àddina jii. Ta ci moom leef wàcce Alquraan ju tedd ji feesag li masa am ak liy masa ame mu doon luñ baaxe ñi amug ngëm ak paspas.

Li juddóo ci li nu wax lépp nag moodi ne: lu nu mana feeñal ci wormaal Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc walla lépp lu nu koy fàttli – ba ci la gënë nëbbu ciy birëm – lu tuuti lay doon lol du matal àqam. Ndax sunu Yónént bu màgg mbir bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa yayoowoon Yàlla Mu tedd mi ta màgg di waxak moom ne ko: "***Yaw Sama soppe bi***". Ta sunu baat yu lott yu ténku yi dunu ci mana jege ngënélou sunu Yónént bu tedd bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ak teddngaam, dunu mana xam dëggdëggi Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc yit moom mi Yàlla mi sàkk bindéef yi julli ci moom ta ànd kook malaaka yeef manuta lim.

Nangu ba fàww kaweg darajaam ak kaweg mbirëm de kenn manu koo gàntu. Ginaaw nag làmmiñ yi dañoo lott lott gu mat sëkk ci melal ko, li nu wax ci sunuw làmmiñ lépp dafa mel ne ag toq cig géej mbàmbulaan, mingi toll yit ne ay toqi lay yu ñu wis ci sunug xam ak sunug dégg.

Dara gënuta màgg texeg ñi gëm ñi jëmëlé Yónént bi rekk seen mbëggéel gépp ak seen cofeel gépp, ta duñu jaawale ab jëmb ak dugub.

Nanu dellu fa sunu Boroom di noyyi ci sunu yaram wépp liy dundël ruu ta jógé ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, bu ko defee nuy ñaan ci sunuy xol...

Nanu toroxlu ñaan Yàlla ci bärkeb sunug bëgg Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc...

Kon yàlla na xéewël ak mucc nekk ci sangub bindéef yépp Muhammad miy ki ñu tann.

Ta yàlla na xéewël ak mucc nekk ci Yónéntab nit ak junné Muhammad miy ki ñu tann.

Ta yàlla na xéewël ak mucc nekk ci ilimaani Mákka ak Màddina Muhammad miy ki ñu tann.

Ta yàlla na xéewël ak mucc nekk ci maami Wasaynu ak Asan Muhammad miy ki ñu tann.

Yaw Yàlla, yàlla nanga dolli xéewël ak mucc ak bärke Muhammad akug njaboutam aki saabaam.

Yaw Yàlla, yàlla nanga nu boole ci ñiy topp ki tuy gindi tay sunug texe gi sax Muhammad miy ki ñu tann
Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc, **ta yàlla nanga nu mayub cér ci jikkóom yi ràññi ko yi amul moroom tay misaal di roytéef wu rafet ñeel nu ca namu yelle ci moom tay tax nga gérém nu.**

Yàlla nanga teral sunu àddina ak sunu àllaaxira ba nu fàggul sunu bopp ci taaram bi.

Yàlla nanga xéewélal sunuy xol ay toq ca lay dundél ruu la jógé ca moom ta yaatu.

Yàlla nanga def sunuy xol ñuy barab yu sax ngir bëgg Yàlla Mu tedd mi ta màgg ak bëgg Yónéntam bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.

Yàlla nanga nu wërségélé rammam gu mag ga nun ñépp...

Aamiin!

Teraanga gënuta màgg nu nekk aw xeetam

Taar bépp fu mu mana nekk ci moom *Yàlla na ko Yàlla dolli xéewèl ak mucc* la tappewoo. Benn tóortóor du ubbiku ci àddina jii ludul bu tànqoo cig leeram !

Ta amaleefunu bindéefunu ludul ci sababu ag nekkam *Yàlla na ko Yàlla dolli xéewèl ak mucc*. Moom day taxaw taxawaayu félór bu naat bu ubbiku ta laxul waaye kay day gënë naat di gënë yees lu mu gënë yàgg. Ta moom ag leer la li tambilée ci kaw boppam ba ci ndëggóom...

Jege dëggdëggi *Muhammad* kat man naa sottee ci cofeel ak mbëggéel nu raw ni mu mana sottee ci xel. Moom mbirum xol la akug nangul.

Sunug xam dëggdëggi *Muhammad* day mel ne rek li xale di mana xam ci xew xew yi fàddu di kumpë.

Yàlla *Mu tèdd mi ta màgg* kat dafa wone misaalum
«**Nit ki mat**» ki mu bëgg ci jëmmi Yónénti bi
Yàlla na ko Yàlla dolli xéewèl ak mucc, tax mudef ko jenn
jëmm ju amul moroomb ci nit ñépp.

Kenn nit ki ñu bind dundëm gépp ba la ca gënë
tuuti gën caa nëbbu ba nit amee ba leegi mooy sunu

sang Yónént bi *Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc.*

Téeré yi ñu taalif ci xamxami Lislaam yépp
sax day li juddóo ci coonu yi ñu daj ngir
leeral benn téeré ak jenn jëmm.

Dundug ndamul bindéef yi de *Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc* danuy fattli ci lu wér dér yu wuute ya ca àjjana ya félóor ya gënë rafet ta néew ta méngoo taaral. Ba sax ñiy wutël seen bopp ay félóor danañ fekk félóor yi gënë rafet ci dér bii.

yónént bi *Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc* neena:

«*Amul lu nekk ci digënté asamaan ak suuf ludul mu xam ne yónéntab Yalla laa ba mu des ñiy moy ci junné yi ak nit ñi*» (Ahmad, xaajub 3^{el}, xëtu 310^{el}).

Doju Uhud xamna ko ak dàttub garabug tåndarma ga ba yërëmtaluwoon ci kanamam *Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc* ba rab yi sax defoon nañ ko làquwaay def ko ku ñuy bokkal seeni naqar... Waaye nag Abóo jahlin ak ñia mel ne moom xamuñu ko xamuñu kaweg dayoom du démb du tay.

Dundug Yónént bi *Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc*
daal ak jaarjaaram dafa mel ne ab seetu bu set wicc
ba kunekk di ci mana gis boppam ci lu aju ci wàllu
ruuam aki doxaliinam aki waxam aki jéfém aki
jikkóom aki teggiinam. Ci nii lay natte
mbirém di ko xam.

„Niy diijat li Yàlla wàcce ak njubèg yónéntam bi tay
tooñ ñi gém, danañ dajeeg mbugélum Yàlla mu ñu
dul mana mucc. Ta lii mooy täréliinu
Yàlla wi dul soppiku.“

Benn balluwaayu yërmëndé ak mbëggéel biy àggale
jaam bi ci géejug bëgg Yàlla mooy sunub Yónént
Muhammad Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak mucc.

Jiwwuw mbëggéel kat du sax bay màgg ci ludul
suufus bëgg Yónént bi *Yàlla na ko Yàlla dolli xéewél ak*
mucc. Moom kat mooy balluwaayu mayug Yàlla ñeel
ruu ak xolob ki gém. Suufus bëgg Yónént bi day
soppi xol yu bari yu wowoon dëgér melne doj def
leen ñu nooy rattax sell ba mel ne ngalam.

Warnanoo baña fätte yitté ju mag ji Yónént bi Yalla
na ko Yalla dolli xéewél ak mucc def moom rekk ci jottli nit
ñépp wooteb mucc ak texe gu sax, jamono yi àddina
ji di nuur ci lèndémug réer gu tar. Ci kaw lii nag,
warna ci nun nu dëgérél sunu taxawaay ci njubëm gi
Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc ta nu xalaat yit nan la
nu def tay jii ak yitté ju mag joojee.

Lenn ëppul texe ak muurum ñu gëm ñi am seenub
cér ci bëgg Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak
mucc ak saabaam yu tedd yi yalla na leen Yalla gérém,
ta ñu taarale seenug ngëm ag cofeel, taarale seeni
xol dundug ruu gu lalu ci Alquraan, taarale seeni
ruu texe ak muurum xidma ak ligéey, taarale seen
yëgyëgi biir jikkó yu rafet ta sell, ta ñuy dund
seen dund gépp ci muurum texe gu sax...

Yaw sunu Boroom, yalla nanga nu boole ci ñi bëgg
Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewél ak mucc sopp ko,
tay dund Lislaam def ko làmp buy leeral seenug
dund ba tax ñuy jëmmël Alquraan di ko doxe ci
wàll yépp ci seenug dund!

Yaw Yalla, yalla nanga def bëgg Yalla akub
Yónéntam tuy sunu alal ji tuy
may texe gu sax gi.

Aamiin.

LI CI TÉERÉ BI

UBBITÉG TÉERÉ BI 7

XAAJ BU NJËKK BI / 13

JËMM JIY ROYTÉEF TA AMUL MOROOM JËMMI SUNU	
SANG MUHAMMAD Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc	15
ROYTÉEF WI GËNË RAFET	33

ÑAAREELU XAAJ BI / 47

JIKKOY YONÉNT BI

Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc yu kawe yi	49
Taarub xarkanamub Yónént bi Yalla na ko	
Yalla dolli xéewël ak mucc akub bindëm aki jikkóom	50
Woyofug Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc	56
Tabug Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc	60
Ragal Yalla gu Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc	62
Dëddu àddina gu Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc	65
Yiw ak nooyug Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc	68
Teggiin ak kersag Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc	72
Njàmbaarg Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc	75
Lewetug Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc	76
Ñeewantug Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ak yërmëndéem	80
Jéggélég Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc	82

Sàmmoontéek àqi dëkkëndóo gu Yónént bi	
Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.....	88
Ni Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daa jëfléntéek ñi ñàkk.....	90
Ni Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daa jëfléntéek ña ñu jàppe ca xare ya ak surgë ya.....	93
Ni Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc doon jëfléntéek jigéen ñi.....	99
Ni Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daan jëfléntéek jirim yi.....	105
Ni Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc daan jëfléntéek rab yi.....	107
NATTUWAAY YU KAWE YUY DIIR MBAGG BIDIW YI.....	116

ÑATTEELU XAAJ BI / 119

DEFARUG XOL MINGI CI TOPP YONÉNTAB	
YÀLLA BI Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.....	121
TOPP YONÉNTAB YÀLLA BI Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc CI BËGG KO AK WÉKKU CI MOOM.....	124
JAMONOY TEXE: AB SEETU NGIR AY JIKKOOM AKUG COFEELAM Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.....	130
AY WAX YU AM DOOLE YU ÑUY WAYANTOO CI BËGG YONÉNTAB YÀLLA BI Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.....	139
Ni saaba yu tedd yi yàlla na leen Yàlla gérém bëggewóon Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc.....	145
Mbëggéel giy walwali ci Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc ginaaw saaba yu tedd yi yàlla na leen Yàlla gérém.....	159
JULLI AK ÑAANAL YONÉNT BI Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc YU TEDD YI.....	174

ÑEENTEELU XAAJ BI / 179

AAJO JI GËNË MAG CI JÀNGUB XEL AK XOL MOOY JËMM JIY MISAAL DI ROYUWAAY.....	181
Liy def ci nit ag nité mooy yar bi jógé fa Yàlla	181
Jeng gi nit di jeng jëm ci wut roytéef ak jëm ci roy	191
Jëmmi Yónént yi Yàlla na leen Yàlla dolli xéewël ak mucc yi ymisaa di royuwaay.....	193
 FAN LA SUNUG BËGG YONÉNT BI	
Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc TOLL?	196
Jëfëndikoo xol ak xel	196
Roytéef wiy wenn mooy <i>Muhammad</i>	
Yónéntab Yàlla bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc	197
Alquraan ju tedd ji moo gënë rëy ci xarbaax yi	198
Ku gumbë man nay jëw jant bi ak di ko inane	199
Ki bëgg daal day topp ka mu bëgg	204
Topp Yónént bi Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc dafa laaj tággtu ak yarug xol	204
Fan lanu toll ci xam dayob Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc?	207
Nattub mbëggéel ak teggiin	210
Nattuyaayub bëgg Yónént bi Yalla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc	211
Màndargam bëgg ko Yàlla na ko Yàlla dolli xéewël ak mucc	213
Jafena lool nu melal ko Yàlla na ko Yalla dolli xéewël ak mucc ni mu yelle ci moom	214
TËJTEG TÉERÉ BI.....	215
Teraanga gënuta màgg nu nekk aw xeetam.....	218